

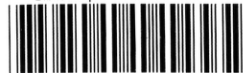

A Monsieur G. Monod,
Directeur de la revue historique,
hommage de son dévoué L
E. Esnault

DE

ROMANIS VIIS IN NUMIDIA

Bibliothèque Maison de l'Orient

156668

COULOMMIERS. — IMP. P. BRODARD ET GALLOIS.

2

DE
ROMANIS VIIS IN NUMIDIA

THESIM

FACULTATI LITTERARUM PARISIENSI PROPONEBAT

AD DOCTORIS GRADUM PROMOVENDUS

E. COSNEAU

In ordine historiae et geographiae aggregatus.

PARISIIS
APUD HACHETTE ET SOCIOS, BIBLIOPOLAS

79, BOULEVARD SAINT-GERMAIN, 79

—
1886

PATRIS ET MATRIS

MEMORIÆ

INDEX PRÆCIPUORUM

OPERUM IN HOC OPUSCULO LAUDATORUM

- L. RÉNIER. Inscriptions romaines de l'Algérie. Paris, Imp. imp. 1838, in-fº.
CORPUS INSCRIPTIONUM LATINARUM. Vol. VIII, pars I et II (Inscriptiones Africae latinae). Collegit GUSTAVUS WILMANNS. Berolini, 1881, in-fº.
EPHEMERIS EPIGRAPHICA (Jo. SCHMIDT, ad Corporis vol. VIII¹), p. 488 et seq.; p. 565-566.
DE FORTIA D'URBAN. Recueil des Itinéraires anciens. Paris, Imp. royale, 1843, in-4º; avec un Atlas, par Lapie.
G. PARTHEY ET M. PINDER. Itinerarium Antonini Augusti. Berolini, 1848, in-8º.
E. DESJARDINS. Table de Peutinger. Paris, Hachette, 1869, in-fº.
C. PLINII SECUNDI naturalis historiae liber V. Ed. DETLEFSEN. Berolini, 1876, in-8º.
POMPONII MELÆ de Chorographia libri tres. Ed. G. Parthey. Berolini, 1867, in-8º.
CL. PTOLEMÆI geographiæ libri octo. Ed. Fr. G. Wilberg. Essendiae, 1838-1845, in-fº. (Vide librum IV, p. 233 et seq.).
ANONYMI RAVENNATIS cosmographia. Ed. G. Parthey et M. Pinder. Berolini, 1860, in-8º.
EL. BEKRI. Description de l'Afrique septentrionale; traduction DE SLANE; dans le Journal asiatique, 5º série, t. XII (1838), p. 412 et seq.
NIC. BERGIER. Histoire des grands chemins de l'empire romain. Bruxelles, J. Léonard, 1728, 2 v. in-4º.
L. MARCUS ET DUESBERG. Géographie ancienne des États Barbaresques, d'après MANNERT. Paris, Roret, 1843, in-8º.
L. MULLER. Numismatique de l'ancienne Afrique. Copenhague, 1860-1862, in-4º.
J. MARQUARDT. Handbuch der römischen Alterthümer von J. Marquardt und Th. Mommsen. Leipzig, 1881, in-8º. (Vide t. IV.)
CH. TISSOT. Le bassin du Bagrada, etc. Paris, Imp. nat., 1881, in-4º.
CH. TISSOT. Géographie comparée de la province romaine d'Afrique, t. I (Exploration scientifique de la Tunisie). Paris, Imp. nat., 1884, in-4º.
CH. DE VIGNERAL. Ruines romaines de l'Algérie (cercle de Guelma). Paris, Imp. J. Claye, 1867, gr. in-8º.

1. Vide etiam *Bulletin de Correspondance africaine*, 1885, fasc. I et II, p. 152-163.

CH. DE VIGNERAL. Ruines romaines de l'Algérie (Kabylie du Djurdjura). Paris, Imp. J. Claye, 1868, gr. in-8°.

GÉN. DUVIVIER. Recherches et notes sur la portion de l'Algérie au sud de Guelma, depuis la frontière de Tunisie jusqu'au mont Aurès compris. Paris, L. Vassal, 1841, in-4°.

VIVIEN DE SAINT-MARTIN. Le nord de l'Afrique dans l'antiquité grecque et romaine. Paris, 1863, in-4°.

VIVIEN DE SAINT-MARTIN. Histoire de la Géographie. Paris, Hachette, 1873, in-4°.

DUREAU DE LA MALLE. Manuel Algérien. Paris, 1832, in-12.

J. PARTSCH. *Africa veteris itineraria explicantur et emendantur*. Vratislaviæ, 1874, in-8°.

R. DE LA BLANCHÈRE. De rege Juba. Paris, Thorin, 1883, in-8°.

Annuaire et Recueil des notices et mémoires de la Société archéologique du département de Constantine (brevius, *Recueil de Constantine*). Revue africaine.

Bulletin de la Société de géographie et d'archéologie de la province d'Oran (brevius, *Bulletin d'Oran*).

Bulletin trimestriel des antiquités africaines (partie archéologique du Bulletin de la Société de la province d'Oran, publié séparément, depuis juillet 1882).

Bulletin de Correspondance africaine.

Bulletin de l'Académie d'Hippone.

Archives des Missions scientifiques et littéraires.

Revue archéologique.

CARTES

NAU DE CHAMPLouis. Carte de l'Afrique sous la domination des Romains. (2 feuilles, avec une brochure explicative.) Paris, 1864.

H. KIEPERT. Cartes de l'Afrique romaine annexées au vol. VIII du C. I. L. (à la fin de la 2e partie).

CARTES DU DÉPÔT DE LA GUERRE : 1° Carte de la province d'Oran, au $\frac{4}{400000}$; 2 feuilles. 1852.

2° Carte de la province d'Alger, au $\frac{4}{400000}$; 2 feuilles. 1852.

3° Carte de la province de Constantine, au $\frac{4}{400000}$; 2 feuilles. 1869.

4° Carte de l'Algérie, au $\frac{4}{800000}$; 2 feuilles. 1876.

5° Carte des environs d'Alger, dressée sous la direction du commandant TITRE; au $\frac{4}{200000}$; Paris, 1881.

6° Carte topographique de l'Algérie, au $\frac{4}{500000}$; 1883 et seq.

LANGLOIS. Carte générale de l'Algérie, au $\frac{4}{800000}$. (Départ. d'Oran); 2 feuilles, Paris, Challemeil, 1881.

Henschir	{	rudera antiqua.	{	Brevius	{	Hr.
Kherbet				Kt aut Kh.		

DE ROMANIS VIIS IN NUMIDIA

PRÆFATIO

Inter tot et tanta opera, nullum romani imperii opes melius testatur quam magnæ illæ viæ, quarum vestigia, non modo in Italia, sed etiam in omnibus provinciis reperta sunt. Antiqui auctores, Dionysius Halicarnasensis scilicet ac Strabo, hæc opera tanquam miracula collaudant; qui, si posterioribus in sæculis vixissent, admiratione multo majore fuissent affecti ¹. Etenim non J. Cæsar tantum et Augustus ², sed plerique imperatores vias undique sternendas aut renovandas curaverunt.

Quæ quidem viæ, cum, ut bellis gerendis et Romæ

1. Εγὼ γ' οὖν ἐν τρισὶ τοῖς μεγαλοπρεπεστάτοις κατασκευάσμασι τῆς Ῥώμης, ἐξ ὧν μάλιστα τὸ τῆς ἡγεμονίας ἐμφαίνεται μέγεθος, τὰς τε τῶν ὑδάτων ἀγωγὰς τίθεμαι, καὶ τὰς τῶν ὁδῶν στρώσεις, καὶ τὰς τῶν ὑπονόμων ἐργασίας..... (DIONYS. HALIC., ed. A. Kiessling, Lipsiæ, Teubner, 1860, I, lib. III, p. 308-309. Cf. STRABON, ed. J. Didot l. V. c. III, p. 8. JUSTUS LIPSIVS, *De magnitudine rom.*, t. II, c. X, p. 626; Lugduni, 1613, in-fº.

2. V. DURUY, *Hist. des Romains*, Hachette, 1871, in-8. III, 253-254, et *Testam. Augusti*, p. 563, xx. — SÆTONIVS, ed. C. L. Roth, Teubner, 1871, in *Divi Augusti vita*, c. XLIX, p. 61. — STRABON, IV, XI, p. 173.

dicioni proferendæ firmandæque, ita commercio prolatando manifesta commoda suppeditaverint, nonnihil accuratioris studii sibi vindicant. Harum enim investigationem non tantum geographiæ sed etiam historiæ romani imperii prodesse quis negaret? Illis autem ex itineribus ea quæ in Numidia, id est in regione nunc quasi Gallica, instructa fuerunt assiduæ curæ nobis esse debent.

Præcipui historiæ scriptores, Polybius, Sallustius, T. Livius, Tacitus, qui res populi romani in Numidia gestas naraverunt, nihil de viis Africanis nos docuere. Immo ceteri auctores, nec non ipsi geographi, Strabo, Pomponius Mela, Plinius, Ptolemæus ipse hanc ad materiem peculiaria pauca contulerunt. E duabus præsertim fontibus, *Itinerario* scilicet *Antonini* et *Tabula Peutingerana*, (ut Ethicus, Vibius Sequester, et Ravennas Anonymus ¹, aliique recentiores omittantur ²), documenta satis copiosa, quamvis non semper certa, hauriri possunt; hæc autem diutissime nulli fere auxilio scientiæ fuerunt, cum aut parum nota aut parum intellecta remansissent. Etenim quænam antiquis locis nomina recentiora certe adscriberentur non satis constabat.

Quæ cum ita essent, inscriptiones quas xvi et xvii sæculo Smetius, J. Lipsius, Gruterusque ³ in lucem edidere

1. De Ptolemæi auctoritate vide VIVIEN DE SAINT-MARTIN, *Hist. de la Géog.*, p. 195 et seq.; CH. TISSOT, *Géog. comp.*, p. 18-19, 24, etc. Cf. L. F. BERLIOUX, *La première école de Géog. astron.*, etc. Lyon, Perrin, 1878, in-8. F. D'AVEZAC, *Ethicus*, Paris, 1852, in-4°. J. PERTZ, *De cosmographia Ethici*, Berolini, 1853, in-8°. VIBIUS SEQUESTER, *De fluminibus, fontibus*, etc., ed. J. J. Oberlinus, Argentorati, 1778, in-8°. ANONYMI RAVENNATIS *Cosmographia*, ed. Pinder et Parthey, Berolini, 1860, in-8°.

2. EL-BEKRI, *Descript. de l'Afrique sept.*, trad. De Slane, dans le *Journal Asiatique*, 3e série, t. XII, p. 412 et seq. EDRI, *Géographie*, trad. P. A. Jaubert, Imp. royale, 1836-40, in-4°. J. LEON AFRICAIN, *Description de l'Afrique*, trad. française de J. Temporal, coll. Ramusio, Lyon, 1556, 2 vol. in-f°. MARMOL Y CARYAJAL, *Description gén. de l'Afrique*, trad. P. d'Ablancourt, Paris, 1667, in-4°.

3. J. GRUTER, *Inscriptiones totius orbis romani*, Heidelberg, 1601, in-f°. Vide etiam editionem Grævii, Amstel., 1707, 4 v. in-f°. — *Inscriptionum antiq.*

jam pretiosum antiquarum rerum indagationi adjumentum obtulerunt. Inprimis miliarii viarum lapides verum locis antiquis situm assignandi sæpius facultatem dedere. Eodem fere tempore, Nicolaus Bergierus, Remensis, doctissimum de *magnorum imperii romani itinerum historia* librum scripsit ¹, postquam Velserus Tabulæ Peutingeranæ fragmenta ² et G. Torinus Antonini Itinerarium (ut alios auctores omittam) jam vulgaverant ³. Deinde P. Wesselingius et C. Sheybius novam eruditamque Itinerarii et Tabulæ Peutingeranæ editionem protulerunt ⁴. Attamen de Africanis viis nihil fere innotuerat, quia deerant inscriptiones ⁵. Dum Barbari Numidiam sub dicione tenuerunt, rudera explorare, solum effodere, ut lapidarii thesauri inquirerentur, vix licuit. Pauci tantum viatores, Peyssonnelius scilicet, Shawiusque et Brucius ⁶, cum hanc regionem peragraré ausi fuissent, meliorem secum segetem rettulerunt. Postea Scipio Maffei multas inscriptiones novas vulgavit ⁷, Morcelliusque, egregiis in operibus, alia et propria magis documenta prompsit ⁸.

liber, accessit auctarium a J. Lipsio; ex officina Plantiniana, 1588 in-fº. (Hoc in libro inscriptiones a M. Smetio collectas J. Lipsius evulgavit.)

1. N. BERGIER, *Hist. des grands chemins de l'empire romain*, Bruxelles, J. Léonard, 1728, 2 v. in-4º.

2. M. VELSERUS, *Fragmenta tabulæ antiquæ*, etc. Venetiis, 1591, ap. Aldum (cum duobus schedis tabulæ Peutingeranæ).

3. *Antonini Aug. Itin.*, ed. God. Torino, in domo H. Stephani, 1512, in-16. Cf. E. DESJARDINS, *Table de Peutinger*.

4. P. WESSELING, *Vetere Romanorum itineraria*, Amstel., 1733, in-4º. CH. DE SCHEYB, *Peutinger. tabula*, etc., Vindobonæ, 1753. Cf. E. DESJARDINS, *Table de Peutinger*.

5. BERGIER, I, 69.

6. PEYSSONNEL ET DESFONTAINES; *Voyages dans les régence de Tunis et d'Alger*, éd. Duréau de la Malle, Paris, Gide, 1738, t. I. (Voyage de Peyssonnel en 1724-25.) TH. SHAW, *Travels*, etc., London, 1757, in-fº, et trad. franc. La Haye, 1743, 2 v. in-4º. L'abbé POIRET, *Voyage en Barbarie*, en 1785 et 1786, Paris, 1789, in-8º. J. BRUCE, *Travels*, etc. London 1813, in-8º. Lieut. col. R. L. PLAYFAIR, *Travels on the footsteps of Bruce*, London, 1817, gr. in-4º.

7. FR. SC. MAFFEI, *Museum Veronense*, Veronæ, 1749, in-fº.

8. ST. A. MORCELLI, *Africa christiana*. Brixia, 1816-1817, 3 vol. in-4º (vide t. I). Vide etiam VICTORIS VITENSIS *Historiam persecutionis Vandalicæ*,

Cum Gallia Algeriam in potestatem suam redigere cœpit, Francogalli duces, duplici labore, armis scilicet ac scientia, hanc provinciam nostri juris fecerunt ¹. Nec minore studio qui civilibus officiis præpositi erant, alique homines eruditi, e Gallia missi, antiquitatis arcana introspicere conati sunt. Inde, cum continuo feracique proventu multa opuscula orirentur, doctæ societates constitutæ sunt, quæ periodicis syllogis illa inserendi et novis investigationibus favendi curam susceperunt. Denique L. Renierus, vir non minus animi benevolentia quam alta eruditione laudandus, postquam ipse Numidiam non semel peragraverat, omnes in Algeria repertas inscriptiones collegit et explanavit ² atque hoc monumento famam est adeptus pulcherrimam ³. Recentioribus annis, doctissimus vir E. Desjardins insignem Tabulæ Peutingerianæ editionem inchoavit, quæ nondum ad finem perducta est ⁴. Nuperrime Wilmannsius, Mommsenus, Kiepertusque quicquid, post Renieri librum, in provinciis Africanis, plerumque a Francogallis, repertum est Corpori Inscriptionem Latinarum ⁵, multis cum dissertationibus argumentisque et notulis et geographicis tabulis superaddiderunt atque hoc egregio opere optime de studentibus omnibus meriti sunt. Nec ideo aliæ desinunt in Algeria indagationes, novisque additamentis in dies materia crescit ⁶. Præterea Tunesiam,

ed. Th. Ruinart, 1694 (multis cum notulis de antiquis Africæ urbibus, sicut in Morcelli opere); et ed. C. Halm, Berolini, 1873, in-4°.

1. L. RÉNIER, ap. *Arch. des missions scient. et litt.*, t. II, 1851, page 57.

2. L. RÉNIER, *Inscript. rom. de l'Algérie*, Paris, Imp. imp., 1838.

3. VIVIEN DE SAINT-MARTIN, *Hist. de la Géog.*, p. 487.

4. E. DESJARDINS, *Table de Peutinger*, Paris, Hachette, 1869. Vide *Segmenta I, II, III*. Tota Mauretania et pars occidentalis antiquæ Numidiæ, usque ad Rusubricari Matidiæ, in Tabula Peut. deficiunt. Præterea, commentationes quibus illustrata sunt cetera segmenta (Britannia, Gallia, Italia, Hispania, etc.) Africa etiamnunc desiderat.

5. *C. I. L.*, VIII.

6. Vide *Bulletin trim. des Antiq. Afric.* etc. — Creullius, Carbuccia,

abhinc anno 1881, sicut Algeriam ¹ abhinc anno 1830, Francogalli explorare cœperunt.

Quod autem ad romanas Numidiæ vias peculiariter attinet, quamvis assiduo labore res semper in melius progrediatur, multum abest etiamnunc ut illæ omnino innotuerint ². Auctorum viatorumque scripta parumper inspicienti quam lento incertoque gradu cognitiones illæ processerint planius apparet. Mihi autem modestissimum hoc opusculum aggredienti tantummodo in animo est, paucis primum de Numidiæ historia et situ dictis, tabulas quasdam instruere et explanare, unde quid in antiquis itinerariis bene notum, quid ignotum incertumve sit citius constet. Postremo ostendere licebit quantas secum sæcula mutationes attulerint, cum urbes, prosperæ quondam, sicut indicant viæ ad eas accedentes, nihil hodie sint, nisi ignobiles vici, vel rudera aggeres, quibus ne nomen quidem superest.

Vigneral, Payenus, Mollius, Bosredonius, Poullius, Feraudius, Tissotius, Villefossius (A. Héron de Villefosse), Masqueray, De La Blanchère, Cagnat, Cat, Poinssot, Tauxierus, Demaeght, etc., etc., Renieri instar, hanc curam acriter susceperunt. C. Tissotius, multa post opuscula de rebus Africanis, magni præterea operis materiem reliquit, cujus volumen primum nuper editum est. (CH. TISSOT, *Exploration scientifique de la Tunisie, Géog. comp.*, etc.).

1. Vide *Exploration scientifique de l'Algérie*, Imp. roy., 1844, t. VI, p. 303 et seq.

2. Cf. VIVIEN DE SAINT-MARTIN, *Hist. de la Géog.*, p. 487.

PARS PRIMA

I. — De regione quæ Numidia vocabatur.

Africanæ regionis cui nomen priscum Numidia erat non iidem semper fines fuerunt. Latissimo quidem et antiquissimo sensu Numidia erat quicquid inter Mauretaniam (*Maroc*) et Africam propriam (*Tunisie*), id est inter Malvam flumen (*O. Mlouia*) et Thabracam insulam (*I. Thabarka*) flumenque Tuscam (*O. El Kebir*) patebat ¹. Punicorum bellorum tempore Numidiam duas in partes fluvio Amsaga (*O. El Kebir, seu Rummel*) divisam fuisse agnovimus, Massyliam scilicet, orientem versus, cui caput Hippo regius (*Bône*), et Massæsyliam ², ad occidentem, cui Siga (*Takebrit*) primum et deinde Cirta (*Constantine*) caput fuit ³. Auctorum veterum ex indiciis intellegitur Numidiam tunc eandem fere regionem fuisse quam hodie Algeriam appellamus.

1. VIVIEN DE SAINT-MARTIN, *Le Nord de l'Afrique*, p. 401. STRABON, lib. XVII, cap. III, p. 9, 704. L. MÜLLER, *Num.*, III, 1. MARQUARDT, IV, 464. — « Mauretaniam dextra est..... Ejus oræ finis Mulucha. » (P. MELA, p. 9). CH. TISSOT, *Géog. comp.*, p. 445. DUREAU DE LA MALLE, *Manuel Algérien*, p. 4. L. LACROIX, *Numidie et Maurit.* (Univ. pitt.), p. 3 et seq.

2. MARCUS, p. 272. VIVIEN DE SAINT-MARTIN, *Le Nord de l'Afrique*, p. 100. TISSOT, *Géog. comp.*, I, 445-446. T. LIVIUS, ed. Weissenborn, Teubner, 1860, III, l. XXVIII, c. XVII, p. 240. POLYBIUS, ed. F. Didot, III, c. xxxiii, p. 440.

3. L. MÜLLER, *Num.*, III, 80.

Attamen scimus quasdam e Tunesiæ urbibus, nec mediocres, sicut Bullam regiam (*Hammam-Daradjî*), Siccam veneriam (*El Kef*), Lares (*Ir Lorbeus*), Simittu, (*Chemtou*) Zamam regiam (*Lehs*) in Numidia fuisse ¹.

Prima hæc divisio, mutatis temporibus, identidem mutata est, prout bellici aut publici eventus jusserunt ². Quæ quidem cum omittere omnino non deceat, brevissime commemoranda existimo.

Secundo punico bello, devictis Carthaginiensibus eorumque socio, Syphace, Massæsyliorum rege, qui totam sibi Numidiam adrogaverat, Massinissa, Gulæ filius, Massyliorum regis, Romanorumque socius, Syphacis regna, nec non quasdam provincias Carthagini ereptas, obtinuit ³. Tunc Numidia maximam attingit latitudinem, ita ut a Mauretania usque ad Cyrenaicam et Thenas porrigeretur atque partes Carthaginiensibus relictas, nisi quæ attinebant litori, circumiret (anno a. C. 201) ⁴.

1. « Numidæ possedere ea loca quæ proxuma Carthagine Numidia appellatur. » Infra, finibus Carthaginensis imperii indicatis, Sallustius hæc addit : « Cetera loca, usque ad Mauretanium, Numidæ tenent.... Numidæ usque ad flumen Mulucham sub Jugurtha erant. Mauris omnibus rex Bocchus imperitabat. » (SALLUSTIUS, ed. R. Dietsch, Lipsiæ, 1874, *De Bello Jug.*, p. 49-50). VIVIEN DE SAINT-MARTIN, *Le Nord de l'Afrique*, p. 100-101. D'ANVILLE, *Géog. anc. abrégée*, Paris, 1769, gr. in-f°, avec cartes, p. 211 et seq. G. BOISSIÈRE, *Esquisse d'une histoire de la conquête et de l'administration romaines dans le nord de l'Afrique*, Paris, Hachette, 1878, in-8°, p. 40 et n. 4. PLINIUS, I, v, 198. J. PARTSCH., p. 7-8 (*De finibus Africae veteris*). C. I. L. VIII, p. xv-xvi. DE LA BLANCHÈRE, *De rege Juba*, p. 24-26 28-29. L. MÜLLER, *Num.*, III, 37. CH. TISSOT, *Le bassin du Bagrada*, p. 32-49. *Bull. trim. des Antiq. Afric.*, 1883, fasc. XII, pages 112 et seq.

2. MARCUS, p. 270.

3. SALLUSTIUS, c. v, p. 39. T. LIVIUS, t. III, p. 49-50; I. XXIV, c. XLVIII-XLIX; I. XXVIII, p. 240, c. xvii; I. XXIX, p. 310, c. xxix-xxxiii; I. XXX, p. 331, c. xi-xvii, XLIV; t. IV, p. 68; I. XL, c. xvii. STRABO, XVII, c. xv, p. 706-707. APPIANUS, ed. F. Didot, I. VIII, *De rebus Punicis*, c. X, et seq., p. 103 et seq., c. XXXII, p. 112. MARQUARDT, IV, 464.

4. POLYBIUS, XV, iv, p. 549; XXII, iv, p. 652; XXXII, p. 83-84. Strabo, XVII, p. 707. PLINIUS, *Hist. nat.*, V, 3, p. 198. MOMMSEN, *Hist. rom.*, trad. ALEXANDRE, III, 270-272. MARCUS, p. 269-279. MARQUARDT, IV, 464. J. PARTSCH., p. 7-8. DE LA BLANCHÈRE, *De rege Juba*, p. 23-24. L. MÜLLER, *Num.*, III, p. 3.

Carthaginis deinde excisæ novissimas possessiones, scilicet Zeugitanam et Byzacium ¹, Romani in provinciam, nomine Africam, a. a. C. 146, redegerunt, quæ a Thabraca insula usque ad Thenas (*H^r Thiné*, in Tunesia) patebat ². Debellato captoque Jugurtha (a. a. C. 106), qui totam Numidiam usurpaverat, occidentalem hujus regni partem, Massæsyliam scilicet, Boccho I, Mauretaniæ regi, socio suo, Roma dono dedit; orientalem vero, sive Massyliam, Gauda, Jugurthæ frater, habuit ³. Imminutum hoc Numidiæ regnum Gaudæ filii, Hiempsal atque Iarbas, deinde Juba I, Hiempsalis filius, servaverunt. Qui, cum Pompeii partes secutus et apud Thapsum victus, sese occidisset (a. a. C. 46), regni ejus occidentalem partem, usque ad Amsagam fluvium, Sittio Bocchoque, Mauretaniæ regi, Cæsar concessit ⁴. Quicquid e Numidia supererat Africæ provinciæ veteri, sive proconsulari, adjunctum, et deinceps Africa nova, seu Numidia nuncupatum est ⁵; ita ut, eo tempore, pars illa recentior romanæ provinciæ priscum Numidiæ nomen sola retine-

1. L. MÜLLER, *Num.*, II, 38, 65.

2. SALLUSTIUS, XIX, p. 50. C. I. L. VIII, p. xv. DE LA BLANCHÈRE, *De rege Juba*, p. 23. — D'AVEZAC, *Esquisse gén. de l'Afrique*, ap. Univers pittoresque, F. Didot, 1844, p. 240.

3. SALLUSTIUS, xcvii, p. 97-98. L. MÜLLER, *Num.*, III, 88. Mommsenus, (*Hist. Rom.*, V, 417 et n. 1) conjicit Gaudæ non Massæsyliam modo sed et Massyliæ partem, Saldas tenus, datam fuisse. (Cf. BOISSIÈRE, *Esquisse, etc.*, p. 185 et R. DE LA BLANCHÈRE, *De rege Juba*, p. 25.) Hac autem ab opinione dissentire videntur posteri Numidiæ fines et P. Melæ et Plinii testimonium: « Mulucha amnis regnorum Bocchi Jugurthæque terminus..... Ab eo Numidia ad ripas exposita fluminis Ampsaci, etc... » (P. MELÆ, p. 10). « Ab Ampsaga Numidia est... Tusca fluvius Numidiæ finis. » (PLINIUS, *Hist. nat.*, I, V, v, p. 198). Ptolemæus, IV, p. 253, 260. Negat quidem L. Muellerus (*Num.*, III, 38) Gaudam regnavisse, Mommsenus autem (*Hist. Rom.*, V, 417, n. 1 et p. 96, n. 1, hanc conjecturam diruit. — L. LACROIX, *Histoire de la Numidie et de la Mauritanie*, ap. Univers pitt. (AFRIQUE), p. 44.

4. J. CÆSAR, ed. B. Dinter, *De Bello Alex.*, t. III, c. LI, p. 29; *De Bello Afric.*, c. VI, et seq. p. 46, et c. LXXXVI, p. 92. L. MÜLLER, *Num.*, III, 81, 98.

5. J. CÆSAR, ed. B. Dinter, Teubner, 1864, *De Bello Afric.*, t. III, p. 53, c. XXV; p. 90, c. XCI. C. I. L. VIII, xv, xvi. PLINIUS, I, v, 199. L. MÜLLER, *Num.*, II, 39, 65; III, 4. MARQUARDT, IV, 464-465.

ret ¹. Occidentalis autem pars antiquæ Numidiæ in Mauretano Bocchi regno continebatur.

Mortuo Boccho (a. a. C. 33), Mauretanium romano imperio Cæsar Octavianus addixit, sed mediam veteris Numidiæ regionem, cum Cirta, Jubæ II, Jubæ I filio, restituit ². Hoc autem novissimum Numidiæ regnum, paulo post Jubæ II ademptum, Cæsar Augustus romanæ provinciæ, seu Africæ præconsulari, conjunxit, postquam huic regi Mauretanium dederat (a. a. C. 25) ³. Tunc Amsaga fluvius inter Mauretanium provinciamque Africam finitimus fuit ⁴; et ipsum Numidiæ nomen periisset, nisi interdum occidentalem hanc provinciæ partem designasset, quæ etiam Africa nova vocabatur ⁵.

Mauretanium, Ptolemæo rege, Jubæ II filio, interempto, frustra que Mauris et Ædemone rebellantibus, Caius Cæsar (Caligula), romano imperio addidit (anno p. C. 40), in duas divisam provincias, Cæsariensem scilicet ac Tingitanam, quibus Julia Cæsarea (*Cherchell*) et Tingi (*Tanger*) capita fuerunt ⁶. Eadem hæc divisio usque ad Diocletiani tempora permansit, neque pars orientalis antiqui Numidici regni

1. APPIANUS, *Bel. Civ.*, IV, c. LIII, p. 478.

2. DIO CASSIUS, ed. L. Dindorf, Lipsiæ, Teubner, 1863-65, III, l. LI, c. xv.

3. L. MÜLLER, *Num.*, III, p. 3, 82, 111. DE LA BLANCHÈRE, *De rege Juba*, p. 20, 21, 27, 31. VIVIEN DE SAINT-MARTIN, *Le Nord de l'Afr.*, p. 104. C. I. L., p. xv.

4. Vide supra, p. 6 et p. 8, n. 3.

5. MARCUS, p. 282-283.

6. PLINIUS, *Hist. nat.*, l. v, p. 194. SUETONIUS, *Calig.*, XXV. Dio Cassius docet Mauretanium in duas provincias a Claudio imperatore divisam fuisse, postquam Ædemo a Suetonio Paulino debellatus est; at certius est hanc divisionem a Caio imperatore decretam fuisse, anno 40, « qui deinceps annus provinciæ primus habitus est... » (C. I. L. VIII, p. XVIII. Vide PALLU DE LESSERT, ap. *Bull. trim. des antiq. Afric.* fasc. XII, avril-juillet 1885, p. 63 et seq.) Repertus est nuperrime miliaris lapis prope Altavam, qui simul primum Philippi imperatoris annum memorat, scilicet annum p. C. 244, et conditæ provinciæ annum (A. P. ccv), indicat. (*Bull. trim. des ant. Afr.*, fasc. XI, p. 4). Cf. *Bull. de corr. Afric.*, fasc. XII, p. 83-84 et V. DUREY, *Hist. des Rom.*, III, 536. PLINIUS, *Hist. nat.*, I, v, p. 196-197.

Numidia vocari desiit, scilicet Numidia provincia, aut Cirtensis, seu superior Numidia, imperatoris legato, id est militari imperio semper subjecta ¹. Diocletiano autem imperante, pars orientalis Mauretaniæ Cæsariensis tertia provincia Mauretania, nomine Sitifensis, cui Sitifi (*Setif*) caput, facta est (a. p. C. 288 aut 290) ². Postremo, Diocletiani ætate, Africa et Numidia in quattuor provincias divisæ fuerunt, Tripolitanam, Byzacium, Africam proconsularem et Numidiam, quæ etiam Numidia Cirtensis et deinde Constantina appellata est ³.

Hæc igitur regio, cujus Cirta urbs erat præcipua, antiquum Numidiæ nomen nunquam amisit, vel cum Africa nova simul appellaretur. Numidia autem vetus, qualis Punicorum bellorum tempore fuerat, jam non postea constituta est. Dictum est supra ⁴ huic eosdem fere qui nunc Algeriæ fines fuisse. Sed, priusquam antiquas ejus regionis vias inspiciamus, quæ fuerit ipsa regio paululum ostendere decet, ut eas melius sequamur.

II. — Brevissima Numidiæ descriptio.

Regionem universam spectanti immane dorsum Numidia protendit eo latius quo magis ad occidentem vergit. Hoc duo præcipui montium ordines sustinent ⁵, eorumque declivitates hic ad mare, illic ad deserta descendunt quæ hodie

1. C. I. L. VIII, p. XVI. TH. MOMMSEN, *Mémoire sur les provinces romaines*, trad. E. Picot, Didier, 1867, p. 8. C. JULLIAN, *De la réforme provinciale attribuée à Dioclétien*, ap. *Revue hist.*, XIX, juillet-août, 1882, p. 344. *Rec. de Const.*, XVIII, p. 495. E. DESJARDINS, ap. *Revue Archéol.*, nouvelle série, XXVI, p. 79, 786.

2. C. JULLIAN, p. 347. C. I. L. VIII, p. XVIII.

3. C. I. L. VIII, p. XVI-XVIII, C. JULLIAN, p. 345-346, *Bull. de corr. Afr.*, fasc. XII, p. 77. MARQUARDT, IV, 471. Vide etiam n. 1, supra.

4. Vide supra, p. 6.

5. CH. TISSOT, *Géog. comp.*, p. 5-6.

Sahara nominantur. Qui quidem montes, quamvis eodem nomine omnes Atlas generaliter vocati fuerint, non continuum parietem, sicut Pyrenæi, præferunt, sed distinctas moles permultas, vallibus interruptas, innumeris rivulis torrentibusque et faucibus ita discissas ¹ ut difficillimum sit vias, multis cum pontibus, instruere.

Meridionalibus in jugis, quæ a Romanis non ignota fuisse videntur, Kinniba et Aurasius montes (*Dj. Amour* et *Dj. Aurès*), Lambæsem versus, ceteros supereminet. Latissimum hunc montem, Aurasium scilicet, militaribus viis Romani cinxerant ac persciderant, ut indomitis hujus saltus incolis semper instarent.

In septentrionali ordine, inter omnes notandi videntur mons Pappua (*Dj. Edough?*) *Dj. Babor*, qui Babaros indomitos in memoriam revocat, mons Ferratus (*Djurdjura*) cujus invias latebras Quinguentanei tenebant, gens bellicosus et rebellibus animis metuenda, mons Zalaccus (*Dj. Zakkar?*), Garaphi montes (*Dj. Ouaransenis*), Durdus mons (*monts de Tlemcen* ²).

Præterea, in alta planitie, quæ hos inter ordines patet, alii montes surgunt, temporarios lacus circumdantes, quales

1. GÉNÉRAL DUVIVIER, *Recherches*, p. 58. *Ann. de Const.*, 1853, p. 84. MAC-CARTHY, *Géog. de l'Algérie*, Alger, 1858, p. 31, 38, 39, 69-75. O. NIEL, *Géog. de l'Algérie*, I, 7-8. VIVIEN DE SAINT-MARTIN, *Dict. de géog.*, art. ALGÉRIE, fasc. 1er, p. 74. — *Rec. de Const.*, 1870, p. 534-38. A. FILLIAS, *Géog. de l'Algérie*, 1873, p. 24 et seq.

2. MAC-CARTHY, *Géog. de l'Algérie*, p. 193-194. CH. DE VIGNERAL, *Kabylie du Djurdjura*, p. 172-173. HANOTEAU et LETOURNEUX, *La Kabylie*, Imp. nat., 1872-73, p. 5 et seq. — *Rec. de Const.*, XVI, 1873-74, p. 38-39. VIVIEN DE SAINT-MARTIN, *Le Nord de l'Afrique*, p. 57. — *Bull. de corr. Afr.*, fasc. II, 1882, p. 57, 61, 81. CH. TISSOT, *Géog. comp.*, p. 31, 32, 459. Ubi emineat Audus mons (PTOL. IV, p. 264), quem Kiepertus Aurasio conjungere videtur, in tabula II Corporis I. L., incertum esse Tissotius asseverat (*Géog. comp.*, p. 18-19). Nec certius est utrum mons Papua, ubi Gelimer a Belisario captus est (PROCOPIUS, ap. *Corpus script. hist. Byz.*, Bonnæ, 1883, t. I, p. 361-362) cum *Dj. Edough* an cum *Dj. Nador* melius æquari possit (PAPIER, ap. *Rec. de Const.*, XX, 1879-80, p. 85 et CH. TISSOT, *Géog. comp.*, I, p. 37-39).

sunt Salinæ Tubunenses (*Chott-el-Hodna*)¹. Quæ quidem regio, ut multo fecundior, ita multo maiore incolarum numero in antiquis quam in hodiernis temporibus referta fuisse videtur. Neque, ante romanam ætatem, ibi deerant urbes et deinde alias Romani condiderunt².

Montes autem ad septentrionem, id est ad litus spectantes, usque ad mare brachia undique protendunt, quæ promuntaria multa et sinus parvos efficiunt. Bonos tamen portus non multis in locis natura præbuit, præsertim in orientali Numidiæ parte, ubi litus, altis saxis horrens, Sallustii verbis non indignum videtur, qui hoc mare « sævum, importuosum » dicebat³. Cujus litoris præcipui portus erant: Thabraca (*Thabarka*), Hippo regius (*Bône*), Rusicade, (*Philippeville*), quo inprimis Cirta utebatur, Chullu (*Collo*), Igilgili (*Djigelli*), Saldæ (*Bougie*), Rusucurru (*Tagzirt*), Icosium (*Alger*), Tipasa (*Tefessad*), Julia Cæsarea (*Cherchell*), Cartenna (*Tenez*), Portus magnus (*Saint-Leu*, prope *Arzew*), et Portus divini (*Oran*)⁴.

E Numidiæ montibus fluvii permulti quidem⁵, sed brevi tractu et maxime varia aquarum ubertate notandi nascuntur. Hi scilicet fluvii, tum æstivi temporis siccitate fere exhauriuntur, tum hiemalibus imbribus ita tumescunt ut pontes auferant et vias corrumpant⁶. Nec omnes ad mare

1. MAC-CARTHY, *Géog. de l'Algérie*, p. 52-53. O. NIEL, *Algérie*, I, 91.

2. DE LA BLANCHÈRE, *De rege Juba*, p. 45, 46, 79.

3. SALLUSTIUS, *Jug.*, XVII, p. 48. TISSOT, *Géog. comp.*, p. 2, 148.

4. RAVENNAS AN., p. 132-133. EL-BEKRI, ap. *Journ. asiat.*, XIII, 1859, p. 78. SHAW, *Travels*, trad. fr., I, 23 et seq. O. NIEL, *Algérie*, I, 30 et seq. VIVIEN DE SAINT-MARTIN, *Dict. géog.*, fasc. I, art. ALGÉRIE, p. 75-76. *Rec. de Const.*, 1870, p. 21-27.

5. RAVENNAS AN., p. 132-133. O. NIEL, *Algérie*, I, 55. A. PÉRON, *Essai d'une descr. géol. de l'Algérie*, Paris, Masson, 1883, p. 13-14. VIVIEN DE SAINT-MARTIN, *Dict.*, fasc. I, p. 76.

6. Tituli sæpissime vias memorant « imbribus et vetustate conlapsas atque cum pontibus reffectas » (Vide ex. c. *C. I. L.*, VIII, p. 891-894, viam Cirta Rusicadem, n. 10298, 10299, 10302, 10304, 10308, 10309, 10313, etc., etc.)

decurrunt, sed ad mediterraneos lacus temporarias conferunt aquas, aut intra arenas per deserta meridionalis regionis serpunt, quoad evanescent. Tales sunt Poptetus fluvius (*O. Chemorra*), Pagida amne (*O. Tazzout*) auctus, qui Lambæsem adluit; amnis Abigas (*O. Bou Roughal*), qui prope Masculam (*Khenchela*) atque Bagai (*Ksar-Bagai*) fluit, priusquam ad lacum hodie *Guerah-el-Tarf* vocatum perveniat; et fluvius Nigir (*O. Djedi*), qui romanæ occupationis finem, his in partibus, fere designat ¹.

Ceteros inter fluvios qui mare petunt, ex oriente occidentem versus, distinguuntur: Bagradas et Muthul (*Medjerdah* et *O. Mellègue*) ², quorum partem Africa provincia detinebat; Tusca (*O. El-Kébir*), Numidiæ Africaeque finitimus ³; Rubricatus (*O. Mafrag*); Ubus (*Seybouse*) uberrimis fontibus auctus ⁴; Amsaga (*O. El-Kébir, seu Rummel*) ⁵, altis angustisque faucibus constrictus, priusquam Cirtense saxum circumfluat; Nasavath (*O. Sahel*) ⁶; Usar (*O. Isser* orientalis); Agila, seu Chinalaph (*O. Chélif*), ceteros omnes longiore cursu præcellens; Salsum (*Rio Salado* seu *O. Melah*); Isara et Siga (*O. Isser* occidentalis et *Tafna*); Malvaque postrema, seu Mulucha (*O. M'louia*), quæ Numidiam et Mauretanium dirimebat ⁷.

Denique, cum tres in regiones natura dividatur Numi-

1. CH. TISSOT, *Géog. comp.*, p. 54-55, 96.

2. TISSOT, *Le bassin du Bagrada*, p. 51-52. *Géog. comp.*, p. 57.

3. Tusca fluvius, Numidiæ finis (PLINIUS, *Hist. nat.*, I, v, p. 198). TISSOT, *Géog. comp.*, p. 47.

4. TISSOT, *Le Bassin du Bagrada*, p. 52; *Géog. comp.*, p. 49, n. 3, p. 45, 46, 64, n. 1. MARCUS, p. 339, 379. — *Bull. d'Oran*, XXI, 1884, p. 294.

5. TISSOT, *Géog. comp.*, p. 42-44. *Rec. de Const.*, a. 1868, p. 422-424; a. 1870, p. 23. « Ab Ampsaga Numidia est » (PLINIUS, I, v, p. 198.)

6. PTOL., IV, p. 255. — *Rec. de Const.*, XVI, 1873-74, p. 38-39.

7. *Bull. d'Oran*, 1884, XXI, p. 294. R. DE LA BLANCHÈRE, ap. *Arch. des missions scient. et litt.*, 3e série, X, p. 48, 66. — *Bull. de corr. Afr.* Fasc. II, mars 1884, p. 136-146. Utrum Malva et Mulucha idem sint flumen ambigitur (R. DE LA BLANCHÈRE, *loc. cit.*).

dia ¹, septentrionalis regio, quæ hodie Tellus (*Tell*) vocatur, ceteras partes soli ubertate opibusque, urbium et incolarum, nec non viarum numero, longe antecellebat. Cujus quidem regionis pars orientalis, quæ Numidia vere nominari potest, ubi multo plures viæ urbesque inveniuntur, Sitifi (*Setif*) scilicet, Cirta, Numidiæ caput, Hippo regius (*Bône*), Thagaste (*Souk-Arhas*), Theveste (*Tebessa*), Thamugadi (*Timgad*), Lambæsis (*Lambessa*) (ut ceteras omittam), præcipuam huic opusculo materiem præbet. Quamvis enim tota in Numidia permultæ urbes ante Romanorum adventum exstiterint et multæ posthac ab imperatoribus conditæ fuerint coloniæ ², animadvertendum est, prout ad occidentem proceditur, rarescere urbes viasque antiquas, nec non titulos et miliaria quibus maxime hac in investigatione opus est.

Trans Numidiam, meridiem versus, alia incipit regio, Gætulia scilicet ³, quæ non tantum hodiernæ Mauretaniæ sed et Algeriæ partem tenebat. Ejus regionis quædam territoria, veteri Numidiæ regno quondam subjecta, a Romanis etiam occupata fuerunt. His enim in Gætuliæ partibus quæ nunc *Hodna et Ziban* vocantur, plures vias urbesque Itineraria, auctoresve aut tituli indicant: Tubunas (*Tobna*), Besceram (*Biskra*), Gemellas (*Mili*), Thabudeos (*Tuda*), ad Badias (*Badès*), ad Medias (*H. Taddert*), Ubazam (*Terebaza?*), ad Majores (*Besseriani*), unde Romani commercium cum gentibus Libyæ interioris agere et provinciarum fines ⁴

1. BOISSIÈRE, *Esquisse*, etc., c. II, p. 47 et seq. — *Rec. de Const.*, 1870, p. 534-33. MAC. CATHY, *Géog. de l'Alg.*, p. 39, 39, 77. O. NIEL, *Géog. de l'Alg.*, I, 8.

2. DE LA BLANCHÈRE, *De rege Juba*, p. 50. PLINIUS, I, v, p. 495. — *Rec. de Const.*, XVI, p. 301 et seq. RAVENNAS AN., p. 147 et seq. MARQUARDT, IV, p. 479 et seq.

3. SALLUSTIUS, *Jug.*, XIX, p. 50: « Super Numidiam Gætulos accepimus. »

4. Vide, infra, p. 79, viam CCXII et seq. Sunt quoque alia oppida, sicut Geva (*Laghoul*), Tuerumuda (*Touggourt*), etc. (DE LA BLANCHÈRE, *De rege Juba*, p. 79.) In occidentalibus etiam Numidiæ partibus Romani castella oppidaque muniverant quæ XVI seculo nondum omnia diruta fuerant (DUREAU

adversus quoslibet hostes tutari poterant. Hæc oppida, præsidii munita, imperii limites, scilicet propugnacula, stabant¹; neque Romani longe ultra flumen Nigir (*O. Djedi*) ultimasque Aurasii saltus declivitates et lacus magnos hodie *Chott-Melrir*, *Chott-El-Rarsa*, *Chott-El-Djerid* nominatos, dicionem suam extendisse videntur². Attamen, hos ultra fines, in Gætulia, oppidum hodie *Geryville* dictum, et, in Phazania, quæ Gætuliæ, orientem versus, succedit, Garamam (*Djerma*) Cydamumque (*Ghadames*) Garamantum oppida, occupaverant³; nec forsitan longinquissimam hanc regionem ignoraverant quæ nunc *Azben*, seu *Aïr*, vocatur⁴.

III. — De viarum numidicarum antiquitate.

Verisimile est, antequam Romani Numidia potiti essent, nonnullas in hac regione vias exstitisse⁵. Polybius saltem auctor est a Phœnicibus et Carthaginiensibus, juxta Italiæ Galliæque et Hispaniæ littora, perductam fuisse viam; nec crediderim eos non idem in Africanis regionibus perfecisse quod in longinquiribus fecerant, ut commercio fave-

DE LA MALLE, *Manuel Alg.*, p. XIII). Vide etiam DE LA BLANCHÈRE, *Voyage d'études*, ap. *Arch. des missions scient. et litt.* a. 1883, 3e série, X, p. 74-76.

1. *Notitia Dig.*, II, p. 76-77. *Rec. de Const.*, XVI, 1873-74, p. 288-89.

2. H. DUVEYRIER, *Explor. du Sahara*, I (*Les Touaregs du Nord*), Paris, Challamel, 1864, in-8, p. 486. — *Rec. de Const.*, XVI, 1873-74, p. 290, *Revue Afric.*, 1878, p. 443.

3. H. DUVEYRIER, *Les Touaregs du Nord*, p. 249, 276, 473. DE LA BLANCHÈRE, *De rege Juba*, p. 80-82. *Revue Afric.*, 1877, p. 234-35. R. CAGNAT, *Le Portorium chez les Romains*, Thorin, 1880, in-8, p. 77-79.

4. Quæ quidem regio eadem est fortasse quam Romani Agyzimbam nominabant (*Bull. d'Oran*, n. VIII, p. 374.)

5. HEEREN, *Polit. et commerce des peuples de l'antiquité*, trad. W. Suckau Paris, 1830-34, VI, p. 474 et seq. E. F. BERLIOUX, *Les anc. explor. et les futures découv. de l'Afrique centrale*, Lyon, 1879, in-8. — « Primi Pœni dicuntur lapidibus vias stravisse; postea Romani eas per omnem pæne orbem disposuerunt. » (ISIDORI HISPALENSIS *Originum*, lib. XV, ap. *Corpus grammaticorum latinorum veterum*, ed. FR. LINDEMANN, Lipsiæ, Teubner, 1833, in-4, III, p. 487.) (DE LA BLANCHÈRE, *De rege Juba*, p. 46.)

rent¹. Ceterum viam abhinc Hippone regio ad Carthaginem per Bullam regiam, a Pœnis apertam fuisse Tissotius asseverat². Certissimum enim videtur eos toto in litore Africæ emporia, scilicet urbes possedissee, unde mercaturam late, terra marique, proferrent³. Deinde numidici reges, cum populi romani quasi clientes facti sunt⁴, sicut Massinissa Micipsaque, urbes condiderunt et multis enisi sunt operibus regni opes in melius adducere⁵; nec temere conjicietur eos et nonnullas vias inchoavisse. Romanorum enim bella in Numidia, Metello, Marioque et Cæsare ducibus, non facile intellegerentur, nisi itineribus quibusdam uti potuissent⁶.

Quod ad Africam provinciam spectat, quis dubitet Romanos aut vias a Carthaginensibus in ea regione factas refecisse, aut ipsos alias mox stravisse, quo devictas gentes sub iugo arctius tenerent? Inter publicas Africæ vias quas tituli testantur, viam a Tacapis (*Gabès*) ad Capsam (*Gafsa*), Augusto Tiberioque imperantibus munitam, primam memorant⁷. Romanos autem per centum et quinquaginta annos, scilicet a Carthagine excisa ad Augusti principatum, nullas in hac provincia vias incepisse minime credi potest. Neque aliter rem se habuisse in Numidia orientali, cum eæ partes

1. POLYBIUS, III, 39, p. 144. STRABO, IV, 155. CICERO, *pro Fonteio*; ed. Rheinhold Klotz, Lipsiæ, Teubner, 1872; pars. II, vol. II, p. 20, VIII. AM. THIERRY, *Hist. des Gaulois*, Didier, 1862, in-12, I, 131-132. C. PERROUD, *De syrticis emporiis*, Hachette, 1881, c. VI, p. 79 et seq. MARCUS, p. 263.

2. TISSOT, *Bassin du Bagrada*, etc., p. 24-25. POINSSOT, ap. *Bull. trim. des Antig. Afr.* Fasc. XI, p. 16.

3. SCYLAX, *Perip.*, ap. *Geog. Græcos minores*, ed. C. Müller, Didot, I, p. 91, c. 111. MARCUS, p. 263. MARQUARDT, IV, 473.

4. « Regno Numidiæ, quod vestrum est, uti lubet consulite. » (*Litteræ Adherbalis in senatu recitatæ* ap. SALLUSTIUM, c. XXIV, p. 53).

5. APPIANUS, *Punica*, VIII, c. 106, p. 146. POLYBIUS, XXXVII, c. III, p. 132. 133. STRABO, XVII, p. 707. DE LA BLANCHÈRE, *De rege Juba*, p. 30, 32, 37. VAL. MAXIMUS, ed. C. Halm, Lipsiæ, Teubner 1865, p. 329, 415.

6. *Rec. de Const.*, 1875, p. 191.

7. Vide, infra, p. 84, viam CCXV. C. I. L., p. 860-861, n. 10018-10023. C. TISSOT, ap. *Bull. d'Oran*, XIV, 1882, p. 106-107.

romanæ provinciæ adjunctæ fuerunt a Cæsare, anno a. C. 46, judicabitur. Etenim, cum sæpe rebellarent africanæ gentes, colonias, oppida, castella et castra stativa condere eaque militaribus viis inter se conjungere oportuit ¹. Itaque Tiberius, primo regni anno, viam a Tacapis ad Capsam jam ducentem usque ad castra hiberna produci jussit, quæ eo in loco erant ubi postea Theveste surrexit, atque hanc viam Nerva forsan, Trajanus certe, restituit ².

Eadem fere ætate, imperante scilicet Tiberio, stratam fuisse viam a Cirta ad Rusicadem certum videtur ³ quæ postea, ex auctoritate Hadriani instaurata, via nova Rusicadensis appellata est ⁴. Vespasiani jussu munitam fuisse viam a Thevestinis castris ad Hipponem [regium credere licet ⁵. Eodem principe regnante, via Carthagine ad Hipponem regium forsitan facta est, aut saltem ad Simittu, anno p. C. 76, perducta, quam deinde Hadrianus, anno p. C. 129, perfecit ⁶. « Pertinax, qui antea proconsul Africæ fuerat, reformandis viis pecuniam contulit ⁷. » Trajano ⁸ ejusque successoribus, quos Antoninos vocare mos est, imperantibus, multa magnaue opera in Numidia, sicut in ceteris romani imperii provinciis, confecta sunt, et magis in dies ejus regionis opes crevere. Trajanus Thamugadi coloniam oppidumque « ad Majores » (*Besseriani*) nuncupatum, prope Aurasium saltum, illam septentrionem, hoc meri-

1. *Bull. de Corr. Afric.*, 1881, Fasc. II, p. 57-61.

2. *C. I. L.*, VIII, n. 10018-10023, 10037, 10116. Cf. Tissot, ap. *Bull. d'Oran*, xiv, p. 106-107.

3. *C. I. L.*, n. 10311. Vide, infra, p. 62, viam CCI.

4. *C. I. L.* VIII, n. 10322. *Bull. d'Oran*, xiv, p. 133-136.

5. *C. I. L.* VIII, p. 875, xiii et n. 10119.

6. Tissot, *Bassin du Bagrada*, p. 25. *C. I. L.* VIII, p. 875, xii. Vide, infra, p. 51, viam X^o.

7. J. CAPITOLINUS, *Pertinax* ap. scriptores *Hist. Augustæ*, p. 104, 108.

8. C. PLINIUS, *Panegyricus*, c. xxix, p. 235, ed. H. Keil; Lipsiæ, Teubner, 1873.

diem versus, condidit, viasque a Theveste ad Lambæsem per Thamugadi et forsan a Theveste usque ad oppidum « ad Majores » fecit ¹. Item magno ab illo imperatore inchoata fuisse videtur via quæ ultimos imperii romani fines sequebatur et speculatoria oppida « ad Medias (*Henchir Taddert*), ad Badias (*Henchir Badès*), Thabudeos (*Thuda*), Gemellas » (*Mili*), deinde conjunxit ².

Hadrianus, qui tot tantaque in provinciis africanis opera suscepit ut *Africæ restaurator* ³ fuerit cognominatus, viam a Theveste Carthaginem ⁴, anno p. C. 123 aut 124, et Antoninus Pius aliam, per Aurasii montis fauces, viam traduxerunt ⁵. Denique, ne plura dicam quæ iterum referri debent, Trajanus, Hadrianus, Antoninus Pius, M. Aurelius Antoninus ⁶, præsertimque L. Septimius Severus, genere africanus ⁷, et filius, M. Aurelius Antoninus Severus, cognomine Caracallus, maximum in viis Africæ faciendis aut renovandis studium attulerunt. Nec non M. Aurelius Severus Alexander, Gordianus, Diocletianusque et collegæ, ac postremo Constantinus præcipuum inter imperatores locum obtinere debent qui in iisdem operibus insignem curam adhibuerunt. Everso Romæ imperio, multæ antiquæ viæ, Barbarorum simul incuria et ipsa vetustate conlapsæ, paulatim perierunt, sed fundamentis tam firmis stabilitæ fuerant ut etiamnunc, tot post secula, quarumdam vestigia quasi æterna supersint.

1. Vide, infra, p. 79, viam CCXII. *C. I. L. VIII*, p. 881, n. 10186; p. 883, n. 10210.

2. *Bull. de Corr. Afric.* 1882, Fasc. II, p. 57-61.

3. V. DURUY, *Hist. des Romains*, IV, 348-352. ÆLIUS SPARTIANUS, *Hadrianus*, ap. script. *Hist. Aug.*, p. 13.

4. *C. I. L. VIII*, p. 865, x. Vide, infra, p. 26, 29, viam III.

5. *C. I. L. VIII*, p. 885, xviii. Vide, infra, p. 82.

6. J. CAPITOLINUS, *M. Aurelius*, p. 52.

7. « Ab Afris ut deus habetur. » ÆLIUS SPARTIANUS, *Sept. Severus*, p. 120, 121, 129. AURELIUS VICTOR, *Vita Sept. Severi*, ed. Panckoucke, p. 234.

PARS SECUNDA

ROMANÆ VIÆ IN NUMIDIA, EX ITINERARIO ANTONINI
AUGUSTI ET TABULA PEUTINGERANA DESCRIPTÆ ¹

In Itinerario Antonini primum locum tenent viæ Africanæ. Primæ enim Itinerarii viæ hic titulus est :

VIA I. « A TINGI MAURETANIÆ, PER MARITIMA LOCA, CARTHAGINEM
USQUE ². »

Ejus longissimi itineris, septem in partes divisi ³, cum prima pars et secunda fere tota ad Mauretaniam attineant, hoc in opusculo comprehendendi non debent. Præterea animadvertendum est in generali itineris titulo non contineri primam partem « Ab Exploratione, quod Mercurius dicitur, Tingi usque, M. P. M. ⁴ CLXXIII. » Hæc enim via occiduum Tingitanæ Mauretaniæ litus, ante Gaditanum fretum, sequitur. Deinde, a Tingi usque ad Portus divinos (*Oran*), deficere

1. Scilicet Itinerario additur quicquid in Tab. Peut. cum eo consentit.

2. Fortia addit (p. 1) : M. P. MCCCCLIII, vel 2202 chiliometra.

3. A. Ab Exploratione quod Mercurius dicitur Tingi usque M. P. CLXXIII. — B. Rusadder M. P. CCCVIII. — C. Cæsarea Mauretaniæ ccccxciii. — D. Saldis M. P. CCXVIII. — E. Rusicade M. P. CCXVII. — F. Hippone regio M. P. cxv. — G. Carthagine M. P. cxciii. (Fortia, p. 1-5. Parthey et P. p. 1-9).

4. Milium numeris codices præponunt *m. p. m.*, vel *m. p.*, quod recte per *milia plus minus* explicari Parthey et Pinder opinantur. (Vide Itinerarii præfationem, ed. Parthey, p. xi). Wesselingius et Fortia legunt *m. p.* id est *milia passuum*. Parthey et Pinder secuti sumus; Fortiæ autem divisiones, quasi distinctiores, adoptavimus.

via videtur, nam in Itinerario hæc leguntur : « A Tingi navigatur usque Portus divinos. » Ea tamen in regione, scilicet inter flumen Malvam (*O. M'louia*) et Portus divinos, reperti sunt miliarii lapides qui antiquas vias testantur ¹; nec satis apparet utrum illæ viæ Itinerario recentiores sint, an Itinerarium maritimam simul terrestremque viam indicet, quarum utraque a Tingi ad Portus divinos ibatur. Quicquid id est, hoc modo Itinerarium eam viam, abhinc Malva flumine, et deinde Tabula Peutingerana (²), abhinc Rusubricari, ad Thabracam, præbent :

Pars C. 1 Flumen Malva (*O. M'louia*). Flumen Malva dirimit Mauretania duas; incipit Caesariensis.

2 Lemuis (prope prom. <i>Milonia</i> ?)	m. p. m.	xxii
3 Poletto (alias Popletto) flumen (<i>O. Kouarda</i> ? prope <i>Nemours</i>)		xxx
4 Ad Fratres (<i>Nemours</i>)		vi
5 Artisica (alias Artisiga), (<i>Mersa Hanage</i>)		xxv
6 Portu Cæcili (<i>Mersa Ourdania</i>)	m. p. m.	xii
7* Siga municipium (<i>Takebrit</i>)		xv
8 Portu Sigeni (<i>Rachgoun</i> ?)		iii
9 Camarata (<i>Sidi Djellout</i>)		xii
10 Ad Salum (alias Salsum) flumen (<i>O. Melah</i>)		xii
11 Ad Crispas (?)		xxv
12 Gilva colonia (?)		vi
13 Castra puerum (alias puerorum) (?)		xxvi

1. *C. I. L.*, p. 909-910. Erat etiam in Tingitana Mauretania mediterranea via quæ in Itinerario sic indicatur : « Item ab Tocolosida Tingi » (p. 9).

(a) Vide ap. Fortia, viam XCIX, p. 291-292.

1. Malvane fluvius (PLINE, p. 97).

2. Locus ignotus.

4. *Bull. d'Oran*, 1882, n. xii, p. 6.

5. Gypsaria Ptolemæi (*Bull. d'Oran*, p. 5).

6. *Bull. d'Oran*, 1882, n. xii, p. 6.

7. In ripa sinistra et prope ostia fluminis *Tafna*. (*Bull. d'Oran*, 1882, p. 5). Siga oppidum, Syphacis regia (PLINE, p. 198). Vide etiam *Bull. d'Oran*, 1884, n. xxi, p. 293. *C. I. L.*, p. 910, n. 10470. Prope Sigæ rudera ostiaque fluminis *Tafna* nuperrime repertum est miliarii fragmentum, in quo legitur : A SIGA M. I. (*Bull. trim. des Antig. Afric.*, fasc. X, août 1884, p. 379-380.)

8. Ad ostia fluminis *Tafna*. Ibi fuit urbs quondam magna prosperaque, quam El-Bekri *Archgoul* nominat (*Journal Asiatique*, XIII, a. 1859, p. 137).

9. *Bull. d'Oran*, 1882, p. 6.

10. Ab Hispanis *Rio Salado* appellatum. (*C. I. L.*, 838, n. 9795 et *Bull. d'Oran*, n. xxi, a. 1884, p. 293.)

11. Locus ignotus.

12. *Arbal*, sec. NAU DE C., p. 22. POLLACI conjicit *Arbal* non in Gilvam sed in oppidum « ad Regias » convenire (*Bull. d'Oran*, xviii, 1883, p. 383-387).

Pars C. 14	Portus divinus (<i>Oran</i>).....	m. p. m.	xviii
15*	Portus magnus (<i>Veil Arzeu, Saint-Leu</i>).....		xxxi
16	Quiza municipium (<i>Pont du Chéiff</i>).....		xl
17	Arsenaria (<i>Cap Magrua, Sidi-Bu-Râs?</i>).....		xl
18	Cartenna Col. (<i>Tenez</i>).....		xviii
19	Lar Castellum (?).....		xxiii
20	Cartili (<i>El Bordj oued Damus?</i>).....		xii
21*	Gunucus (alias Gunugus) <i>Sidi-Brahim</i>).....		xii
22*	Cæsarea col. (<i>Cherchell</i>).....		xxii
D. 23*	Tipasa col. (<i>Tefessat</i>).....		xvi
24	Casæ Calbenti (alias Calventi) (<i>Ain-Tagurait?</i>).....		xv
25	Icosium col. (<i>Alger</i>).....		xxiii
26	Rusgunia col. (<i>Temendfust, sive Matifou</i>).....		xv

14. Hæc mansio nunquam eandem in antiquis quam in præsentibus temporibus prosperitatem habuisse videtur.

15. « Portus magnus a spatio appellatus » (PLINE, p. 197). Tres columnæ et nuperrime miliarii duo reperti sunt prope Portum magnum, in quibus legitur : A PORTV MAGN. M. P. III et M. P. IIII. (*C. I. L.*, p. 835 et 909, n. 10435-10438. *Bull. d'Oran*, XII, a. 1882, p. 4, 6; XVI, a. 1883, p. 268-269, xx, 1884, p. 113-121.) Hoc signum * locis adjicitur ubi miliarii lapides reperti sunt.

16. Quiza Cenitana, peregrinorum oppidum, Arsennaria Latinorum, III m. p. a mari (PLINE, p. 197.) *C. I. L.*, p. 828. *Bull. d'Oran*, XII, p. 5; XIV, p. 261.

17. *C. I. L.*, p. 828. *Rev. Afric.*, 1877, p. 152. *Bull. d'Oran*, XII, 4.

18. *C. I. L.*, p. 828, *Bull. d'Oran*, XII, 4. EL BEKRI, ap. *Journal asiat.*, XIII, 1859, p. 103. *Bull. de Corresp. Afric.*, fasc. II, a. 1882, p. 137-138.

19. Hujus castelli situs nondum innotuit, sed non in ipsa maris ora fuisse videtur, ubi Ptolemæus tres urbes locat, Carepulam, Cartomem, Lagnutum, quæ in itineralio desunt. (E. CAT., ap. *Bull. de Corresp. Afric.*, 1882, fasc. III, p. 135-36. MARCUS, p. 498.

20. *Bull. de Corr. Afric.*, 1882, fasc. III, p. 129-134.

21. E. CAT., ap. *Bull. de Corresp. Afric.*, 1882, fasc. III, p. 130-133. Inter Gunugu et Cæsaream repertus est miliarius. (R. DE LA BLANCHÈRE, ap. *Arch. des missions scient. et litt.* 3e s., t. X, p. 100.) *Rev. archéol.*, 1883, 3e série, I, p. 228, 232.

22. « Oppidum celeberrimum Cæsarea, ante vocitatum Iol, Jubæ regia » (PLINE, 197). Eam Juba, honoris causa, Cæsaream appellavit (POMP. MELA, p. 11). Inter præcipuos Numidiæ portus fuisse J. Cæsaream asserere licet. Ibi enim Alexandrinæ et Syriacæ classis naves diutissime mansisse, quæ militibus opem adversus rebelles gentes præberent, e titulis intellegitur. Præterea animadvertendum est ibi terminum fuisse magnæ viæ quæ a Theveste ad Cæsaream tendebat et commercio simul ac militiæ favebat. (HERON DE VILLEFOSSE, ap. *Bull. d'Oran*, XIII, a. 1882, p. 20 et seq. HERMANN FERRERO, ap. *Bull. d'Oran*, XX, a. 1884, p. 178 et seq.) Quattuor columnæ repertæ sunt 2 chil. a Novi, inter Cæsaream et Gunugu, in quibus legitur : A CÆSAREA M. P. VI. (*C. I. L.*, p. 908, n. 10451-10454. — Vide, supra, p. 9).

23. Quinque columnæ repertæ sunt in ipsa maris ora, prope *Tagurait*, Tipasam versus. (*C. I. L.* p., 908, n. 10448 et seq.) Is locus etiam veteri nomine *Tipasa* hodie vocatur.

24. NAU DE CH., p. 17.

25. *C. I. L.*, p. 794. Icosium, sicut Portus divini, non magna urbs fuisse videtur, quamvis eam Pomp. Mela inter præcipuas Numidiæ urbes numeraverit (P. MELA, p. 14).

26. *C. I. L.*, 792. LÉON AFRIC., I, 258. DE LA BLANCHÈRE, *De rege Juba*, p. 50.

Itinerarium Ant.		Tabula Peut.	
27	Rusubbicari (<i>Mers-el-Djed-jadje</i> ?).....m. p. m.	XXIII	Rusubricari Matidiæ (<i>in Tabula Peutingerana</i>).
28	Cisi mun. (<i>Dellys</i> ?).....	XII	Cissi.....m. p.
29	Rusucurro col. (<i>Tagzirt</i>)....	XII	Rusucurru.....
30	Iomnium mun. (<i>Taksebt</i>)....	XVIII	Iomnio, seu Iomnio mun.
31	"		Rusippisir mun. (<i>Azeffun</i> ?).....
32	Rusazis mun. (<i>Sidi-Daoud</i> ?)	XXXVIII	Rusahu, seu Rusarus (<i>Sidi-Daoud</i> ?).....
33	Saldis col. (<i>Bougie</i>).....	XXXV	Saldas col.....
E. 34	Muslubio (<i>Andriache</i> ?).....	XXVII	Muslubio Horreta.....
35	Coba mun. (<i>Ziama</i>).....	XXVIII	Choba, seu Coba.....
36	Igilgili col. (<i>Djigelli</i>).....	XXVIII	Igilgili.....
	alias XXXVIII		
37	Paccianis Matidiæ (?).....	XXIII	Paccianis Matize, seu Matidia.....
	alias XXXV		
38	Chulli mun. (<i>Collo</i>).....	LX	Chulla, seu Culla.....
39	Rusicade (<i>Philippeville</i>).....	L	Rusicade col.....
F. 40	Paratianis (<i>Djemen-Dib</i>).....	XXV	Paratianis.....
41	Calucitani (<i>Sidi-bou-Merouan</i> ?)	XVIII	Calucitani.....
42			Zaca (<i>Kef-El-Kulua</i>).....
43			Maharur, seu Maharus (<i>Sidi Akeche</i>).....

27. *Bull. de Corr. Afric.*, 1882, fasc. III, p. 139 et seq. *Bordj-ben-Rafaï*, sec. DE LA BLANCHÈRE, *De rege Juba*, p. 50. DE VIGNERAL, *Kabylie*, p. 163, 174-175. Vide viam XCIX ap. Fortia, p. 291-292.

28, 29. Rusucurru esse *Dellys* Schawius opinabatur, non recte. (*C. I. L.* 766. E. CAT., ap. *Bull. de Corr. Afric.*, 1882, fasc. 3, p. 142 et seq.) DE VIGNERAL, *Kabylie*, p. 6, 7, 20 et seq. 164-167, 175-176. Tab. III Corporis I. L.
30. *C. I. L.*, 766. DE VIGNERAL, p. 31 et seq. 166, 176.

31. *Azeffun* melius in Rusippisir quam in Rusazis incidere Wilmannsius existimat. (*C. I. L.*, p. 765.) R. DE LA BLANCHÈRE, *De rege Juba*, p. 50. DE VIGNERAL, p. 178.

32. *C. I. L.*, 765. *Cap. Sigli*, sec. R. DE LA BLANCHÈRE, *De rege Juba*, p. 50. DE VIGNERAL, p. 66 et seq. 157, 167.

33. *C. I. L.*, 760. LÉON AFRIC., I, 261. DE VIGNERAL, p. 149 et seq. 177.

34. NAU DE CH., 29.

35. *C. I. L.*, 716.

36. *C. I. L.* 715. *Rec. de Const.*, 1870, p. 1 et seq. Mirari licet quod Itinerarium et Tabula P. hic Tuccam omiserint, namque in via CCIV^a eadem Tabula Tuccam ab Igilgili M. P. XLVI distantem ponit. (Vide, infra, p. 69, viam CCIV^a.) Quod quidem intervallum multo majus videtur, nisi auctoritatem Plinii respuas, dicentis : « Oppidum Tucca impositum mari et flumini Amsagæ » (PLINIUS, 197.)

37. Ea quoque mansio prope Amsagæ ostia quærenda videtur, fortasse parvo in sinu prope hoc flumen, orientem versus, sito, qui *Mers-ez-Zitoun* hodie vocatur (*Rec. de Const.*, 1876, p. 428-429.)

38. *C. I. L.*, 700. *Rec. de Const.*, 1882, p. 165. LÉON AFRIC., I, 264. C. TISSOT, *Géog. comp.*, I, 152.

39. *C. I. L.* 684. « Horrea publica annonæ urbis Romæ inservientia Rusicade fuisse docet titulus, n. 7973. » (*C. I. L.*, 687.) Antiquum urbis nomen etiam nunc vicino promontorio (*C. Shikda*) dari videtur. (C. TISSOT, *Géog. comp.*, I, 44.) DE VIGNERAL, p. 138, n. 1.

40, 41, 42, 43. Loci ignobiles in regione montis nunc *Eldough* appellati. (TAUXIER, ap. *Bull. de l'Acad. d'Hippone*, 1870, n. x, p. 65-67.) Calucitani eadem forsitan mansio est quæ a Ptolemæo *Collops parvus* vocatur. (C. TISSOT, *Géog. comp.*, I, 153-154.)

Itinerarium Ant.		Tabula Peut.	
44	Tacatua (<i>Takouch</i>)... m. p. m. xviii alias xxii	Tacatua..... m. p.	xviii
45	Subluco (alias Subluco et Collope) xxii	Subluco (<i>Mers-El-Menchar</i>)?....	xxxiii
46	Hippone regio col. (<i>Bône</i>)....	Hippone regio.....	v
47		Ubus, seu Rubricatus flumen.....	x
48		Armoniacum, seu Armuam flumen (?)..	xv
49	Ad Dianam (?).....	Ad Dianam.....	xv
50	Tuniza (<i>La Calle</i>).....	Tuniza.....	xxiii
51	Tabraca (<i>Tabarka</i>).....	Cabraca, seu Thabraca.....	lx
52	Hippone Zaryto.....	Ippone Diarito.....	xx
53	Tuna.....	Tuniha, seu Tinisa.....	x
54	Membro.....	Membione, seu Membrane.....	vi
55	Utica.....	Utica col.....	vi
56	Ad Gallum Gallinacium.....	Gallum Gallinacium.....	xv
57	Carthagine.....	Chartagine	

Conjicere licet hanc viam, aut majorem hujus partem, a Pœnis stratam fuisse, ut litoralia emporia cum Carthagine jungerentur⁵⁴. Tissotius enim mediterraneam viam *Punicam* a Carthagine, per Bullam regiam, ad Hipponem regium ducentem memorat, quam postea Tiberius Vespasianusque reficiendam curaverunt⁵⁵; nec dubium videtur litoralem ante mediterraneam viam a Pœnis factam fuisse. Cetera autem

44. NAU DE CH., 37. MARCUS, 363. *Rec. de Const.*, XX, a. 1879-80, p. 89-90. Plinius Tacatuum in ora indicat (PLINIUS, 198). C. TISSOT, *Géog. comp.*, I, 154.

45. C. TISSOT, *Géog. comp.*, I, 154.

46. Hæc vere numidica urbs (quamvis eam in Africa provincia P. Mela collocaverit) *regia* vocabatur, quia Massinissæ ceterisque Numidiæ regibus manserat. (C. I. L., 516. R. CAGNAT ap. *Bull. de l'Acad. d'Hippone*, XVII, 1882, p. 32.). Quæ, cum portu magno optimoque fruebatur, præcipuum Africæ et Numidiæ emporium, Carthagine omissa, fuisse videtur. Antiqui portus vestigia uno circiter chiliom. ab hodiernis fluvii Ubus (*Seybouse*) ostiis distinguere licet. Ab Hippone regio viæ plures diverse discedebant. Inter Hipponis rudera et urbem nunc *Bône* vocatam vestigia antiquæ viæ latius stratae pavimenti etiam nunc apparent. (*Revue Algér. et coloniale*, III, 1860, p. 123, 129.) LÉON AFRIC. I, 268. EL BEKRI, ap. *Journ. asiat.*, 1859, XIII, p. 72-73.

47. Vide supra p. 13.

49. Inter « Ad Dianam » et Tunizam Fortia ponit Nalpotes M. P. XI, secundum Ravennatem Anonymum.

50. C. I. L., 513.

51. C. I. L. 513. Urbs nova in ipso antiqui oppidi situ hodie conditur. (*Bull. d'Oran*, XX, 1884, p. 122 et seq.) EL BEKRI, ap. *Journal asiat.*, 1859, XIII, p. 78.

52. Hæc mansio et reliquæ ad Tunesiam pertinent. Vide hanc viæ partem ap. J. PARTSCH, *Africæ veteris itineraria*, p. 8 et seq.

53. Vide, supra, p. 15-16.

59. CH. TISSOT, *Bassin du Bagrada*, p. 24-25.

ejus viæ pars, in Numidia et Mauretania, quo in tempore a Romanis inchoata aut renovata fuerit ignoratur. Attamen a Tiberio viam a Cirta ad Rusicadem, atque, ex auctoritate T. Ælii Hadriani, a Milevitanis viam a Chullu ad Milev munitas fuisse tituli docuerunt¹. Quæ cum ita sint, viam inter Rusicadem et Chullu ceterasque litorosas urbes prioribus aut iisdem temporibus inchoatam restauratamve fuisse non negaverim.

At saltem certissimum est partem viæ occidentalem, prope Portus magnos (*Arzeu*) et Cæsaream (*Cherchell*) anno p. C. 217 exstitisse. Plures columnæ prope Cæsaream et Portus magnos repertæ M. Aurelii Antonini (a. p. C. 220-221). M. Antonini Gordiani, J. Philippi, Severi et Maximiani, iterumque M. Aurelii Antonini (a. p. C. 217) etc., nomina commemorant².

Quod si autem romanæ viæ hodiernis componuntur, plures illas, nec non portus, in antiquis quam in præsentibus temporibus fuisse geographi veteres Itinerariaque ac tituli commonstrant. At nunc, iisdem in locis, magna itinera plerumque desiderantur. Montuosa in regione quæ nunc *Dahra* vocatur, scilicet inter Cæsaream et ostia fluminis Agilæ (*Cheliff*), ubi nulla est hodie litoralis via³, abhinc Quiza (*Pont du Cheliff*), usque ad promontorium nunc *Khamis* appellatum, antiqui itineris, tribus quatuorve chiliometris a mari distantis, vestigia etiamnunc apparent. Via enim juxta litus non ubique permeare poterat, abrupta ob saxa ipsi mari imminetia; nisi, quibusdam

1. *C. I. L.*, p. 894, n. 10322, 10327, 10328. Ex auctoritate ejusdem imperatoris rotarium sibi exegerunt Milevitani, scilicet vectigal unde reipublicæ impensæ restituerentur. (*C. I. L.*, n. 10327, 10328. L. RÉNIER, *Insc. d'Alg.*, n. 2300, 2301.)

2. *C. I. L.*, n. 10450-10458, p. 908-909.

3. Anno tantum 1882, via a *Mostaganem* ad *Inkermann* inchoata est. *Bull. d'Oran*, XIV, p. 258.)

in partibus, semita, tantum jumentis commoda, existeret¹.

Item, in Kabilia majore, ea scilicet in regione quam Ferratus mons (*Dj. Djurdjura*) asperrimis latissimisque saltibus operit, nec non in regione ubi exsurgit mons hodie *Dj. Babor* dictus, viæ antiquæ non omnino desunt². Iterum, inter Igilgili et Chullu, vasta per spatia montibus ac silvis cooperta, ubi paucissimi agitant incolæ, semita solummodo, multis torrentibus discerpta, serpit. Quo in intervallo, tametsi unam tantum mansionem, Paccianis Matidiæ scilicet (Tuccam enim omittunt), antiqua Itineraria præbent et rarissima rudera superstant, via tamen litoralis non interrupta quidem fuisse, sed, inter Amsagæ ostia et Chullu, longius a mari discessisse videtur³. Postremo, in regione montis *Edough*, ubi nunc urbes magnaue itinera omnino deficiunt, via litoralis et quinque mansiones (Sublucu Tacatua, Muharur, Zaca, Culucitani) antiquis Itinerariis indicantur⁴.

Summatim, primaria hæc via, abhinc Tingi usque Carthaginæ, juxta maris oram, multo pluribus quam nunc mansionibus refertam, a Romanis facta aut renovata, hodie desideratur. Quæ, si etiamnunc perstaret, maximo sane esset commodo.

1. *Bull. d'Oran*, XII, 4; XIV, 258. E. CAT. ap. *Bull. de Corr. Afric.*, 1882, Fasc. III, p. 127 et seq. DE VIGNERAL, *Kabylie*, p. 157, 158.

2. *Rec. de Const.*, XX, 1879-80, p. 259 et seq. E. CAT. ap. *Bull. de Corr. Afric.*, 1882, Fasc. III, p. 142-146. DE VIGNERAL, *Kabylie du Djurdjura*, p. 58, 59, 156-169, 174 et seq.

3. *Rec. de Const.*, 1882, p. 165 et seq.

4. *Ann. de Const.*, 1833, p. 37-38. *Rec. de Const.*, 1879-80, p. 89.

VIA III. A CARTHAGINE CÆSAREA, M. P. DCCXXII (SEU CHILIOM. 1084).

— A. A CARTHAGINE CIRTA M. P. M. CCCXXI. — B. SITIFI M. P. M. C.

— C. CÆSAREA M. P. M. CCCI, SIC (a) :

Itinerarium Ant.	Tabula Peut.	Loci hodierni ubi miliaria reperti sunt.
A 1 A CARTHAGINE CIRTA m. p. m. CCCXI		
2 A Carthago Unuca..... XXII		
3 Sicilibra..... VII	Vide ejusdem viæ partem in Tabula Peutingerana (n. CGI, p. 292 et n. CCIX, p. 297 ap. Fortia).	
4 Vallis..... XV		
5 Coreba..... XX		
6 Musti..... XXVIII		
7 Laribus col... XXX	Larabus (seu Laribus) m. p. (a Drusiliana). XII	Lorbeus..... CXVI
8	Orba (?)..... VII	
9 Altieuros..... XVI	Altuburos (seu Altibur- rus)..... XVI	Medeina..... CL
10	Mutia..... XVI	H ^e Furna..... CLII
11 Admedera col... XXXII	Admedera..... XVI	Heydra..... CLXV
12		El Kuif..... CLXX
13	Ad Mercurium..... XIII	Ksar Gouai (?).. CIXXVIII.. CLXXXVII
14 Theveste..... XXV	Theveste..... XI	Tebessa..... XCI
15		H ^e Ksur..... III
16		Ain-Schabru..... VII
17 Altaba (H ^e Altaba, seu Ain-Halloufa, seu Ain bel-Kif?), XVIII	Partem illam viæ Tabula Peutingerana non præbet.	
18 Justi..... XVIII		H ^e Scheragray (?).
19 Marcimeni..... XXIII		Ain-Beida.

(a). PARTHEY et P., p. 10-12. Via II Itinerarii (ab Tocolisida Tingi) ad Tintitanam Mauretaniam tota pertinet. (FORTIA, p. 6-7. PARTHEY, p. 9-10).

7. C. TISSOT, *Géog. comp.*, I, 85 et *Bull. d'Oran*, août 1884, n. XXII, p. 354-55. Prior ejus viæ pars in Tunesia est. Vide, infra, p. 74-75, viam CCIX.

11. C. I. L., p. 50, xx, 866. Admedera, seu Ammædara, in ipsis finibus Algeriæ et Tunesiæ est. C. I. L., p. 871, n. 10101.

12. C. I. L., n. 10102.

13. C. I. L., p. 243, 873, n. 10102-10112 et n. 10667, 10955-57. BOSREDON, ap. *Rec. de Const.*, XVIII, 1876-77, p. 420-423. Inter Ammæderam et Thevestem antiquam viam distinguere etiamnunc licet.

14. C. I. L., p. 215, 873, n. 10114. LÉON AFRIC., I, 269. EL-BEKRI, ap. *Journ. asiat.*, XIII, 1859, p. 60. Lieut. col. PLAYFAIR, *Travels*, p. 104-105. *Rec. de Const.*, 1882, p. 269 et seq. Inter Ammæderam et Thevestem Itineraria m. p. XXV et miliaria m. p. XXVI numerant.

15, 16. C. I. L., p. 945, n. 10680-10682; p. 880, n. 10166-10172.

17. C. I. L., p. 254, VIII.

18. C. I. L., p. 254 et p. 872, n. 10120-10121. *Rec. de Const.*, a, 1866, p. 228-229 et a. 1867, p. 217. *Bull. de Corr. Afric.*, 1883, fasc. VI, p. 315-316.

19. C. I. L., p. 254 et 873, n. 10122-10127.

Itinerarium Ant.	Tabula Peut.	Loca hodierna ubi miliaria reperti sunt.
20		<i>Bir-El-Ughla.</i>
21		<i>Umm-El-Bawaghi...</i> XXVIII
	[XXIII]	<i>Mrakib-Talha</i> (non
22 Macomadibus, m. p. m,		<i>Ksûr-el-Ahmar).</i>
23		<i>Daher-El-Kammin.</i>
24 Sigus..... XXVIII		<i>Bordj-ben-Zekri...</i> XXIII
25		<i>Krub.....</i> XIII
26 Cirta(Constantine). XXV	Cirta (b.)	
B. A CIRTA SITIFI, M.P.M.C.(a)	Aquartillae (<i>Ain-Kerma</i>).	
27	m. p. VIII	
28	* Numituriana (?)..... ?	
29 Mileum..... XXV	Mileu (alias Milevis)...	<i>Milah.</i>
30 Idicra..... XXV	?	<i>H^r Laubia.</i>
31	Nobas Fusciani (?)....	
32	Fons Camerata (<i>Ain-Khacheba</i>).....	
33	Berzeo (?).....	
34	Modolana (?).....	
35	Caput Budelli (?).....	
36 Cuiculi..... XXV	Culchut(=alias Cuiculum, Culchul).....	<i>Djemila.</i>
37	Monte.....	<i>Khasbait (?)</i>
38 Sitifi..... XXV	Sitifi (alias Sitif).....	<i>Sétif.</i>

20. *C. I. L.*, n. 40128.

21. *C. I. L.*, n. 40129.

22. *C. I. L.*, p. 254, 480, 957 et p. 876, n. 40130-40143.

23. *C. I. L.*, n. 40144-40147.

24. *C. I. L.*, p. 254, VIII; p. 551, n. 5683; p. 552 et seq.; p. 878, n. 40148-40151. *Rec. de Const.*, XII, 1868, p. 428-435. Prope *Bordj-ben-Zekri* est hodie vicus etiam nomine Sigus.

25. *C. I. L.*, p. 638, n. 7084 et seq.; p. 679, n. 7849; p. 891, n. 10293.

26. *C. I. L.*, p. 618 et seq. *LÉON AFRIC.*, I, 265.

(a). Vide viam CCIV in Tabula P. ap. *FORTIA*, p. 295. De Cirta (colonia Julia Cirta), vide *C. I. L.*, p. 618-682.

(b). *PARTHEY* et P., p. 11-12.

27. *Rec. de Const.*, XX, p. 4-5. *Corporis I. L.* auctores opinantur *Ain-Kerma* melius in *Arsacal* convenire (*C. I. L.*, p. 573, XLVII).

28. Prope confluentem fluminum *O. Kton* et *O. El Kébir*. (*Rec. de Const.*, XX, 52.)

29. Colonia Sarnensis Milev; una e quattuor coloniis a Sittio conditis. *C. I. L.*, p. 309, n. 2615, et p. 701, LIX. *Rec. de Const.*, 1868, p. 394-395. Inter Cirtam et Milev repertus est miliaris. (*C. I. L.*, n. 10325. *Rec. de Const.*, 1879-80, p. 4-5.) Erat praeterea via a Milev Chullu, quam Milevitani muniverant (vide, supra, p. 24).

30. *C. I. L.*, n. 10329.

32. *Rec. de Const.*, XVII, 522; XVIII, 201; XX, 201; XXII, 145-146.

36. *C. I. L.*, 708. *Rec. de Const.*, XX, 206-208. Inter Cuicul et Sitifm repertus est miliaris, n. 10355.

37. *MARCUS*, 680. Inter Montem et Sitifm repertus est primus miliaris lapis via a Sitifi ad Cirtam ducentis (*C. I. L.*, n. 10351. *VILLEFOSSII*, ap. *Revue Archéol.*, 1876, p. 210.)

38. *C. I. L.*, 722 et seq. — Prope Sitifm, meridiem versus, repertus est

Itinerarium Ant.	Tabula Pent.	Loci hodierni ubi miliarii reperti sunt.
C. SITIFI CAESAREA. M. P. M. CCGI (c).		
39		<i>Mechta-Amar.</i>
40 Perdices (<i>Kh. Fraim?</i>) xxv		<i>Zarai (Zraya).</i>
41		
42 Cellas (<i>Kh. Zerga.</i> xviii alias. xxviii)		
43 Macri (<i>Magra?</i>)... xxv		
44 Zabi (<i>H^r Beschilga</i>) xxx alias. xxv		
45		<i>Msila.</i>
46		<i>Dart-Amar.</i>
47 Aras (<i>Tarmunt?</i>) xviii alias xxx		
48 Tatilti (?)..... xviii		<i>Aumale.</i>
49 Auza..... xliiii		<i>Gelt-er-Rus.</i>
50		<i>Sur-Djuab</i>
51 Rapidi....m. p. m. xvi		

miliarius, n. 10362. (*C. I. L.*, p. 899. *Rec. de Const.*, XVI, 469; XVIII, 348.)
Colonia Nerviana Sitifi (*C. I. L.*, n. 10337, 10344.)

(c). PARTHEY ET P., p. 11-12.

39 *C. I. L.*, n. 10373-74.

40. *C. I. L.*, 744, 973, XII.

41. Inter Perdices et Cellas sitam est oppidum Zarai, quod ad viam II^c etiam attinere videtur (Vide, infra, p. 42, viam VI^a). *C. I. L.*, 435 et seq. *Rec. de Const.*, XVI, 421-426. R. CAGNAT, *Le Portorium chez les Romains*, p. 78.

42. *C. I. L.*, 747. Villefossius, ap. *Rev. Arch.*, 1876, p. 242. *Annuaire de Const.*, 1858-59, p. 175.

43. *Ann. de Const.*, 1858-59, p. 175, et *Rec. de Const.*, XVI, 251, 421-426.

44. *C. I. L.*, 750. *Rec. de Const.*, XVI, p. 421-426.

45. *Msila* prope *Beschilga* (*C. I. L.*, p. 750, n. 8805 et p. 906, n. 10434)
Hoc in loco magna rudera El-Bekri indicat (*Journal Asiat.*, XIII, 1859, p. 98.)

46. *C. I. L.*, p. 906, n. 10433.

47. *C. I. L.*, p. 906, n. 10432-10438. Animadvertendum est numerum M. P. XXX verisimiliorem esse quam XVIII, quando vicus *Tarmunt* chiliom. 48 a *Beschilga* distat.

48. Hujus loci, in valle fluminis *O. Tarfa* siti, hodiernum nomen etiam nuncignoratur. (*Rev. Afric.*, 1883, p. 244, et *Bull. d'Oran*, XXI, 1884, p. 308.

49. Auzia (colonia Septimia Aurelia Auziensium), urbs a Phœnicibus in regione feracissima condita. Novam urbem Romani posuerunt in situ natura et arte munitissimo, unde bellicosas Ferrati montis gentes, Quinquegentaneos scilicet ac Mazices speculari et debellare melius possent. (*Bull. de Corr. Afric.*, 1882, fasc. 1, p. 7-16. *C. I. L.*, p. 769-778 et n. 9062. DE VIGNERAL, *Kabylie*, p. 173.) Prope Auziam reperta est columna miliaria cum nomine imp. Hadriani (a. p. C. 153) et hac mentione: AB AVZIA M. P. III (*C. I. L.*, 907, n. 10439) Ab Auzia iter aliud ad Icosium aut Rusgunias pergebat, sicut quidam opinantur, vestigiis passim repertis. (MAC-CARTHY et GRENADE-DELAPOORTE, ap. *Rev. Afric.*, 1880, p. 474-476.)

50. Inter Aras et Tatilti repertus est miliarius in valle dicta *Gelt-er-Rus*. (*C. I. L.*, p. 907, n. 10442.)

51. Recentissimæ Choisneti investigationes demonstraverunt Berbrugge-

Itinerarium Ant.	Tabula Peut.	Hodierni loci ubi millarii reperi sunt.
52 Tiranadi. . m.p.m. xxv		
53 Caput Cilani (?)... xxv		Berouaguia (?)
54 Sufasar (<i>Amoura</i>). xvi		
55 Aquis (<i>Hammam- Righa</i>)..... xvi		
56 Cæsarea (<i>Cherchell</i>) xxv		

Longissimæ ejus viæ pars prior ad Thevestem ducit, urbem conditam prope Numidiæ et Africæ provinciæ fines, eodem in loco ubi castra hiberna legionis III Augustæ posita fuerant, priusquam Lambæsitano in campos, regnante Hadriano, transferrentur ⁵⁷. Cum Tiberius jamdudum, primo regni anno, viam a Tacapis usque ad hiberna castra fecisset, Hadrianus viæ partem, scilicet M. P. CXCIDCCXXX, per legionem III Augustam, anno p. C. 123 aut 124, stravit ⁵⁸. Eandem posthac viam, longa incuria corruptam atque dilapsam, imperatores, imprimis M. Aurelius Antoninus, a. p. C. 216 ⁵⁹, et C. Julius Verus Maximus, a. p. C. 237 ⁶⁰, ut ceteros omittam ⁶¹, restituerunt.

rium non temere in hoc loco Rapidos locavisse; nec merito ab ea opinione Wilmannsius abhorret (*C. I. L.*, 788, IX). Municipium Rapidense unum ex his oppidis fuisse videtur, sicut Sitifi, Tupusuctu, Auzia, quæ Romani *limites* appellabant et tanquam propugnacula populis semper indomitis opponebant. Tituli docent Thraces equites ibi permansisse. Alias vias fuisse quæ ad Rapidos tendebant quibusdam e titulis et rudibus conjicere licet. (*Rev. Afric.*, IV, 47. *Rev. Arch.*, 1883, I, 3e série, p. 339. *Bull. de Corr. Afric.*, fasc. I, p. 14-16; fasc. V, 1882, p. 206-225, et a. 1884, fasc. I, p. 66 et seq. *Bull. d'Oran*, 1884, p. 307-309. *C. I. L.*, n. 10442.)

52. *C. I. L.*, 791, XII.

54. *C. I. L.*, 819, XXII. Vide etiam, infra, p. 43, viam VII.

55. *C. I. L.*, 819, XXI. *Bull. de Corr. Afric.*, 1883, fasc. VI, p. 312 et seq.

56. *C. I. L.*, 800, XX.

57. *C. I. L.*, p. 283, XII; p. 860, II; p. 861, n. 10118.

58. *C. I. L.*, p. 874, n. 10114; p. 867, n. 10448; p. 869, n. 10065; p. 871, n. 10081; p. 872, n. 10091, 10092. L. RÉNIER, ap. *Rev. Arch.*, 1863, *nouvelle série*, VIII, p. 359-360, *Rec. de Const.*, a. 1867, p. 392-393; a. 1876, p. 420-423. Cf. POINSSOT, *Voyage archéol. en Tunisie*, ap. *Bull. trim. des Antiq. Afric.*, fasc. XI, janvier-mars, 1885, p. 16 et seq., et fasc. XII, p. 89 et seq.

59. *C. I. L.*, p. 868, n. 10057; p. 869, n. 10066; p. 870, n. 10070; p. 871, n. 10082; p. 873, n. 10102, 10104; p. 874, n. 10113.

60. *C. I. L.*, n. 10047, 10075, 10083, 10095.

61. Vide *C. I. L.*, p. 865.

De reliquis ejusdem viæ partibus, trans Thevestem certa documenta desiderantur; ita ut quo sub imperatore inchoatæ fuerint ignoratur. Via Theveste Cirtam in posteriore ætate facta fuisse videtur; nempe tituli M. Aurelij Antonini (Caracalli)¹ primum (a. p. C. 220), Fl. Constantii² postremum nomen præbent. In quibusdam viæ Cirta Sitifimiliariis nomina P. Ælii Hadriani (a. p. C. 124)³ et L. Septimii Severi (a. p. C. 195 et 198) leguntur⁴. Denique, T. Ælius Hadrianus (a. p. C. 155)⁵, M. Aurelius Antoninus (Caracallus)⁶, M. Aurelius Alexander⁷ et M. Aurelius Gordianus⁸ viæ Sitifi Cæsaream operibus præfuisse dicuntur.

Viam Carthagine Thevestem maxima cum cura factam fuisse constat, nec ulla temporis hominumque noxam melius tulit. Tametsi enim torrentibus pontes ablati fuerunt, agger ipse passim, longum per spatium, permanet⁹, septem metris latus, et quomodo viæ romanæ struerentur plane demonstrat. Qui quidem agger, marginibus utrinque, sive lapideis tabellis, stricto rectoque ordine dispositis, continetur; immo singula viæ strata, alia aliis superposita, statumen scilicet, *rudusque* et *summa crusta* etiamnunc introspecti possunt. Summa hæc crusta planitiem paululum convexam et calcarium pavementum ostendit¹⁰.

1. C. I. L., n. 10124-10127.

2. C. I. L., n. 10143.

3. C. I. L., n. 10355.

4. C. I. L., n. 10351-10353. *Rec. de Const.*, 1875, p. 210. VILLEFOSSUIS, ap. *Rev. Archéol.*, 1876, p. 210.

5. C. I. L., n. 10439.

6. n. 10433, 10441.

7. n. 10432, 10434, 10436.

8. n. 10431, 10437.

9. *Rec. de Const.*, 1866, p. 228-229.

10. BOSREDON, ap. *Rec. de Const.*, XVIII, 1876-77, p. 420-423. C. I. L., p. 873, n. 10102, ubi viæ descriptio a Bosredonio data gallice refertur. BERGIER, *Hist. des grands chemins de l'Empire*, I, 159-161. Cf. *Bull. d'Oran*, XIX, 1884, *Archéol.*, p. 98.

Viatori hodiernam viam a Theveste (*Tebessa*) usque ad Ammædaram (*Heydra*) sequenti continua et manifesta antiquæ viæ vestigia intueri licet. Hodierna enim via veteri proxima patet, qua interdum utitur, et angustias hodie *défilé de Gourai* dictas etiam pertransit ¹. Miliarii lapides hac in parte viæ perstant, quorum unus in loco hodie *Khanguet-Naceur*, chiliom. 14 a *Tebessa*, repertus est, ubi angustiae desinunt ².

Trans Thevestem, Cirtam versus, via per Altabam (*Aïn-Halloufa*?) transibat, ubi vestigia iterum apparent. Deinde hodierni lineam itineris (quod fauces nunc *col de Halloufa* dictas permeat et paludosos in campos descendit hodie *plaine de Meskiana* vocatos) antiqua via jam non sequebatur, sed longiore quidem tractu, minore autem declivitate, Justi (*Scheragrag*) attingebat ³. Inde, usque ad Cirtam, hodierno interdum itineri, per loca nunc *Aïn-Beida* (Marcimeni), *Mrakib-Talha* (Macomades) et *Bordj-ben-Zekri* (Sigus) appellata, appropinquabat.

Inter Cirtam et Milev, via flumen Amsagam (*O-el-Kébir*), usque ad Aquartillas (*Aïn-Kerma*?), sequebatur et prope insignes fauces hodie *Kheneg* dictas transibat ⁴. Quibus faucibus Tiddis oppidum præminebat, arte simul et natura munitissimum, inter vias hinc ad Milev, illinc ad Igilgili tendentes. Hoc ad oppidum alia via interjecta et etiam-nunc usui aptissima accedebatur. Alius oppidi non multum distantis, in loco *Mecta-Nehar* ⁵ dicto rudera jacent. Hæc oppida montuosæ regioni, ob indomitos bellicososque popu-

1. BOSREDON, ap. *Rec. de Const.*, XVI, 1873-74, p. 61 ; XVIII, p. 420-423.

2. *Rec. de Const.*, XX, 1879-80, p. 247-253.

3. *Rec. de Const.*, 1866, p. 228-229.

4. *Rec. de Const.*, XX, p. 4, 5 et tabula I. — FOURNEL, *Richesse minérale de l'Algérie*, Imp. nat., 1849, p. 226, 227, 233. *C. I. L.*, p. 606, n. 6702.

5. Ad Amsagam flumen, prope Tiddim (*C. I. L.*, 614, LIII.)

los metuendæ, imminebant, quam nunc Kabiliam majorem appellamus ¹.

Trans *Aïn-Kerma* (Aquartillæ?) sinistra Amsagæ ripa via discedebat, usque ad confluentem fluminis nunc *O. Kton* nominati. Ibi repertus est miliaris lapis qui nomen Diocletiani et VII, id est passuum milia septem, probabiliter a Milev numerata, indicat ². Inter Cirtam et Milev romanæ viæ vestigia passim apparent, tam multis ruderibus oppleta ut certum illis nomen attribui nequeat.

Trans Milev, via vallem fluminis *O. Mailah*, quemadmodum hodiernum iter, insequebatur, et deinde, per fauces nunc *col de Fedj-Mzala* nominatas, ad Cuicul (*Djemila*) tendebat. Hac in parte viæ duo miliariorum lapidum fragmenta reperta sunt ³. Inde ad Auziam, inter montium angustias, non jam recto tractu permeabat, sed, longissimo anfractu, meridiem versus et planitiem hodie *Hodna* dictam, via descendebat, ubi feraces agri et frequentes incolæ et multæ urbes erant, sicut Perdices, Zarai, Cellæ, Zabi, Aræ, Tatilti ⁴. At, nostris temporibus, vasta in regione quæ inter Sitifim et Auziam patet, nulla fere urbs et nulla via, sed tantum vici et semitæ jumentis commodæ supersunt.

A Sitifi ad Auziam alia via, multo brevior, fuisse videtur,

1. *Ann. de Const.*, 1833, p. 84. *Rec. de Const.*, 1863, p. 173, 178-180; a. 1879-80, p. 69-70. DE VIGNERAL, *La Kabylie du Djurdjura*, p. 1.

2. *Rec. de Const.*, XX, 1879-80, p. 70-73.

3. *Rec. de Const.*, XXII, 1882, p. 145-146. Poullius existimat viam a Cirta Sitifi in Itinerario Ant. non eandem esse quam Tabula P., pluribus cum mansionibus, monstrat, quamvis utriusque eadem fere longitudo sit inter Milev et Cuicul, id est m. p. XLV in Itinerario, L, in Tabula. (*Rec. de Const.*, XVII, 1876-77, p. 524-526.) Feraudius, contra, opinatur viam Tabulæ P. eandem esse quæ in Itinerario. (*Rec. de Const.*, XV, 1871-72, p. 53-54.) Nonne autem conjicere licet hujus viæ partem, inter Milev et Cuicul, ut minore longitudine ita recentiore ætate et paululum dissimili tractu fuisse? — Prope Sitifim, Montem versus, repertus est miliaris in quo inscribitur imp. L. Septimium Pertinacem viæ miliaria restituisse, a. p. C. 195. (*Rec. de Const.*, 1875, p. 336. *C. I. L.*, n. 10351. *Rev. Arch.*, 1874, p. 210.)

4. *Rec. de Const.*, XVI, 231; a. 1864, p. 1 et seq. *Rev. Afric.*, 1877, p. 34.

per Tamannunam Tamasgani et Equizetum (*Bordj.-Medjana*, seu *El Guerria* ¹?) Inter Auziam et Tiranadi hodiernum callem via antiqua appropinquabat et, inde, ad Aquas perveniebat, quo alia etiam accedebat via, amnem Agilam, occidentem versus, sequens ².

VIA IV^a. ITEM A SITIFI SALDAS, M. P. M. LXXVIII, SIC (a) :

Itiner. Ant.	Tabula Peut.	Loci hodierni ubi reperti sunt miliarii.
1		
2		<i>Lanasser</i>
3 Horrea (<i>Aïn-Roua</i> ?) m. p. m. XVIII		<i>Bouhira</i>
4 Lesbi (<i>Hamman-Guergour</i> , seu <i>Djemala-el-Ourtilen</i> ?)..... XVIII		
5 Tubusuptus (<i>Tiklat</i>). XXV		
6 Saldas (<i>Bougic</i>).... XVIII		

Complures vias Itinerarium et Tabula Peut. indicant quæ ad Sitifim et Kabiliam majorem tendunt atque oppida conjungunt unde indomitæ earum partium gentibus semper invigilare possent Romani. Facile animadvertitur eas vere militares vias præsertim inter Sitifim et Lambæsem apertas fuisse, ne unquam deficerent itinera quibus a Castris Lambæsitani milites Sitifim et inde ad Kabiliam adducerentur.

Quo in tempore facta fuerit via a Sitifi Saldas ignoratur. Novimus tantum anno p. C., 124 jam patere, et, anno 195 aut

1. *C. I. L.*, p. 722, 751 et 905, n. 10427-10430. *Rec. de Const.*, XVIII, 1876-77, p. 566. Vide, infra, p. 71, viam CCVII.

2. Vide infra, p. 43, viam VII.

(a). FORTIA, p. 7-8. PARTHEY et P., p. 12-13. Pro verbo *item* alii legerunt *iter*, non bene, sicut auctores sunt Parthey et Pinder (Præfat., p. xi.)

1. *C. I. L.*, n. 10363.

2. *C. I. L.*, n. 10364-68. *Rec. de Const.*, XVI, 370, 373.

3. *C. I. L.*, p. 722, VI, 970, VI.

4. *Rec. de Const.*, XVIII, 566, 620. *Rev. Afric.*, 1877, p. 325. Vide infra, p. 48.

5. *C. I. L.*, p. 754-755, n. 8837.

6. *C. I. L.*, p. 760, XXIII.

196, refectam fuisse per C. Nunnium Martialem, imp. Sept. Severi procuratorem, viam quæ, per loca nunc *Lanasser* et *Bouhira* nominata, transibat, sicut docent tituli his in locis reperti ¹. Nec mediocris commodi erat ea via; nam a Tupusuctu ad duos portus, Rusucurru scilicet ac Saldas, alia itinera tendebant, ita ut milites nec non annona facilius commearent. Quæ quidem via a Sitifi Saldas hodiernam semitam per *Lanasser*, *Bouhira*, *Aïn-Roua* (Horrea?) et *Hammam-Guergour* (Lesbi?) pæne sequi videtur, sed huic tractui non certissime assimilari potest ².

Quicquid id est, ejus viæ stationes, sicut et ipsam viam, militaribus operibus accommodatas fuisse constat. Etenim Horrea una ex his mansionibus fuisse videtur, ubi commeatus, scilicet annona militaris, condebantur ³. Nec illud mirandum est, nam sæpe in eo erant Romani ut adversus feroces hujus regionis gentes, præsertimque Quinquegentaneos et Mazices, arma inferrent ⁴. Melius autem cum loco *Aïn-Roua* quam cum *Aïn-Zada* Horrea mansio congruit, ut Corporis I. L. auctores agnovere ⁵.

Quis sit hodie locus mansio Lesbi etiamnunc incertum est, sed non recte ad *Hammam-Guergour* confertur, si quidem Horrea mansio in *Aïn-Roua* bene incidit ⁶. Alii suspicantur Lesbi melius ad *Djemala-el-Ourtilen* convenire ⁷.

Tubusuptus (aut Tupusuctu) ⁸ orientali in angulo montis Ferrati situs, magnum fuisse oppidum verisimile est, quo

1. *Rec. de Const.*, XVI, 370-373. *C. I. L.*, p. 899, n. 10363-10364.

2. *Rec. de Const.*, XVI, 370-371.

3. BERGIER, II, 681-682; MARCUS, 517.

4. *Rec. de Const.*, a. 1869, p. 706; a. 1876, p. 431-433. *C. I. L.*, n. 8836. *Bull. de Corr. Afric.*, 1882, fasc. I, p. 7-11. *Bull. d'Oran*, XVI, 1883, p. 246-250.

5. *C. I. L.*, 722, VI, 970, VI. Vide, infra, p. 49.

6. *Rec. de Const.*, XVI, 370-371. NAU DE CH., p. 25.

7. LAPIÉ, ap. FORTIA. *Rev. Afric.*, 1877, p. 325. Vide, infra, p. 49.

8. *C. I. L.*, p. 754 et p. 755, n. 8836. DE VIGNERAL, *Kabylie*, p. 115 et seq. 183. *Rec. de Const.*, XII, 1868, p. 487 et seq.

tres quattuorve viæ concurrebant. Diocletiani tempore, Tuposuctu unum ex his oppidis fuisse novimus quæ *limites* appellabantur ¹. Magna ibi opera ad conducendas aquas fecisse et castra, hunc prope locum, in promontorio flumini *O. Sahel* imminenti, posuisse Romani videntur ².

Saldæ mansio, magna urbs, quæ quondam Punicum fuerat emporium et deinde colonia romana, optimo portu fruebatur. Quod quidem oppidum speculatorium, sicut Tuposuctu, Quinguegentaneos proximos observabat ³.

VIA IV^a. ITEM A LAMBÆSE SITIFI, M. P. M. CII, SIC (a) :

Itiner. Ant.	Tabula Peut.	Locī hodierni ubi miliarii reperti sunt.
1 Lambæse (<i>Lambessa</i>)		<i>Lambessa</i>
2		<i>Uzoghin</i> m. p. ix
3		<i>Azel</i> xi
4 Tadutti m. p. m. xviii		<i>Ain-Ksar</i> (aut <i>Umm-el-Asnam</i> ?)
5		<i>Umm-el-Asnam</i> xvii
6		<i>Ain-Soltan</i>
7 Nova Sparsa.... xxxii		<i>Kh. El-Atesch</i>
8 Gemellas (<i>Bel-Harûg</i>)..... xxvii		
9 Siliû..... xxv		<i>Sétif</i> .

1. *Notitia Dignit.*, II, 76, 77, 324-25.

2. *Ann. de Const.*, 1858-59, p. 111-113. *Rec. de Const.*, a. 1863, p. 40 et seq.; a. 1868, p. 487 et seq.; a. 1869, p. 707-708.

3. *Rec. de Const.*, 1869, p. 87, 706; a. 1876, p. 431-433.

(a). *FORTIA*, p. 8. *PARTHEY* et P., p. 13.

1. *C. I. L.*, p. 283 et seq., p. 954.

2. *C. I. L.*, n. 10277-78.

3. *C. I. L.*, n. 10273-76. Ante Tadutti, via forsan per Casas (*El Madher*), transibat, quæ cum Lambæse iungebantur, sicut Payenus monuit. (*Rec. de Const.*, 1869, p. 637 et seq.)

4. *Ann. de Const.*, 1858, pl. X. *Rec. de Const.*, 1862, p. 126. *C. I. L.*, p. 432, et p. 890, n. 10279. *Ain-Ksar* sec. DE LA BLANCHÈRE, *De rege Juba*, p. 65.

5. *Rec. de Const.*, 1873-74, p. 222 et seq. — *C. I. L.*, p. 438 et p. 890, n. 10280.

6. *C. I. L.*, n. 10378. *Rec. de Const.*, XVI, 412, 413, 421.

7. *C. I. L.*, p. 466 et p. 901, n. 10379-80.

8. *C. I. L.*, tabul. III. Poullius Gemellas cum *Kh. Fraïm* æquandas opinatur (*Rec. de Const.*, XVI, 1873-74, p. 222 et seq., 421-426); Kiepertus autem « observat vicum *Fraïm* cum *Perdicibus* recte æquari. » (*C. I. L.*, p. 973, xu.)

Itinerarium Ant.	Tabula Peut.	Loci hodierni ubi miliaria repti sunt
17		K' Ain Taya
18 Diana (Zana). XXXIII		
19 Nova Petra (H' En- cedda ?) XIV		
20 Gemellas. (Bel- Harug.) XXII		
21 Sitiñ. XXV		

Tituli n. 10186 et 10210²², siquidem ad hunc locum certe referri possunt, coloniam Thamugadi viamque a Theveste ad Thamugadi, a. p. C. 100, per Munacium Gallum, Trajani legatum, conditas fuisse docent²³. Alii tituli, qui ad tempus multo posterius attinent²⁴, M. Aurelii Antonini nomen annumque p. C. 220 memorant,²⁵ et significant ab imperatore M. Aurelio Severo Alexandro eandem viam restitutam fuisse. Ceterum, hanc viam, quæ in ipsis Aurasii montis radicibus, populis sæpe rebellantibus referti, strata fuerat, maximo militum motibus usui fuisse non dubium est.

A Theveste ad Thamugadi, via antiqua hic et illic apparet, magnis rudetibus interdum conspicua, sicut narravit Payenus, qui eam, a. 1858, secutus est. Et Wilmannsius quidem, postquam easdem partes, a. 1875, peragraverat, vestigiaque romanarum viderat viarum, scripsit : « Sunt autem, quod confirmare possum et ipse, multis locis, tam bene conservatæ (viæ), ut facile restaurari possint. Ipse illas vias hic illic adtigi, sed quæstiones de iis, in re presenti,

cundam (Marcouna) transibat (C. I. L., n. 10219-10229. L. RÉNIER, ap. *Arch. des miss. scient. et litt.*, t. II, 1831, p. 180).

17. C. I. L., n. 10382.

18. Diana veteranorum (C. I. L., p. 462 et n. 10381. L. RÉNIER, ap. *Arch. des miss. scient. et litt.*, t. II, 1831, p. 182 et seq.).

19. *Rec. de Const.*, XV, p. 222 et seq.

20. Vide, supra, p. 35, n. 8 et C. I. L., n. 10362.

22. C. I. L., p. 881 et 883.

23. *Bull. d'Oran*, XXII, 1884, p. 397, n. 671.

24. C. I. L., n. 10173, 10212, 10225, 10267-10271.

25. C. I. L., n. 10267.

instituere non potui, cum quia duces haberem locorum parum gnaros, tum propter summam Francogallorum, eo tempore, contra hominem Borussum diffidentiam ¹ ». Bosredonius, paulo post, nonnulla de iisdem viis rettulit ².

Mollius et complures alii credunt hanc viam IV^a angustias hodie *col d'Ain-Lamba* dictas trajecisse ³; cui opinioni repugnat soli nimis præceps declivitas; ceterum nulla utique viæ vestigia cernuntur. Probabilior est igitur tractus per *H^r Refana* et *Trik-el-Karreta*, ubi, per duo chiliometra, manifesta rotarum signa etiamnunc apparent ⁴. Prope Thamugadi Payenus viam hanc inspexit, non minus integram quam si refectione nunquam caruisset ⁵. Iterum ante Claudii (*H^r Sedra*), eandem viam, sexdecim per chiliometra, secutus est et undique firmæ occupationis vestigia repperit.

A Theveste ad Thamugadi per alias etiam vias ibatur, quas Tabula Peut. præbet, scilicet per mansiones ad Aquas Cæsaris, ad Mercurium, Ruglata, ad Germani, ad Cazalis, Zyrras Maseli, Vicum Aureli (in via CCX); Liviana, Popletum, Thamugadi (in via CCXI)⁶; et eandem utrinque per vias Itinerarii et Tabulæ Peut. longitudinem esse, scilicet M. P. CCIV animadvertere decet ⁷.

Inter Thamugadi et Lambæsem binæ etiam viæ, inæquali forsân longitudine, patebant; namque Itinerarium M. P. XIII et Tabula Peut. M. P. XXIII numerat. Wilmannsius autem, « putans auctorem Tabulæ Peut. in numeris milia-

1. *C. I. L.*, p. 243, 247.

2. *Rec. de Const.*, XVIII, 1876-77, p. 387-393.

3. *C. I. L.*, p. 243.

4. BOSREDONIUS, ap. *Rec. de Const.*, XVIII, 387-93. Girolius ambigit utrum ea loca hanc ad viam an ad viam CCXX Tabulæ P. referri debeant (*Rec. de Const.*, 1866, p. 236.)

5. *Ann. de Const.*, 1858-59, p. 97.

6. Vide infra, p. 76, 78, vias CCX, CCXI.

7. *C. I. L.*, p. 243.

riorum adjiciendis errasse, eos sic emendat », ut M. P. XIII, non XXIII, computet ¹. Quicquid id est, cum Itinerarium nullam inter Thamugadi Lambæsemque mansionem ponat, Tabula Peut. Lambafudi superaddit.

Inter Lambæsem et Sitifim hæc via IV^a hodiernam semitam a *Sétif* ad *Batna* ducentem, per Dianam (*Zana*), Gemellas (*Bel-Harug*) *Guidjel*, partim sequi videtur, nisi quod, juxta lacum *Fraïm*, orientem versus, transibat. Cum autem brevior sit quam via IV^b, non ad Tadutti forsitan diverteat, sed probabilius, recto magis gradu, per *Kh. Aïn-Taga*, ad Dianam tendebat, quamvis Kiepertus eam, in tabula II, non recta quidem, sed vergente ad Tadutti linea, quasi cum viis IV^b et VI^a confunderetur, tantum expresserit ². Qua in via jacent passim magna urbium rudera, præsertim in locis hodie *Kh. El-Kebira* et *Kh. Tella* dictis, prope Gemellas ³.

Item a Theveste ad Sitifim non modo via IV^a sed etiam longe aliud iter, scilicet via CCIX Tabulæ P. (a Theveste usque ad Vatarim) et deinde via CCIII (a Vatarim usque ad Sitifim) ducebat ⁴; sed multo brevior erat via IV^c, cum tantum M. P. CCXII, altera autem M. P. CCXL numeret.

X Rudera et viæ antiquæ quibus abundat regio inter Thevestem Lambæsemque et Sitifim satis ostendunt quam opulenta Romæ dicio fuerit. Nec tantum soli ubertatem sed vigilantiam quoque Romanorum denuntiant, qui, inter metuendas Aurasii saltus et Kabilæ regiones, vias multiplices direxerant, ut mercaturæ simul et colonorum securitati militaribusque expeditionibus providerent. Etenim,

1. *C. I. L.*, p. 270.

2. Vide tabulam, II, *C. I. L.*

3. *Rec. de Const.*, XVI, 422.

4. Vide, infra, p. 66, 74, vias CCIII et CCIX.

præter vias IVⁿ et IV^c, quas Itinerarium Ant., ac vias CCX et CCXI, quas Tabula P. notat ¹, erant probabiliter et aliæ, quas nondum satis novimus ². Attamen, hoc in immenso spatio, semitæ tantum, at nulla fere via hodie inveniuntur.

VIA V. ITEM A TURRI CÆSARIS CIRTA, M. P. M. XL, SIC ^(a) :

1 Sigus.....	m. p. m.	xv
2 Cirta.....		xxv

Quis sit hodie locus Turris Cæsaris a Romanis nuncupatus nondum asserere licet ³. Corporis I. L. auctores negant hoc oppidum vico *Aïn-el-Bordj*, prope Sigus, ad orientem, sito, meliusque ad Tigisim convenienti, æquari posse ⁴. Nihil de hac brevissima via innotuit.

VIA VI^a. ITEM A THAMUGADI LAMASBA, M. P. M. LXII, SIC ^(b) :

Itinerarium Ant.	Tabula Peut.	Loci hodierni ubi miliarii reperti sunt.
1 Thamugadi.		<i>Timgad.</i>
2 Tadutli m. p. m. xxviii		<i>Aïn-Ksar.</i>
3		<i>Umm-el-Asnam.</i>
4		<i>Kh. Aïn-Taga.</i>
5 Diana (Zana)... xvi		
6		<i>H^e el-Abid.</i>
7 Lamasba (<i>H^e Meruana</i>) xviii		

1. Vide, infra, p. 76, 78, vias, CCX, CCXI.

2. *Rec. de Const.*, XVI, 179-181. Hodiernum iter a *Setif* ad *Batna* ducens jumentis, non vehiculis, nisi in minima parte, pervium est.

(a) FORTIA, p. 8; PARTHEY et P., p. 14.

1, 2. Vide viam III, n. 24, 26, supra, p. 27.

3. MARCUS, p. 404, 683.

4. *C. I. L.*, p. 484, xxviii, et p. 960 xvii^a. Vide, infra, p. 47. *Rec. de Const.*, 1882, p. 222 et seq., p. 318.

b. FORTIA, p. 8-9; PARTHEY et P., p. 14-16.

1. Vide, supra, p. 37, n. 12.

2. V. supra, p. 35, n. 4.

3. V. supra, p. 35, n. 5.

4. V. supra, p. 38, n. 17.

5. V. supra, p. 38, n. 18.

6. *Bull. de Corresp. Afric.*, 1884, fasc. III, p. 220, 224.

7. *C. I. L.*, 445. *Bull. de Corresp. Afric.*, 1884, fasc. III, p. 219.

VIA VI^b. ITEM A LAMASBA SITIFI, M. P. M. LXII, SIC :

Itinerarium Ant.		Tabula Peut.	Loci hodierni ubi miliarii reperti sunt.
1 Lamasba.			
2 Zarai (<i>Zraya</i>)...	XXV		
3 Perdieibus(<i>Kherbet Fraim?</i>)..	XII		
4 Sitifi	XXV		Sétif.

Hanc unam esse ex iis militaribus viis constat quæ Lambæsem et Sitifim jungebant. Etenim, linquens viam IV^a (a Theveste, per Thamugadi et Lambæsem, Sitifi) viamque IVⁿ (a Lambæse, per Tadutti, Sitifi) deinde eandem viam IV^a, per Dianam quoque transeuntem, permeabat, et inde, id est a Diana, tertio itinere, per Lamasbam, Zarai, Perdiecque, ad Sitifim pergebat. Conjicere licet hanc viam per *H^r Madher*, (Casæ?) Tadutti, *Umm-el-Asnam*, *Ksar-Seriana*, *Kt Aïn-Taga*, Dianam et *H^r el-Abid*, ad Lamasbam accessisse, nec ubique eundem, inter Tadutti et Dianam, quem via IVⁿ, tractum tenuisse ⁵. Tituli docent imperatorem M. Aurelium Severum Alexandrum « miliaria commeantibus innovavisse. » ⁶ Ceterum Lamasba alio itinere, per Lambiridi, Basilicam Diadumeni, Lambæsem et Lambafudi, cum Thamugadi jungebatur ⁷. Quod autem ad viæ partem inter Lamasbam et Sitifim pertinet, ea, jam abhinc Zarai usque ad Sitifim, minime a via III^a (Sitifi Cæsarea) dissentire videtur ⁸. In plerisque hujus viæ miliaris M. Aurelii Antonini (Caracalli) nomen offenditur ⁹. Miliaris in loco *Kt Aïn-*

2. V. supra, p. 28, n. 41; p. 41, n. 7. *Rec. de Const.*, XVI, 1873-74, p. 222 et seq., p. 421-426.

3. V. supra, p. 28, n. 40.

4. V. supra, p. 27, n. 38.

5. V. supra, p. 35-36.

6. *C. I. L.*, n. 10394-10395. *Bull. de Corresp. Afric.*, 1884, fasc. III, p. 219-224.

7. V. infra, p. 78, viam CCXI *Tabulæ Peut.* et tab. II Kiepert, ap. *C. I. L.*

8. V. supra, p. 28.

9. *C. I. L.*, n. 10381, 10393, 10396.

Taga dicto repertus Maxentii Augusti nomen demonstrat, nec alius ejusdem principis titulus in Africa, usque ad annum 1880, sese obtulit ¹.

VIA VII. ITEM A CALAMA RUSUCURRO M. P. M. CCCXCIII, SIC (a) :

Itinerarium Ant.		Itinerarium Ant.	
1	Calama (<i>Nedroma</i>).....	8	Ballene praesidio (<i>Kalaâ</i> ?)..... xx
2	Ad Rubras (<i>El-Bridge</i> ?), m.p.m. xx	9	Mina (<i>Relizane</i>)..... xvi
3	Ad Albulas (<i>Sidi-Ati-ben-Youb</i> aut <i>El-Bridge</i> ?)..... xxx	10	Cadaam castra (<i>Sidi-Feghrout</i> ?)..... xxv
4	Ad Dracones (<i>Telaghr</i> , aut <i>Ain-Djenan</i> ?)..... xiiii	11	Vagal (?)..... xviii
5	Ad Regias (?)..... xxiiii	12	Castellum Tingitanum (vel <i>Tingitii</i> (<i>Orléansville</i> ?)..... xviii
6	Tasaccora (<i>El-Bonian</i> aut <i>St-Denis-du-Sig</i> ?)..... xxv	13	Tigava munic. (<i>El-Kherbe</i>)..... xxii
7	Castra nova (<i>Sidi Ikhelef</i> aut <i>H-El-Hammam</i> ?)..... xviii	14	Oppido novo col. (<i>El-Khadra</i> ?)..... xxxii
		15	Tigava castra (<i>Pont-du-Chéliff</i>)..... ii
		16	Malliana (seu Manliana) (<i>Miliana</i>)..... xvi
		17	Sufasar (<i>Amoura</i>)..... xviii

1. *C. I. L.*, n. 10382.

(a) FORTIA, p. 9-10; PARTHEY et P., p. 15-16.

1. *Nedroma*, chil. 17 a *Nemours*, meridiem versus (*Bull. d'Oran*, XII, 1882, *Archéologie*, p. 6; XXI, 1884, p. 298. LÉON AFRIC., I, 241.

2. *Bull. d'Oran*, XXI, 1884, p. 296.

3. *Bull. d'Oran*, XII, 6 et XXI, 296.

4. *Bull. d'Oran*, XII, 6; XXI, 296. Inde (i. e. a mansione ad Dracones) altera via ad occidentem tendens, per Tepidas, Foveam rotundam, Ripas nigras, etc., transibat, sicut docet Ravennas Anon.; hujus autem viae vestigia et urbium situs minime innotuerunt. (*Bull. d'Oran*, XXI, 298.)

5. *Bull. d'Oran*, XVIII, 383-387. De incerto hujus mansionis situ sunt aliae conjecturae. (Vide R. DE LA BLANCHÈRE, *Voyage d'étude dans une partie de la Maurétanie Césarienne*, Imp. nat. et Thorin, 1883, p. 18. TAUXIER, ap. *Bull. d'Oran*, XXI, 295.) Vide, supra, p. 20, n. 7; infra, p. 45, n. 3.

6. *Bull. d'Oran*, XII, 5; XXI, 295.

7. *Bull. d'Oran*, XII, 6; XXI, 295.

8. *Bull. d'Oran*, XII, 6.

9. *Bull. d'Oran*, XII, 5; XXI, 295. *C. I. L.*, 832, xxxi.

10. *Bull. d'Oran*, XXI, 295.

11. In ripa dextra fluminis Agilæ...? (*Bull. d'Oran*, XXI, 295.)

12. *C. I. L.*, 829, xxix. *Bull. d'Oran*, XXI, 295.

13. *C. I. L.*, n. 9648, 10945-47. *St-Cyprien-des-Ataf* sec. DE LA BLANCHÈRE, (*De rege Juba*, p. 50.)

14. Collis nunc *El-Khadra* dictus, prope flumen Agilam et vicum *Duperré*. (*C. I. L.*, 823, xxv; 975, n. 10945.) Magnam ibi fuisse urbem *El-Bekri* asserit. (*Journal asiatique*, XIII, a. 1859, p. 102-133.)

15. *C. I. L.*, p. 975, n. 10945-47.

16. *C. I. L.*, p. 820, xxiii. Prope Mallianam est Zuccabar (*Affreville*), (*C. I. L.*, 822, 908, n. 10450.)

17. Sufasar in via III (a Carthagine Cæsarea) etiam invenitur. (Vide, supra, p. 29, n. 54.) Quæ quidem via ad Cæsaream pergit per Aquas (*Ham-*

Itinerarium Ant.		Itinerarium Ant.	
18* Velisci (<i>Mouzaia</i> ?).....	xv	20 Tamariceto praesidio (?).....	xvi
19* Taranamusa castra (alias Tana- ramusa) (<i>Mouzaïaville</i>).....	xvi	21 Rapida castra (?).....	xvi
		22 Rusucurro col. (<i>Tagzirt</i>).....	xii

Hanc viam a Calama (Mauretanica) usque ad Castellum Tingitanum describere et antiquis locis hodierna nomina conferre tentavit Tauxierus²³, sed quam difficiles et incertae sint de hac regione conjecturae ipse fatetur²⁴. Quo in tempore strata fuerit ea via titulus nullus docuit. In miliario prope vicum *Perrégaux* reperto²⁵ nomen Gordiani legitur (a. p. C. 239), sed pæne certum est viam, sicut cetera ejusdem regionis itinera, factam antea fuisse. Iisdem in partibus multa jacent rudera, quorum nomina etiam nunc incerta sunt aut ignota; immo aliae urbes antiquae, nondum erudratae, desiderantur²⁶.

Erant et aliae viae, quas antiqua Itineraria minime indicant, cum duas tantum in Mauretania Caesariensi praebeant, magnum scilicet iter a Tingi Carthaginem usque²⁷, et iter a Calama Rusucurro. Has enim alias vias et tituli demonstrant et Kiepertus in tabulis delineavit (*).

mam-Righa), unde iter aliud, quod in antiquis Itinerariis frustra requireres, ad Rusgunias tendit, per Taranamusa castra (*Mouzaïaville*) et fauces hodie *col de Mouzaïa* vocatas. Etenim, prope has fauces, repertus est nuper miliarius ejus viae, cujus vestigia prope *Lodi* etiam nunc apparent. (R. DE LA BLANCHÈRE, ap. *Bull. de corr. Afric.*, I, a. 1882, p. 17-22. *C. I. L.*, 792, n. 9239. *Bull. d'Oran*, n. xiii, 37-38. *C. I. L.*, n. 9606.

19. Rudera in loco dicto *El-Hadjeb*, prope *Mouzaïaville*. (*C. I. L.*, p. 796, xvii et p. 907, n. 10444-46.) Ibi miliarius n. 10445 inventus est, qui m. p. XVIII, indicat.

22. *C. I. L.*, p. 766, iii. Rusucurru cum *Tagzirt* aequatur, non cum *Dellys*, (qui distat a *Tagzirt* circiter chil. 20), ut demonstrat titulus, n. 8895, p. 767.

23. *Bull. d'Oran*, 1884, XXI, 295-298. DE VIGNERAL, *Kabylic*, p. 185-186.

24. *Id.*, p. 298, in fine.

25. *C. I. L.*, n. 10460. Vicus *Perrégaux* in ripa fluminis nunc *O. Habrah* dicti, a *Saint-Denis du Sig* chil. 24 situs.

26. R. DE LA BLANCHÈRE, ap. *Bull. de corr. Afric.*, 1882, fasc. III, p. 147 et seq. *Bull. d'Oran*, X, 62 et seq.; XII, 2, 11.

27. Vide, supra, p. 19, viam I.

(a) Vide tab. III Kiepterti, ap. *C. I. L.*

Iter a Siga ad Minam.

- 1 Siga (*Takebrit*)
- 2 Safar (*Ain-Temouchent*?)
- 3 Gilva (*R'bal*?)
- 4 Mina (*Relizane*)

Item, a Siga ad Minam, alio itinere.

- 5 Siga (*Takebrit*)
- 6 Numerus Syrorum (*Lalla-Maghnia*) XXXVI
- 7* Pomarium (*Tlemcen*)..... XXIX
- 8* Tizi (?)..... VI
- 9* Altava (*Hadjar-er-Rûm*)..... I
- 10 Albulæ (*Sidi-Ali-ben-Youb*)
- 11 Aquæ Sirenses (*Hammam-bou-Hanifa*)
- 12 Mina

Reperti sunt passim miliarii e quibus constat eam viam ante M. Aurelii Severi Alexandri regnum inchoatam fuisse et hunc imperatorem ¹³, per procuratores suos, P. Fl. Clementem ¹⁴ et T. Ælium Decrianum ¹⁵, milia atque miliaria *nova* posuisse.

1. *Bull. d'Oran*, 1882, XII, *Archéol.*, p. 5.

2. *C. I. L.*, 838. Alii putant *Ain-Temouchent* esse oppidum Timici. (*Bull. d'Oran*, XII, 5.)

3. Vide, supra, p. 20, n. 7 et p. 43, n. 5.

4. Vide, supra, p. 43, viam VII, n. 9. Hoc iter, trans Gilvam, cum via VII sese probabiliter connectebat.

6. Reperti sunt prope *Lalla-Maghnia* miliarii, quorum unus a Numero Syrorum m. p. II (n. 10468), alter autem m. p. III (n. 10469) indicat. Præterea titulus, n. 10470, post P. Fl. Clementis nomen, hanc mentionem addit: a Numero Syrorum Pomarium m. p. XXIX. *Sigam* m. p. XXXVI; nisi numerum XXXVI, paululum, ut videtur, oblitteratum, non bene legerit Renierus, n. 3801. *C. I. L.*, 834. *Bull. de Corr. Afric.*, fasc. I, 1882, p. 31.

7. *C. I. L.*, p. 847, 909, n. 10464-66. Repertus est nuper in hac via miliaris prope flumen *Tafna*. (*Bull. d'Oran*, XVIII, 388; XX, 113-121.)

8. *C. I. L.*, n. 10462. *Bull. d'Oran*, XI, 123; XIII, 50.

9. Repertus est nuper miliaris in ipso loco ubi primum positus fuerat, quingentis metris, occidentem versus, a vico hodie *Lamoricière* nominato et mille quingentisque metris a rudibus Altavæ (*Hadjar-er-Rûm*), (*C. I. L.*, n. 8828 et 10461). Alii opinantur *Hadjar-er-Rûm* melius in Castra Severiana quam in Altavam, aut in locum ad Rubras convenire (vide, supra, p. 43, viam VII, n. 2. *Bull. d'Oran*, XII, 3; XXI, 293. *C. I. L.*, 842 et n. 9835); sed miliaris alius, prope *Hadjar-er-Rûm* nuperrime repertus, Altavam huic laco bene æquari probat. (*Bull. trim. des Antiq. afric.* Fasc. XI, janvier-mars, 1885, p. 4, n. 675. *Revue Afric.*, 1878, p. 356-357.)

10. *Bull. d'Oran*, XII, 6.

11. *C. I. L.*, 834, n. 9745. *Bull. d'Oran*, XII, 6; XIII, 49-50.

13. *C. I. L.*, n. 10461-71.

14. *C. I. L.*, n. 10470.

15. *C. I. L.*, n. 10461, 65, 68. Præterea n. 8828 docet imp. C. J. Verum Maximinum milia nova posuisse, per P. Sallustium Sempronium Victorem, procuratorem suum. Novimus eundem hunc procuratorem, Alexandro Severo imperante, Mauretaniam Cæsariensem rexisse. (*C. I. L.*, n. 8828 *Bull. d'Oran*, XI, 123; XII, 49-50, XXI, 287-88.

Probabile est etiam alia itinera longius, ad meridionales regiones, producta fuisse. Reperta sunt enim rudera in vico *Géryville* quæ testantur romanam dicionem hos usque ad fines pervenisse ¹. Creditur etiam antiquum fuisse iter, ferratam viam pene sequens, a Portu magno (*Arzeu*) ad vicum qui nunc *Saïda* vocatur, aliudque iter a Sufasar (*Amoura*) ad desertas regiones ducens quibus hodiernum nomen *Sahara* ².

VIA VIII. ITEM A RUSUCURRO SALDIS M. P. M. XCVII, SIC :

Itinerarium Ant. (a).		Tabula Peut. (b)	
1 Rusucurro (<i>Tagzirt</i>)		Rusucurro	
2 Tigiſi (<i>Taourga?</i>).... m. p. m.	XII	Tigiſi	XII
3 Bidil, aut Badil mun. aut Bida col.	XXVII	Syda mun. (<i>Djema Saharidj</i>)	XXXII
4 Tubusuptus (<i>Tiklat</i>).....	XL	Ruzai mun. (<i>Sidi-Daoud?</i>).....	XL
5 Saldis (<i>Bougie</i>).....	XXVIII	Saldis.....	XXV

Hæc via minime cum via litorea confunditur quæ Rusip-
pisir et Rusazu tangit, priusquam ad Saldas perveniat, sed
ab itinere CCVI Tabulæ Peut. fere nihil deflectere videtur ⁶.
Etenim eadem pene utriusque longitudo et eadem proba-
biliter mansiones sunt, nominibus paululum detortis ⁷. Atta-
men Ruzai et Tupusuptu an idem fuerit oppidum ambigi
potest, quanquam hanc Marcus opinionem protulit, nam
Ruzai et Tupusuptu in Itinerario et in Tabula non æque a

1. *C. I. L.*, 834, XXXIII.

2. *Bull. d'Oran*, XI, 123.

(a) FORTIA, p. 10; PARTHEY et P., p. 17.

(b) Via CCVI, ap. FORTIA, p. 296.

4. Vide, supra, viam I, p. 22, n. 29 et viam VII, p. 44, n. 22.

2. DE VIGNERAL, *Kabylie*, p. 180-184, 185.

3. Syda aut Bidil (« nam idem videtur esse »), *C. I. L.*, 766, 768, v. *Rec. de Const.*, 1869, p. 434; MARCUS, 521. DE VIGNERAL, p. 181-182, 184-185.

4. Vide, supra, p. 33, n. 5. DE VIGNERAL, p. 183, 184.

5. *C. I. L.*, 760.

6. Vide, supra, viam I, p. 31, 32, n. 22; infra, p. 70.

7. *Rec. de Const.*, 1869, p. 434. MARCUS, 521.

Saldis distant; nec satis est idem inter Tupusuptu et Bidil quod inter Ruzai et Sydam (aut Bidil), in viis VIII et CCVI, intervallum numerari. Præterea quid sit Ruzai omnino ignoratur¹; neque videtur hic ignotissimus locus posse ad vicum *Ksar-Kebrouch* æquari², nam Tupusuptu propior esset. Nonne melius conjiceretur Ruzai eandem esse urbem ac Rusazu, quæ non tantum in via I Itinerarii³, sed etiam ter in Tabula Peut.⁴, cum eodem milium numero inter Rusazu et Saldas, id est m. p. XXV, et eodem semper titulo, *municipio* scilicet, designata reperitur? Præterea, Tabula Peut. quæ, in via CCVIII, inter Saldas et ad Oliyam mansionem Ruzai (seu Rusazu), non in via IX Itinerarii Ant. indicatam, nominat, chiliometra xxv, scilicet inter Saldas et Rusazu intervallum, superaddit. Denique Fortia Ruzai, seu Rusazu, eidem semper loco, id est *Sidi-Daoud*, adæquat⁵.

Nec mirandum est quod plures vias inter litus et Ferratum montem Romani muniverint. Itaque, si huic conjecturæ fides adhiberi potest, via CCVI Tabulæ Peut. (Saldis Rusucurru) cum via VIII Itinerarii Ant. prope Bidil (aut Bida, aut Syda) connectebatur. Animadvertendum est etiam in milium numero inter Tigrisim et Bidil erratum fuisse, cum Itinerarium m. p. XXVII, Tabula autem Peut. m. p. XXXII inscripsit; qui quidem error minime rarus in antiquis itinerariis offenditur. Montis Ferrati declivia, septentrionem versus, via VIII sequebatur et maximo romanis militibus commodo erat, quoties Quinquegentanei rebellabant⁶. De ipsa autem via et mediis mansionibus nihil inno-

1. MARCUS, 520. RUZAI in *C. I. L.*, frustra quæritur.

2. Hanc conjecturam vide ap. *Rec. de Const.*, 1869, p. 134. Vide etiam *Rec. de Const.*, XIII, 1869, p. 708 et pl. II.

3. Vide, supra, p. 22, n. 32.

4. Vide, supra, p. 22, 46; infra, p. 70, 72, vias CXCIX, CCVI, CCVIII.

5. Vide, supra, p. 22, n. 32; p. 46, n. 4; infra, p. 48, 70, 72, n. 2.

6. *C. I. L.*, 753, n. 8836.

tuit, nam in Kabilia paucissimæ repertæ sunt inscriptiones atque « castellorum magis ac burgorum quam civitatum ¹ ». Fateri igitur decet hanc quæstionem, abhinc anno 1868, nihil in melius progressam fuisse ².

VIA IX. ITEM A SALDIS IGILGILI, M. P. M. CLVIII, SIC :

Itinerarium Ant. (a).		Tabula Peut. (b).	
1 Saldis (<i>Bougie</i>)		Saldis	
2		Ruzai (<i>Sidi-Daoud?</i>)	
3 Ad Olivam (<i>Dra-El-Arba?</i>) m.p.m.	xxx	Ad Olivam (?)	xxv
4 Ad Sava mun. (<i>Ain-Rua</i> , aut <i>Sidi-Aïssa</i> , aut <i>Hamman-Guer-gour?</i>)	xxxv	Ad Sava	xxx
5 Sitifi col. (<i>Setif</i>)	xxiii		xxv
6 Satafi (<i>Ain-Kebira</i>)	xvi		
7 Ad Basilicam (<i>Teksenna?</i>)	xvi	Ad Basilicam	
8 Ad Ficum (<i>El-Ksar?</i>)	xv	Ad Ficum	
9 Igilgili (<i>Djigelli</i>)	xxiii		xv

Hæc via (a Saldis Igilgili) duo itinera reipsa præbet, quæ a Sitifi ad Saldas et ad Igilgili ducebant. Ea enim itinera, nec non alia quæ Tabula Peut. indicat, ad Sitifim, tanquam ad primariam regionis urbem, accedebant. Cui quidem regioni, cum inter Kabiliam majorem montemque hodie *Dj. Babor* dictum, populis sæpe rebellantibus refertum, interjaceret, pluribus viis opus erat, ut, obstructa una, ceteræ saltem paterent; nam Bavares ¹⁰ non

1. *C. I. L.*, 768.

2. Vide CH. DE VIGNAL (*Kabylie du Djurdjura*, p. 180-183), qui hanc viam accuratissime, anno 1868, investigavit.

(a) FORTIA, p. 10; PARTHEY et P., p. 17.

(b) Vide, supra, p. 46, 70, 72, vias CCVI et CCVIII, partim.

1. *C. I. L.*, 760. Vide, supra, p. 22, n. 33; p. 33, n. 6; p. 46, n. 3.

2. Vide, supra, p. 46, 47.

4. *Rev. Afric.*, 1877, p. 325. *Rec. de Const.*, XVIII, 620-623. Sava idem forsitam locus ac Lesbi erat, et Sava Lesbi nominabatur. Vide, supra, viam IV^a, (p. 33, n. 4) quæ, inter Sitifim et ad Sava, cum via IX congruere videtur.

5. Vide, supra, p. 27, n. 38. Chiliom. 12 a Sitifi, prope vicum *Somera* repertus est miliaris.

6. *C. I. L.*, p. 718, n. 8389-96.

7. 8. *Rec. de Const.*, XVIII, p. 604 et seq.

9. Vide, supra, p. 22, n. 36.

10. BABARI, ap. *C. I. L.*, n. 9324; BAVARES, n. 2615, 9047.

minus metuendi quam Quinquegentanei fuisse videntur ¹.

Paucissima de his viis inscriptiones docent, seu ad locorum recognitionem, seu ad imperatorum nomina spectes ². Attamen credere licet L. Septimium Severum, filiumque, M. Aurelium Severum Antoninum, hujus regionis itineribus, sicut et multis aliis in Africa, maximam curam adhibuisse ³. Locorum autem antiquorum cum hodiernis collatio plus quam semel incerta videtur. Etenim quid sit mansio ad Olivam certe dici non potest, unde duæ viæ, hæc (via IX) ad Saldas, illa (via CCVI) ad Ruzai discedebant; nec mansio ad Sava vicis *Aïn-Rua* aut *Sidi-Aoussa* certius æquaretur ⁴. Poullius Savam vico *Hammam-Guergour* assimilat, ubi magna jacent rudera, prope fauces montis nunc *Dj. Guergour* dicti, additque hodiernum iter a Sitifi ad *Hammam-Guergour* non ab antiqua via differre ⁵.

De Horreorum situ etiam ambigitur. Kiepertus, postquam recte monuit « Horrea Itinerarii parum respondere vico *Aïn-Zada*, immo tam viæ rigorem quam spatia magis ducere ad *Aïn-Rua* ⁶ », Horrea tamen juxta vicum *Aïn-Zada* in tabulis II et III atque mansionem ad Sava juxta *Aïn-Rua* in tabula II inscribit ⁷. Sataf, urbem quondam non medio-crem, planius asserere licet vico *Aïn-Kebira* respondere, ubi magna rudera supersunt.

Trans Sitifim, inter secundum tertiumque miliarium, via bivium offerebat, unde duo itinera, alterum ad Cirtam, per Montem et Cuicul, alterum ad Igilgili tendebant.

1. *Rec. de Const.*, XV, p. 37; *Rev. Afric.*, 1877, p. 313-328.

2. *C. I. L.*, p. 895, xxiv et 896, xxvi.

3. *C. I. L.*, Ibidem.

4. Vide, supra, viam IV^a, p. 33, n. 3.

5. *Rec. de Const.*, XVIII, 1876-77, p. 620-623. Vide, supra, p. 34.

6. *C. I. L.*, 970, vi.

7. *Rev. Afric.*, 1877, p. 325. Vide, supra, p. 33, n. 3; p. 34.

Poullius, cum hoc iter, anno 1876, secutus est, multos lapides miliarios ibidem repperit ubi primum positi fuerunt, nec tamen omnia antiqua loca agnoscere potuit. Itaque utrum vicus *El-Ksar*, ubi conspicua vidit rudera, mansioni ad Ficum conveniat an mansioni ad Basilicam dubitat ¹.

Præterea, si Tabula Peutingerana inspicitur, statim menti occurrit in inscribendis mansionum Itinerarii nominibus erratum fuisse, scilicet mansionem ad Ficum primam post Satafi, sicut in via CCV Tabulæ Peut., non secundam, sicut in Itinerario, venire. Transpositis sic mansionum nominibus, æquum inter ad Basilicam et Igilgili in via IX Itinerarii atque in via CCV Tabulæ Peut. intervallum, scilicet m. p. XXXIII, invenitur; immo huic conjecturæ spatium inter ad Basilicam Chobamque satis convenit ².

Animadvertendum est etiam alia duo itinera, unum inter Sitifim Igilgilique, per Cuicul et Tuccam ³, alterum inter Sitifim et Saldas, per Cuicul, Mopti, ad Ficum, ad Basilicam et Chobam, in Tabula Peut. ⁴ commonstrari. Hodie autem tres tantum viæ sunt inter Sitifim, Saldas et Igilgili.

VIA X^A. ITEM A LAMBÆSE CIRTÀ, M. P. M. LXXXIII, SIC :

Itinerarium Ant. (a).	Hodierni loci ubi miliarii reperti sunt.
1 Lambæsis 2 Thamugadi.....m. p. m. XIII 3 4 5	H ^c Hedjadj Ksar-Kalaba (Gibba)..... XXIX-XXXI H ^c El-Atasch

1. Vide tabulam III, ap. *C. I. L.*; *Rec. de Const.*, XVIII, 604 et seq.
2. Videtab. III, ap. *C. I. L. Rec. de Const.*, XVIII, p. 604 et seq.; infra, p. 70.
3. Vide, infra, p. 69, viam CCIV^a.
4. Vide, infra, p. 70, viam CCV.
- (a). FORTIA, 11. PARTHEY et P., 17-18.
 1. Vide, supra, p. 33, n. 1.
 2. Vide, supra, p. 37, n. 12.
 3. *C. I. L.*, n. 10200.
 4. *C. I. L.*, p. 439 et n. 10281-86. DE LA BLANCHÈRE, *De rege Juba*, p. 65.
 5. *C. I. L.*, n. 10287.

Itinerarium Ant.		Hodierni loci ubi miliarii reperti sunt.	
6	Ad Rotam (<i>H^r Coudiat Saraba?</i> aut <i>H^r Mzura?</i>).....	xxx	
7			<i>H^r Koreiba</i> XLIII
8			<i>Ain-Mila</i>
9	Lacus regius (<i>Ain-Haddada</i>)...	xx	
10			<i>Ain-El-Bey</i> (<i>Saddar</i>)..... VIII
11	Cirta.....	xx	

Vehementer mirari licet quod doctissimi Corporis I. L. auctores hæc scripserint : « Castra Numidiæ et caput juncta fuisse via recta et primaria cum per se certum sit, eam, in itinerariis frustra quæsitam, lapides indicant ¹¹. » Eos enim viam X^a Itinerarii Ant. nescivisse nemo vel paululum suspicaretur, præsertim cum eam in tabula II Kiepertus delineaverit. Minime igitur intelligi potest cur viam X^a Itinerarii certam (per Thamugadi et *H^r Kesria*) ¹² respuerint, ut viam incertam (per Tadutti et *H^r Bu Aschel*) ¹³ quærerent. Præterea incertum hoc et confusum Corporis I. L. iter, abhinc Lambæse usque ad Tadutti, viæ IV^a Itinerarii (a Lambæse Sitifi) ¹⁴ sine dubio adscribendum est ¹⁵.

In eodem Corporis I. L. capite sunt aliæ inscriptiones ¹⁶, quæ ad viam IV^a Itinerarii (a Theveste per Lambæsem Sitifi) ¹⁷ pertinent. Deinde spatium inter Tadutti et Gibbam miliaris lapidibus vacuum est; ita ut hæc itineris pars, in tabula Kieperti, conjecturalis et quasi ficta videatur.

Via X^a Itinerarii, quamvis non rectissimo, sed ad Thamu-

6. *C. I. L.*, n. 10363. *Rec. de Const.*, 1882, p. 311-312.

7. *C. I. L.*, n. 10288-89.

8. *C. I. L.*, n. 10290.

9. *C. I. L.*, n. 5927-32.

10. *C. I. L.*, 567 et n. 10292-94.

11. *C. I. L.*, 887, xx.

12, 13. Vide tabulam II KIEPERTI, ap. *C. I. L.*

14. Vide, supra, p. 35.

15. *C. I. L.*, n. 10273-10280.

16. *C. I. L.*, n. 10267-71.

17. Vide, supra, p. 37.

gadi paulisper detorto gradu progrediatur, m. p. LXXXIII (circiter chiliom. 123) tantum numerat; neque longa minus est hodierna via a Lambæse, per urbem *Batna* nuncupatam, ad Cirtam ducens, nam chiliom. 130 computat. In urbe Lambæse via optime conservata, cum ipsis rotarum signis, iterum in Thamugadi ruderibus etiam nunc apparet ¹. Trans Thamugadi, via IVe ibi relicta ², ad septentrionem via X^a vergit, ac prope lacum nunc *Sebkha-Djendeli* et urbem Gibbam (*Ksar-Kalaba*) transit, priusquam mansionem ad Rotam, inter lacus nunc *Chott Timsilt* et *Chott Mzouri* nominatos, attingat. Gibba autem, cum in Itinerario non sit inscripta, forsitan ad aliud iter, viæ X^a, hunc prope locum, sese conjungens, attinebat ³. Deinde via X^a mansionem Lacum regium petit, quæ ad lacum nunc *Sebkha Djendeli* transferri nequit, quamvis huic opinioni vir eruditione eminentissimus Tissotius auctoritatem addere videatur ⁴. Etenim sola spatii mensura hanc conjecturam satis diruit. Inter Lacum regium et Cirtam, via, ut verisimile est, Saddar ⁵ (*Aïn-El-Bey*) tangebatur, licet hic locus in Itinerario desit.

Quo in tempore strata fuerit hæc via non satis docent tituli, quum nullum ante Gordianum annumque p. C. 239 ⁶ imperatorem memorent. Viam autem tam necessariam, castra et caput Numidiæ jungentem, non antea inchoatam fuisse minime opinari licet.

1. *Rec. de Const.*, 1866, p. 243, et 1882, p. 341.

2. *Rec. de Const.*, XVI, 1873-74, p. 196. L. RÉNIER, ap. *Arch. des missions scient. et littér.*, t. II, 1851, p. 169 et seq.

3. Vide tabulam II KIEPERTI.

4. C. Tissot, *Géog. comparée*, I, 52.

5. *C. I. L.*, 567, XLV.

6. *C. I. L.*, p. 883, n. 10204.

VIA X^a. ITEM A MUSTI COL. CIRTA, M. P. M. CXCVIII, SIC ;

Itinerarium Ant (a).			Tabula Peut (b).		
1	Musti		Musti		
2			Thacia.....	m. p. m.	VII
3			Drusiliana		VII
4			Siguese.....		VII
5	Sicca (El-Kef).....	m. p. m. XXXII	Sicca Veneria.....		XXX
6	Naraggara (Sidi-Yusef? Ain-Ksiba?).....	XXX	Naraggara.....		XII
7			Gegetu (H ^r Gouneil).....		?
8	Thagura (Taoura).....	XX	Tacora		V
9			Vasidice (?).....		V
10			Ad Molas (?).....		VI
11	Tipasa (Tifesch).....	XXIII	Tipasa		XII
12	Gasaufala (Ksar-sbai).....	XXXV	Gasauphala.....		?
13			Ad Rubras (?).....		VI
14			Ad Centenarium (?).....		VI
15			Thenebreste (?).....		VI
16			* Tigisi (Ain-El-Bordj).....		VI
*17	Sigus (Bordj-ben-Zekri).....	XXXIII	Sigus		VIII
18	Cirta (Constantine).....	XXV			

Hæc via præsertim notabilis est quod non tantum ad Musti, sed inde ad plures conspicuas magis urbes provinciæ Africæ ducebat, Carthaginem ¹⁹ scilicet ac Sufetulam, atque ita ad Thenas, ad Macomades minores, ad Capsam et Tacapas ²⁰ etc. Tabula Peut., in viis CCI et CCIII, aliquot viæ X^a Itinerarii mansiones addit, quarum pleræque hodiernis nominibus etiamnunc carent, sicut in tabula supra scripta apparet. Ceterum ad hanc quæstionem nihil fere inscrip-

(a). FORTIA, 11. PARTHEY et P., 48.

(b). Vide, infra, p. 62, 66, vias CCI, CCIII *Tabulæ Peut.*, et *C. I. L.*, p. 483, 487.

1-5. Eæ mansiones in Tunetano regno.

6. *C. I. L.*, 468 et n. 10766. *Rec. de Const.*, 1882, p. 110.

7. *C. I. L.*, n. 10767.

8. *C. I. L.*, 470. *Bull. de Corresp. Afric.* Fasc. VI, p. 317. *Rec. de Const.*, XX, 101.

11. *C. I. L.*, 487. *Rec. de Const.*, 1866, p. 115. Tipasa Numidiæ, non Tipasa Mauretaniæ. (Vide, supra p. 21, n. 23.)

12. *C. I. L.*, 483 et 878, n. 10152-55. Repertus est miliarius, n. 10164, in loco *Ain-Djar-Allah* dicto, inter Gadiaufalam et Tigrisim (*C. I. L.*, 879).

16. Prope Tigrisim reperti sunt duo miliarii cum numeris m. p. XXIII, XXV. (*C. I. L.*, 10162-63. Vide etiam n. 10819-26). DE LA BLANCHÈRE, *De rege Juba*, p. 50.

17. *C. I. L.*, 552, 778, n. 10148-51. Vide, supra, p. 27, n. 24.

18. Colonia Julia Cirta. (*C. I. L.*, 618-682.)

19. Vide, supra, viam III, p. 26, n. 6.

20. Vide *tab. I et II* KIEPERTI ap. *C. I. L.*

tiones adferunt; nec melius docent quo in tempore via facta fuerit. Titulus enim n. 10295, in loco nunc *Krâb* dicto, prope Cirtam, repertus, M. Aurelii Antonini nomen annumque p. C. 220 indicat, sed huic viæ non certissime convenire videtur ¹.

Ejus viæ primæ mansiones in Tunetano regno, usque ad Naraggaram continentur, quæ in ipsis Algeriensis provinciæ finibus jacebat. Inter Tipasam Cirtamque duo alia itinera, alterum per Caprariam et Thibilim, alterum per Gadiaufalam, ad Lapidem Baium ac Thibilim et, inde, per Castellum Fabatianum, brevius, ut videtur, Tabula Peut. ostendit ²; sed quanta sint longitudine ea itinera, milium numero inter Thibilim et Lapidem Baium atque inter Castellum Fabatianum et Cirtam deficiente, computare non licet.

Quod autem ad Thibilim spectat, hoc oppidum ab alio ejusdem nominis loco, prope Aquas Thibilitanas sito, distinguendum esse Poullius monuit ³, sed, præterquam dubium est duas ejusdem nominis urbes exstitisse propinquas, incerti sunt sæpe ac corrupti in Tabula Peut. milium numeri, et una solummodo Thibilis (*Annûna*) ⁴, usque ad hanc diem, innotuit. Alteram igitur hanc Thibilim, quam Gadiaufalam inter Tipasamque locare vult Poullius, incertissimam habere oportet ⁵. Præterea, nonnihil mirandum est quod viæ tractum, inter Gadiaufalam et Sigus, Kiepertus, in tabula II, non per Tigisim (*Aïn-El-Bordj*) duxerit, ubi duo miliarii, sicut ipse notat, reperti sunt; sed linea expresserit infra posita, in qua antiqui loci nulli apparent.

1. Vide, supra, viam III, p. 27, n. 25.

2. Vide, infra, p. 62, 69, vias CCI et CCIV^a *Tabulæ Peut.*

3. *Rec. de Const.*, XVIII, 1876-77, p. 487.

4. *C. I. L.*, p. 541, XL.

5. *Rec. de Const.*, 1876-77, p. 487. Vide etiam p. 438-39.

In urbe Sigus via X^a magnæ alii viæ sese connectebat, a Carthagine ad Cæsaream perducenti ¹.

VIA X^c. ITEM A CIRTA HIPPONE REGIO, M. P. M. XCIII, SIC :

Itinerarium Ant. (a).		Tabula Peut. (b).	
			m. p. xcviii
1 Cirta (<i>Constantine</i>)		Cirta	
2 Aquis Thibilitanis (<i>Hammam-Meskoutin</i>).....	m. p. m. LIII	Aquis Thibilitanis.....	LIII
3 Ad Villam Servilianam (<i>Guelmat-Bou-Sba?</i>).....	xv	Ad Villam Servilianam.....	xv
4 Hippone regio (<i>Bone</i>).....	xxv	Hippone regio.....	xxx

De viis antiquis quibus ea regio abundabat paucissima tituli tradidere, quamvis urbibus oppidisque ac castellis eam fuisse oppletam non ignoretur. Multa enim nec medio-cria rudera et viarum vestigia optime conservata viatores viderunt, Duvivierius scilicet, ac Reboudius, imprimisque Vigneral, qui partes illas, Calamam (*Guelma*) circa, maxima cum cura investigavit ⁵. Quæ quidem itinera, cum ple-raque in antiquis Itinerariis desint, parum adhuc inno-tuere. Attamen viam a Cirta ad Hipponem regium ducentem Itinerarium Ant. et Tabula Peut. pariter inscribunt. Duas tantum medias mansiones ostendunt, tametsi hæc via inter primarias Africæ vias notanda est; nam, trans Hipponem, duobus aliis itineribus continuabatur, ad Carthaginem ten-dentibus, ita ut, hoc modo, Numidiæ et Africæ capita conjungerentur ⁶.

1. Vide, supra, p. 27, n. 24, viam III.

(a). FORTIA, 10. PARTHEY et P., 18-19.

(b). FORTIA, 294, iter CCI^c.

1. Vide, supra, p. 27, n. 26; p. 41, n. 2; p. 53, n. 18.

2. C. I. L., 539. *Rec. de Const.*, 1875, p. 390-391; 1876-77, p. 438-39, 487.

4. C. I. L., 516 et seq.

5. GÉNÉRAL DUVIVIER, *Recherches*, etc., p. 37. CH. DE VIGNERAL, *Ruines romaines de l'Algérie; Cercle de Guelma*. Paris, Imp. Claye, 1867, in-8°. *Rec. de Const.*, XVIII, a. 1876-77, p. 438 et seq.; a. 1882, p. 76 et seq. C. I. L., 878, xv.

6. Vide, infra, p. 57, 58, vias X^a et X^b.

Inter Cirtam et Aquas Thibilitanas, m. p. LIV distantes, nulla incidit mansio, nec ullus ante Thibilim repertus est miliaris lapis; ita ut hujus partis viæ, in tabula II Kieperti, tractus non certissimus forsan habendus sit. Etenim est quod miremur Thibilim (*Annûna*) urbem magnam, unde plures viæ exibant¹, neutro in itineralio hic inscribi. Prope Thibilim, septentrionem versus, in vico *Aïn-Amara* hodie dicto, duo reperti sunt miliarii (soli quidem tota in hac via) qui Cari et Numeriani, Constantii et Maximiani nomina offerunt². Inde duæ viæ, hinc ad Calamam (*Guelma*), illinc ad Aquas Thibilitanas tendebant³.

Trans Aquas Thibilitanas, prope vicum *Medjez-el-Hamar*, et flumen Ubus (*Seybouse*), via intra fauces permeabat castellis munita⁴, ac deinde vicos *Hammam-Berda* et *Guelaat-Bou-Sba*, aliasque angustias (*col de Fedjoug*) petebat, tam bene conservata, ut etiamnunc, usque ad Villam Servilianam, pervia pateat⁵. A Villa Serviliana (*Guelaat-Bou-Sba*?) ad Hipponem regium, Itinerarium m. p. XXV, Tabula autem Peut. m. p. XXX notat. Summatim, hæc via hodiernum iter ab Hippone regio ad Cirtam, per Calamam, ducens pæne sequitur, nec non interdum tangit.

Hanc præter viam, multas alias Vigneral vidit et designavit, quæ a Thibili præsertimque a Calama (*Guelma*) ad Gadiaufalam, ad Thubursicum Numidarum, ad Tipasam Numidiæ, Thagastemque (*Souk-Arhas*) tendebant⁶. Exempli causa, septem a Calama viæ divertebant, quarum una, per

1. *Rec. de Const.*, 1875, p. 389 et seq. DE VIGNERAL, *Ruines romaines*, etc., 46 et seq., 51-52, 85 et tab. VIII.

2. *C. I. L.*, n. 10157-58.

3. DE VIGNERAL, p. 82.

4. DE VIGNERAL, p. 6.

5. DE VIGNERAL, p. 1, 4, 82. REBOUD, ap. *Rec. de Const.*, 1882, p. 49.

6. DE VIGNERAL, p. 80-85.

montuosam regionem hodie *Dj. Nador* dictam, conspicua vestigia et aggeres pene integros passim ostendit ¹. Attamen, his in partibus, præter vias ab Hippone regio ad Cirtam atque ad Thevestem ducentes, nullum fere iter curribus aptum hodie invenitur.

VIA X^d. ITEM AB HIPPONE REGIO CARTHAGINE, M. P. CCXVIII, SIC :

Itinerarium Ant. (a).		Tabula Peut. (b).	
1 Hippone regio (<i>Bône</i>).		Hippone regio.	
2 Odiana (?)..... m. p. m.	L	Onellaba (?).....	L
3 Ad Aquas (<i>Sidi-Ati-bel-Kassem?</i>)	xxv	Ad Aquas.....	xxv
4 Simittu (<i>Chemtou</i>).....	v	Simittu.....	v

Ab Hippone regio ad Carthaginem duæ ducebant viæ, quarum una (via X^v) per Bullam regiam, altera (via X^e) per Thagastem transibat, utriusque autem pars major ad Tunesiam attinet, et prima tantum mansio Algeriensi provinciæ attribui potest. Viam ab Hippone regio ad Carthaginem Itinerarium ac Tabula Peut. simul præbent et eruditissime C. Tissotius explicuit ¹. Eam viam, a Pœnis jampridem factam, Romani, Tiberio imperante, renovare cæperunt. Eandem Vespasianus, a. p. C. 76, usque ad Simittu, et Hadrianus usque ad Thabracam, scilicet ad litoralem viam, a. p. C. 129, perduxerunt ².

Viæ pars quæ in Algeria continetur nondum per inscriptiones innotuit ³; nec quid sit mansio Onellaba, seu Odiana dici potest. Intervalla miliumque numerum primas inter mansiones consideranti Onellaba prope ipsos provinciæ

1. DE VIGNERAL, p. 23-25, 83. *Rec. de Const.*, 1875, p. 16.

(a). FORTIA, 11-12. PARTHEY et P., 19.

(b). FORTIA, 292, iter CC.

1. Vide, supra, viam X^c p. 53, n. 4.

4. C. TISSOT, *Le bassin du Bagrada*, etc. Imp. nat., 1881, in-4, p. 7 et seq.

1. *Le bassin du Bagrada*, etc. *Rec. de Const.*, XX, 1879-80, p. 99.

2. *Idem.*, p. 24-25.

3. C. I. L., p. 875, XII.

Algeriensis fines sita fuisse videtur. Quod autem ad ceteram viæ partem attinet in Tissotii opusculo quærendum est ¹.

VIA X^E. ITEM, ALIO ITINERE, AB HIPPONE REGIO CARTHAGINE,
M. P. CCXXVIII, SIC :

Itinerarium Ant. (a).		Tabula Peut. (b).	Tabula II Kiepertl.
1 Hippone regio.			Hippo regius.
2			* Vicus Julianus.
3 Thagaste <i>Souk-Arhas</i> , m. p. m.	LIII		Thagaste.
4 Naraggara (<i>Sidi-Yusef</i>).....	XXV	Naraggara.	Naraggara.
5 Sicca Veneria...	XXXII	Sicca Veneria.	Sicca Veneria.

In Algeriensi parte ea via non multo melius quam via X^a agnoscitur, tametsi ejus vestigia nuperrime inventa fuerunt et ipsum iter antiquum, quod parum ab hodierno distat, ruderibus passim designatur ⁶. Duobus e miliaris quos ostendit C. I., L. unus (n. 10119), Vespasiani nomen annumque p. C. 75 tradens, prope vicum *Duvivier* (Vicus Julianus) repertus, hanc ad viam pertinet. Qui quidem locus an Vico Juliani bene respondeat ambigitur, cum hanc mansionem, inter Hipponem regium Tipasamque in Tabula Peut. indicatam ⁷, Kiepertus prope vicum *Duvivier*

1. Tissotius regionem usque ad flumen Tuscam (*O. El. Kébir*) solummodo descripsit. (*Bassin du Bagrada*, p. 25-31.)

(a). FORTIA, 12. PARTHEY et P. 19-20.

(b). Vide, infra, p. 62, viam CCL.

1. C. I. L., 516 et seq.

2. *Niniba* prope *Duvivier* (C. I. L., 510, 875 et n. 10119, 10833. *Rec. de Const.*, 1882, p. 98 et seq.).

3. C. I. L., 508, XXXI.

4. « Naraggara ad quam P. Scipio Hannibalem devicit prælio deinceps a Zama nuncupato. » (C. I. L., p. 468. Vide etiam, p. 210.) Goyt existimat Naraggaram loco hodie *Ksiba* vocato melius æquari, ubi etiamnunc viæ vestigia adspiciuntur. *Rec. de Const.*, XX, 1879-80, p. 469 et seq.; XXII, a. 1882, p. 110). Vide, supra, p. 53, viam X^a, et *Bull. de Corresp. Afric.*, fasc. I, p. 11.

6. *Coudiat-el-Batoum, Mexmeia, Medjez-Sfa, Aïn-Tahamimine, Fedj-Macta, Aïn-Senour*, etc. (REBOUD, ap. *Rec. de Const.*, 1882, p. 101.)

7. Vide, infra, p. 65, viam CCI^a.

posuerit ¹, auctores autem Corporis I. L. prope Zattaram (*Bu Ziun*) collocare videantur ². Miliarium autem alterum (n. 10118), prope *Fedj-es-Suyud* (Vatari?) repertum, via CCIX Tabulæ Peut. sibi adrogat.

Inter Thagastem et Naraggaram non certiores sese viæ X^a præbet, nam hanc in iter X^a ³, prope Thagoram, incidere, quamvis Kierpetus ita delineaverit, temere affirmaretur. At saltem certum est Naraggaram, in ipsis Algeriæ finibus sitam, ad vias X^a et X^a pertinere.

Duas alias vias etiam Itinerarium Ant. offert, quæ a Tusdro et a Thenis, per Suffetulam pariter, ad Thevestem ducunt, sed nullius Algeriensis mansionis, præter Thevestem ipsam, provinciæ finibus contiguam, meminit ⁴.

1. Vide *Tab. II* KIEPERTI.

2. *C. I. L.*, 511, xxxii. *Rec. de Const.*, 1882, p. 96 et seq.

3. Vide, supra, p. 53.

4. Vide vias XI et XVI^a ap. FORTIA, p. 12, 13 et 15-16; ap. PARTHEY, p. 20, 21 et 24-25. *C. I. L.*, p. 47, 864. Ceteræ Africanæ viæ Itinerarii minime in Algeria continentur.

PARS TERTIA

ROMANÆ VIÆ IN NUMIDIA, E TABULA PEUTINGERANA DESCRIPTÆ.

Non tantum vias easdem quas Itinerarium Ant. etiam Tabula Peutingerana plerasque commonstrat, pluribus mansionibus adjectis, sed et alia superaddit itinera, quæ memoria minime indigna videntur.

VIA CXCIX. CARTHAGINE COL. RUSUBRICARI MATIDLÆ ^(a) M. P.?
(570, sec. LAPIE).

Hoc iter, cum sit consentaneum litorali viæ, a Tingi usque ad Carthaginem ducenti, quam primam Itinerarium Ant. exponit, ibi rursus describendi non locus est ¹.

VIA CC. CARTHAGINE COL. HIPONEM REGIUM ^(b) M. P.?
(215, sec. LAPIE).

Hoc etiam iter, in ultima parte, quæ ad Algeriensem provinciam sola pertinet, cum via X^a Itinerarii confusum, satis jam indicatum est ².

(a). FORTIA, p. 291-292. Ceteræ Africanæ viæ, quas, ante viam CXCIX, Tab. Peut. indicat, extra fines Algeriæ patent.

1. Vide, supra, viam I, p. 22-25.

(b). FORTIA, p. 292.

2. Vide, supra, vias X^a et X^e, p. 57-58.

VIA CCI. CARTHAGINE RUSICADEM COL. M. P.? (344, sec. LAPIE).

Tabula Pent. (a).		Loci hodierni ubi miliarii reperti sunt.	
1	Naraggara (<i>Sidi-Yusef</i> ?).....		?
2	Gegeiu (<i>H^r Gouneil</i>)..... m. p.		V
3	Thagora (<i>Taoura</i>).....		V
4	Vasidice (?).....		VI
5	Ad Molas (?).....		XII
6	Tipasa (<i>Tifesch</i>).....		XII
7	Capraria (?).....		VII
8	Thibili (<i>Annûna</i>).....		XXV
9	Castellum Fabatianum (?).....		?
10	Girta (<i>Constantine</i>).....		
11		Oued Hamma	VI
12		Beregli	VII
13	Ad Palmam (?).....		XII
14		Smendou	XIII
15		Ad flumen O. Benia.....	XVIII
16		El Arrusch	XXIX
17		Gastonville	XXXIII
18	Ad Villam Selæ (?).....		XXV
19		El Dis.	
20	Rusicade (<i>Philippeville</i>).....		XXX

Hoc iter, a Naraggara usque ad Tipasam, cum via X^b Itinerarii Ant. congruere jam demonstratum est ²¹. Eam itineris partem, Thagoram inter Tipasamque (et inde ad Thubursicum Numidarum et Calamam) Creullius agnovit,

(a). FORTIA, 292-294.

1. Sunt inter Carthaginem et Naraggaram sexdecim mansiones quæ in Tunesia continentur. Vide, supra, vias, X^b, p. 53, et X^e, p. 58, n. 4.

2. C. I. L., 956, n. 10767.

3. CREULLIUS, ap. *Rev. Archéol.*, a. 1857, p. 185. C. I. L., 470. Vide, supra, viam X^b, p. 53, n. 8.

6. CREULLIUS, *ibid.* C. I. L., 487. *Rev. Archéol.*, 1856, p. 637 et seq.

7. Prope Madauram (*Mdaurusch*). C. I. L., 472.

8. C. I. L., 541. Vide, supra, p. 54.

10. C. I. L., 618.

11. C. I. L., n. 10304-10305, L. RÉNIER, n. 4407.

12. C. I. L., n. 10296, 10307.

13. Rudera prope O. Kara-Aly (*Ann. de Const.*, 1853, p. 37.)

14. C. I. L., n. 10308-309, 10323.

15. C. I. L., n. 10310.

16. C. I. L., n. 10311, 10316.

17. C. I. L., n. 10318.

18. Prope Gastonville. Ubi sint mansiones Ad Palmam et ad Villam Selæ nondum bene agnotum est (*Bull. de Corr. Afric.*, 1882, fasc. II, p. 50-53).

19. C. I. L., n. 10317.

20. Vide, supra, p. 22, n. 39.

21. Vide, supra, p. 53-54.

nulla autem de hoc intervallo documenta suppeditavit ¹. Inter Tipasam Thibilimque duæ viæ, seu per Caprariam (via CCI), seu per Gadiaufalam et Ad Lapidem Baium (via CCIV^a) patebant ².

Ultima viæ CCI pars, inter Cirtam Rusicademque, peculiari studio digna est. Hanc enim viam Cirta Rusicadem inter primarias Numidiæ fuisse (quamvis in Itinerario Ant. deficiat) cum satis per se constat, tum miliarii lapides inscriptionesque omnino conspicuæ declarant ³. Etenim Rusicade, proximus Cirtæ portus, maximo simul mercatoribus militibusque usui erat; quam ob causam, nec non ob torrentium vim, crebro curatum fuisse ut ea via reficeretur tituli docent. Nulla sane alia via, si inscriptionibus fides adhibeatur, magis imbribus conlapsa fuit, nec sæpius alibi refecti sunt pontes ⁴. Quam quidem viam, cum tantæ esset necessitatis, in primis romanæ occupationis temporibus factam fuisse non dubium videtur; nullum autem de hac, ante Hadriani ætatem, documentum tituli dedere. Cujus ex auctoritate imperatoris viam *novam* a Cirta Rusicadem per possessores territorii Cirtensium stratam ⁵, et Cirtensium pecunia factos fuisse pontes ⁶ hi tituli comprobant. Quod si autem hæc via *nova* dicebatur, verisimillimum est antiquiorem alteram exstitisse.

Præterea viæ *vetustas*, in inscriptionibus sæpissime memorata, hanc conjecturam nonnihil confirmare videtur. Quicquid id est, imperatores multi, scilicet M. Aurelius

1. CREULLIUS, ap. *Rev. Arch.*, a. 1857, p. 183.

2. Vide, supra, p. 54.

3. *C. I. L.*, p. 891, XXI.

4. *C. I. L.*, n. 10298, 10302, 10304, 10308, 10309, 10312, 10314, 10315, 10316, 10318. *Bull. de Corr. Afric.*, 1882, fasc. II, p. 50-53.

5. *C. I. L.*, n. 10322.

6. *C. I. L.*, n. 10296.

Commodus, a. p. C. 186 ¹, M. Aurelius Antoninus ², M. Se-
verus Antoninus, a. p. C. 219 et 220 ³, Severus Alexander,
a. p. C. 222 ⁴, M. Antonius Gordianus, a. p. C. 239 ⁵, M. Julius
Philippus ⁶, Decius, a. p. C. 250 ⁷, C. Vibius Trebonianus
Gallus et C. Vibius Afinius Gallus Voldumianus Volusianus,
a. p. C. 252-253 ⁸, et M. Aurelius Carinus ⁹, ne alios poste-
rioris ætatis dicam, eam viam, cum pontibus, reficiendam
curaverunt ¹⁰.

Viæ novæ Cirta Rusicadem vestigia anno 1836, id est
cum primum Cirtam oppugnandam Francogalli peti-
vere, omnino manifesta erant, et etiamnunc hic et illic
apparent ¹¹. Crustam rotundis silicibus conformatam et
magnis ad utrumque latus pavimentis marginatam, hæc
via, tria quattuorve metra lata, præferebat ¹². Nec ab
hodierno itinere multum distat. Trans Cirtam, prope
Smendou, et deinde fauces montis hodie *El-Kantour*
dictas, per multiplices flexus in rupibus ipsis incisos, et
etiam anno 1839 vehiculis aptos, transibat, qua primum,
eodem tempore, gallica rheda perducta est ¹³.

Inde, usque ad montes hodie *Dj. Toumiet* nominatos, via
quasi integra erat. Trans eos montes, prope *El-Arrusch* et
Gastonville et angustias nunc *col d'Eddis* nuncupatas, anti-

1. *C. I. L.*, n. 10307.

2. *C. I. L.*, n. 10297.

3. *C. I. L.*, n. 10304, 10308.

4. *C. I. L.*, n. 10309.

5. *C. I. L.*, n. 10298.

6. *C. I. L.*, n. 10299-10317.

7. *C. I. L.*, n. 10314-10318.

8. *C. I. L.*, n. 10320-10323.

9. *C. I. L.*, n. 10315.

10. Vide, ap. *Rec. de Const.*, 1882, p. 157-161, inscriptiones quattuor, quas
C. I. L. inscribere non potuit.

11. *Ann. de Const.*, 1853, p. 32, 34-36; *Rec. de Const.*, 1882, p. 155-157.

12. *Rec. de Const.*, 1882, p. 35, 36.

13. *Id.*, p. 34. La voiture du maréchai Valée.

qua via eundem quem etiam hodiernum iter tractum sequebatur. Prope *Gastonville* optime conservata et quasi nuperrime facta, etiam anno 1853, apparebat ¹. Denique nulla via, circa Cirtam, tanta cura munita fuisse videtur ². Animadvertendum quoque est nimiam huic viæ, inter Cirtam et Rusicadem, longitudinem, scilicet m. p. LXVII (seu chiliom. 99) Tabula Peut. datam fuisse, mutato forsán milium numero ³.

VIA CCI^A (THURRIS TIGNICAM) in Tunesia est (^a).

VIA CCI^B. TIPASA HIPPONEM REGIUM, M. P. XLIII (^b).

Tabula Peut.		Tabula Kiepert.	
1	Tipasa (<i>Tifesch</i>)		Tipasa
2			Thubursicum Numidarum (<i>Khamissa</i>)
3			Zattara (<i>Bu-Ziân</i>)
4	Vico Juliani (<i>Niniba</i>)..... m.p.	xviii	Vicus Juliani
5	Hippone regio (<i>Bône</i>).....	xxv	Hippo regius

Viam Tipasa Hipponem regium cum via X^e (Hippone regio Carthaginem) ⁶ partim congruere, hodiernumque Vici Juliani situm non certissimum esse, quanquam hunc locum prope vicum *Duvivier* Kiepertus in tabula collocavit, jam vidimus ⁷. Inter Vicum Juliani Tipasamque Kiepertus, in tabula sua, Zattaram et Thubursicum Numidarum posuit, nullo fretus miliario ⁸. Hujus itineris partem, Tipasam sci-

1. *Ann. de Const.*, 1853, p. 35-36.

2. *Id.*, p. 37.

3. *Rec. de Const.*, a. 1879-80, p. 66 et *Tabul. I.*

(a). FORTIA, p. 294.

(b). FORTIA, p. 294.

1. *C. I. L.*, 487. Vide, supra, viam X^b, p. 53, n. 11.

2. *C. I. L.*, p. 489.

3. *C. I. L.*, p. 511. *Revue Archéol.*, 1836, p. 637 et seq.

4. *C. I. L.*, p. 510. (*Niniba* prope *Duvivier*).

5. *C. I. L.*, 516.

6. Vide, supra, p. 58.

7. *Niniba*, prope *Duvivier*. (*C. I. L.*, p. 875 et n. 10119. Vide, supra, viam X^e, p. 58, n. 2.)

8. *Tab. II KIEPERTI*, ap. *C. I. L.* Thubursicum N. inter præcipuas Numi-

licet ac Thubursicum, alii viæ, a Theveste ad Calamam ducenti, Creullius attribuit, cujus ipse vidit vestigia, sed inscriptiones omnino desiderantur ¹.

VIA CCI^c. HIPPONE REGIO CIRTAM COL., M. P. XCIX (a).

1 Hippone regio	
2 Ad Villam Servilianam (prope Nchemeia et Guelat-Bou-Sba ?). m. p.	xxx
3 Aquis Thibilatanis (Hammam-Meskoutin).....	xv
4 Cirtam	LIII

Hoc iter cum via X^c Itinerarii (a Cirta Hippone regio) jam indicatum est ⁵.

VIA CCI^p. HIPPONE REGIO RUSICADEM, M. P. ? (58, sec. LAPIE) (b).

1 Hippone regio (Bône).	
2 Ad Plumbaria (?).	m. p. ?
3 Nedghus (?).	?
4 Rusicade.....	XLIII

Usque ad hanc diem, quid sit hoc iter, quæ sint ejus mansiones omnino ignoratur. Conjici tantum potest hoc multo brevius esse litorali via, quæ, inter Rusicadem et Hipponem regium, m. p. CV numerat ⁵.

VIAE CCI^e, CCI^f ET CCH intra Tunesiæ fines initium finemque habent (c).

VIA CCH. SIGUESE STEIFI (SEU SITIFI) (d). M. P. ? (257, sec. LAPIE).

1 Siguese (?).	
2 Flacciana (?).	m. p. XIII
3 Sibus (?).	XIII

diæ urbes fuisse videtur. *Rev. de Const.*, XVIII, 1876-77, p. 634 et seq. *Bull. de Corr. Afric.*, fasc. VI, 1883, p. 302, 307 et seq. *C. I. L.*, p. 489, xxx.

1. Vide, infra, p. 76. *Rev. Archéol.*, 1857, p. 184-185.

(a). FORTIA, p. 294.

1, 2, 3, 4. Vide, supra, viam X^c, p. 53.

5. Vide, supra, viam X^c, p. 53.

(b). FORTIA, p. 294.

1. Vide, supra, p. 53, n. 4; p. 57, n. 1; p. 58, n. 1.

4. Vide, supra, p. 22, n. 39; p. 62, n. 20.

5. Vide, supra, viam I, p. 22.

(c). FORTIA, p. 294.

(d). FORTIA, p. 294-295.

1. Inter Drusilianam et Siccam Veneriam, in via CCI (FORTIA, 292).

4 Ad Arvalla (?).....	XVI
5 Vico Valeriani (?).....	VIII
6 Vatarî (* <i>Bir-Fedj-es-Suyud</i> ?).....	XXV
7 Velefi (?).....	III
8 Ad Pisinas (?).....	VI
9 Rustici (?).....	VIII
10 Magri (?).....	III
11 Fonte Potamiano (?).....	III
12 Gasaupala (seu Gasaufala (* <i>Ksar-Sbaï</i>)).....	?
13 Ad Rubras (?).....	VI
14 Ad Centenarium (?).....	VI
15 Thenebreste (?).....	VI
16 Tigisi* (<i>Aïn-el-Bordj</i>).....	VI
17 Sigus* (<i>Bordj-ben-Zekri</i>).....	VIII
18 Buduxi (seu Budusi) (?).....	V
19 Visalta (?).....	VIII
20 Lucullianis (?).....	XII
21 Salviana (?).....	?
22 Thadute (?).....	XXV
23 Ad Sturnos (?).....	XII
24 Baccarus (?).....	X
25 Ad Stabulum olearium (?).....	V
26 Ad Portum (?).....	?
27 Steifi (seu Sififi).....	XXXV

Hoc iter nondum inquirentibus satis in notitiam venit, vel in media parte, quamvis, anno 1867, plerasque ejus mansiones, scilicet inter Vatarim et Sigus, sese agnovisse Dewulfus nuntiaverit ²⁸. Satis tamen constat eam viam minime supervacaneam fuisse; quippe quæ Thevestem per Vatarim, Gadiaufalam et Sigus, aliis viis conjungeret a Sifiti ad Cirtam et Carthaginem tendentibus ²⁹.

Signese in via CCI (a Cartagine Rusicadem ³⁰) situs, inter Drusilianam et Siccam Veneriam, in Tunesia, parum nobilis locus fuisse videtur. Verisimile est hunc non multum a via CCIX ³¹ distare, a Drusiliana ad Vatarim ducente, neque a

6, 12. *Rec. de Const.*, XII, 213. Ceteræ mansiones nondum innotuere.

14. Vide, supra, p. 53, n. 14; infra, p. 77, n. 13.

16. « Oppidum collocat Peutingerana ibi ubi oportuit. » (*C. I. L.*, 960, xvii.)

17. Vide, supra, p. 27, n. 11; p. 41, viam V; p. 53, n. 17.

18 et seq. Eæ mansiones nondum innotuere.

28. *Rec. de Const.*, XII, 1868, p. 209 et seq.

29. *Rec. de Const.*, XX, 172-173.

30. Vide *Fortia*, p. 292, supra, p. 53.

31. Vide, infra, p. 74-75, viam CCIX.

via X^a ¹, quæ cum via CCI, abhinc Sicca usque ad Tipasam, forsitan congruebat, ita ut alio itinere a Sitifi ad Carthaginem iri posset.

A Siguese usque ad Gadiaufalam, infra viam CCI, meridiem versus, hoc iter CCIII per Vatarim transibat, ubi viam CCIX (a Drusiliana Vatarim, per Thevestem) attingebat, atque ita alium eundi modum præbebat a Theveste ad Sitifim, necnon a Theveste ad Hipponem regium, sicut Dewulfus opinatur ².

Altera ex parte, abhinc Gadiaufala usque ad Sigus, id iter Peutingeranum eundem quem via X^a tractum tenuisse videtur, namque has inter mansiones, idem in utraque via intervallum, id est m. p. XXXIII, numeratur ³. Qua in parte, trans Sigus, necesse erat ut prope Lacum regium iter CCIII viam X^a trajiceret, quæ a Lambæse ad Cirtam ducebat ⁴. Prope Sigus iter CCIII sese viæ III connectebat ⁵, ad Sitifim pariter, per Cirtam, tendenti. Postremo medium tractum habuisse videtur inter viam IV^a (a Lambæse Sitifi ⁶), et viam a Cirta ad Sitifim, per Arsacal et Suburbu pergentem, quam Kiepertus in tabula II delineavit ⁷.

VIA CCIV. CIRTA COL. STEIFI COL. (a). M. P.? (95 sec. LAPIE).

Hoc iter partem esse viæ a Carthagine Cæsaream novimus ¹.

1. Vide, supra, p. 53.

2. *Rec. de Const.*, XII, 213. Vide etiam, infra, p. 74-75, viam CCIX.

3. Vide, supra, p. 53.

4. Vide, supra, p. 50.

5. Vide, supra, p. 27.

6. Vide, supra, p. 35.

7. V. supra, p. 27, n. 27.

(a). FORTIA, p. 295-296.

1. Vide viam III, supra, p. 27.

VIA CCIV^a. THIBILI GASAUPALAM ^(a). M. P. ? (12 sec. LAPIE).

1 Thibili (<i>Annâna</i>)	
2 Ad Lapidem Baium (?)	m.p. ?
3 Gasaupala (<i>Ksar-Sbai</i>)	VI

Hoc iter medium esse inter duas magnas vias, scilicet viam X^a Itinerarii (a Musti col. Cirta) ⁴ et viam CCI Tabulæ Peut. (Carthagine Rusicadem) antea docuimus ⁵. Etenim Gasaupala (seu Gadiaufala) ad viam X^a et Thibilis ad viam CCI attinet. Quid sit autem mansio ad Lapidem Baium nondum determinari potuit. Quod quidem iter forsitan per vicos *Meschta-Amaza* et *Aïn-Temluka* transibat ⁶. Ceterum, hac in regione, multa satis rudera vestigiaque viarum conspiciuntur ⁷.

VIA CCIV^b. IGILGILI COL. CULCHUT COL. M. P. CVI ^(b).

1 Igilgili (<i>Djigelli</i>)	
2 Tucca (?)	m.p. XLVI
3 Culchut (seu Cuiculum) (<i>Djemila</i>)	LX

Nisi erratum fuit in milium numeris, quod ad hoc iter in Tabula Peut. spectat nullo modo intelligitur. Mansio enim Tucca, quæ, secundum Tab. Peut. ab Igilgili m. p. XLVI distat, minime incidere potest ad Tuccam, quæ a Plinio ad Amsagæ ostia ponitur ⁴; nam idem pæne spatium est, scilicet m. p. XXVIII, inter ea ostia et Igilgili, quod inter Igilgili et Chobam ⁵. Quod si autem Tucca non litoralis sed mediterranea urbs habenda est, vix verisimile videtur

(a). FORTIA, p. 296.

1. Vide, supra, p. 54 et p. 62, n. 8. — 3. Vide, supra, p. 53, 54, 67.

4. Vide, supra, viam X^a, p. 53. — 5. V. supra, p. 53-54, 62.

6. C. I. L., n. 10159-10160 et *tab. II* KIEPERTI.

7. DE VIGNERAL, p. 41, 46, pl. VIII. GÉN. DUVINIER, *Recherches*, p. 62.

(b). FORTIA, p. 296. — 1, 2. Vide, supra, p. 22, n. 35. — 3. Vide, supra, p. 27, n. 36.

4. Vide, supra, p. 22, n. 36, et MARCUS, p. 366-376.

5. Vide, supra, viam I, p. 22, n. 35.

intervallum inter mansiones Igilgili, Tuccam et Cuicul, etiamsi multiplices in montuosa regione flexus via efficeret et ad orientem multum vergeret. Certum solummodo videtur id iter unum ex iis esse quæ primariam urbem Sitifim proximis cum portibus, scilicet Igilgili, Choba. Saldis jungebant ¹.

VIA CCV. CHOBA MUN. CULCHUT COL. M. P. LXVIII ^(a).

1 Choba (<i>Ziama</i>)		
2 Ad Basilicam (prope <i>Teksenna</i> ?)	m. p.	xv
3 Ad Ficum (<i>El-Ksar</i> ?)		xv
4 Mopti (?)		xxvii
5 Culchut, seu Cuiculum (<i>Djemila</i>)		xi

Ab eadem urbe Cuicul ad Chobam portum aliud iter Tabula Peut. præbet, quod partim viæ IX (a Saldis Igilgili, per Sitifim) consentit ⁶. Quæ sint tres mediæ ejus itineris mansiones nescitur. Constat tantum bivia esse prope mansiones ad Basilicam et ad Ficum; nam a mansione ad Basilicam duo itinera ad Chobam atque ad Igilgili, itemque a mansione ad Ficum duo itinera ad Sitifim et ad Cuicul tendebant, quorum secundum Kiepertus in tabula II omisit.

VIA CCV^a. IGI LGILI COL. AD BASILICAM. M. P. XXXIII ^(b).

De hoc brevissimo itinere nihil innotuit ¹.

VIA CCVI. SALDIS COL. RUSUCURRU COL. M. P. CVIII ^(c).

Hoc iter cum via VIII Itinerarii jam descriptum fuit ¹.

1. Vide, supra, p. 22, n. 33, 35, 36.

(a). FORTIA, p. 296. — 1, 2, 3, 5. V. supra, p. 22, n. 35; p. 48, n. 7, 8; p. 69.

6. Vide supra, p. 48.

(b). FORTIA, p. 296.

1. Vide, supra, viam CCV, et viam IX, p. 48.

(c). FORTIA, p. 296.

1. Vide, supra, p. 46.

VIA CCVII. STEIFI COL. CASTRA... M. P.? (a).

1 Steifi.	
2 Tamannuna mun. et cast. (<i>Bou-Areridj? Tasserra?</i>)..... m. p.	?
3 Tamascani mun. (<i>Bordj-Medjana?</i>).....	x
4 Equezero (<i>El-Guerria?</i>).....	x
5 Galaxia (?).....	?
6 Castra (?).....	xx

Hoc iter brevius esse inter Sitifim Auziamque quam via III jam notatum est ⁷. Quod, cum subter metuendam Ferrati montis (*Dj. Djurdjura*) regionem, seu Kabiliam majorem, altam planitiem *Medjana* nominatam solique ubertate conspicuam, trajiceret, vere militare iter fuisse perspicitur; mansiones autem ubinam sitæ sint hodie nondum constat. In tabula III, inter Sitifim et Tamannuna, Kiepertus Horrea prope vicum *Aïn-Zada* locavit, quamvis ipse animadverterit Horrea huic loco parum respondere ⁸.

Tamannuna mun. prope *Bou-Areridj*, aut prope *Tassera*, Tamascani prope *Bordj-Medjana*, et Equizetum prope *El. Guerria* incidere videntur ⁹. Quæ quidem oppida, præsertim Tamascani, a famosis faucibus hodie *les Bibans* seu *Portes de fer* dictis non multum distant, qua intus Kabiliam penetratur. Mansiones Galaxia et Castra (?) nondum noscuntur. Ceterum ejus ultimæ mansionis nomen non integrum servatum est, nam Tabula Peut. ibi deficit; hæc autem castra perpaulum ab Auzia distare videntur. Pos-

(a). FORTIA, p. 296.

1. Vide, supra, p. 27, n. 38.

2, 3, 4. *Rec. de Const.*, 1864, p. 91 et seq.

7. Vide viam III, supra, p. 32-33.

8. *C. I. L.*, 722, 970, vi et *tabul. III* KIEPERTI. Vide, supra, p. 34, 49.

9. *Rec. de Const.*, 1864, p. 91 et seq.; 1876-1877, p. 620-623. *C. I. L.*, p. 751 et n. 8812-8814, 10427-10430. Prope *Bordj-Medjana* et *El-Guerria* reperti sunt miliarii lapides, in quibus legitur : *m. p. XII* (n. 10429) et *a mun. Equiz.* *m. p. XV* (n. 10430).

tremo antiqua hæc via ab hodierno itinere et ferrata via non multum discedit.

VIA CCVIII. SALDIS COL. PRÆSIDIUM... M. P. CCXI ^(a)
(220, SEC. LAPIE).

1 Saldis.	
2 Ruzai (seu Rusazu) mun (<i>Sidi-Daoud?</i>).....	m. p. xxv
3 Ad Olivam (?).....	xxx
4 Ad Sava mun. (<i>Hamman-Guergour?</i>).....	xxv
5 Tamannuna mun. et castellum (<i>Tasserra? Bou-Averidj?</i>)....	xxv
6 Lemelli præsidium (<i>Kherbet-Zembia?</i>).....	vi
7 Præsidium (?).....	c

Priorem ejus itineris partem, scilicet a Saldis usque ad Sava, jam cum via IX Itinerarii vidimus ⁸. A Sava duo itinera, hinc ad Sitifim ⁹, illinc ad Tamannuna discedebant. Item a Tamannuna duo alia itinera ad Sitifim atque ad Tamascani tendebant ¹⁰. Trans Lemelli, omnia, præter milium numeros, incerta sunt, nam ne nomen quidem hujus Præsidii relictum est, quod a Lemelli m. p. C distabat; neque in tanto spatio ullæ mansiones mediæ memorantur, quasi via interrupta esset. Utrum autem id Præsidium loco nunc *Biskra* dicto conveniat omnino incertum est, quamvis ita censuerit Mannertius ¹¹ et ei conjecturæ viam Kiepertus accommodaverit ¹².

(a) FORTIA, p. 297.

1. Vide, supra, p. 22, n. 33.

2. Vide, supra, viam VIII, p. 46-47. *Rec. de Const.*, a. 1869, p. 134; a. 1876-7 p. 620-623.

4, 5, 6. *Rec. de Const.*, XVIII, 1876-77, p. 620-623. LEMELLEFF, ap. *C. I. L.*

8. Vide, supra, vias, VIII et IX, p. 46-48.

9. Vide, supra, viam IX, p. 48.

10. Vide, supra, viam CCVII, p. 71.

11. MARCUS, p. 690, 692, 726.

12. Vide *tabulam III* KIEPERTI, ap. *C. I. L.*

VIA CCVIII^a. STEIFI COL. PRÆSIDIUM... M. P. CXXXI ^(a).

1 Steifi.		
2 Ad Oculum Marinum (<i>Ngaous</i> ?)	m. p.	XL
3 Vaccis (?)		XXV
4 Salinas Nubonenenses (seu Nubonenses) (?)		XVI
5 Præsidium (?)		L

Quanquam de his stationibus conjecturæ non desunt ⁶, melius est fateri hæc omnia nondum innotuisse. Mansio ad Oculum Marinum vico hodie *Ngaous* dicto non plane convenit, ob nimium intervallum ⁷. Verisimile est Salinas Nubonenenses, seu Nubonenses, easdem esse quas Kiepertus in tabula III Tubunenses inscripsit (*Chott El-Hodna*) propter Tubunas (*Tobna*), quæ ab eo lacu parum distant, et satis magna urbs fuisse videntur ⁸.

Ad viam CCVIII^a adjici potest aliud iter quod, in antiquis itinerariis frustra quæsitum, (nam in illis non omnes viæ sunt) miliariis lapidibus inscriptionibusque satis illustratur.

VIA LAMASBA AD *Ngaous* (AD OCULUM MARINUM?) ⁹.

Lamasba (<i>H^c Merouana</i>)		C. I. L.	n. 10385-88
<i>H^c Sidi-Hammar</i>	III	—	10389-92
<i>H^c Abeid</i>	V	—	10393-95
<i>H^c Mohammed</i>	VII	—	10396
<i>H^c El Bir</i>	VIII	—	10397-10402
<i>H^c Kasria</i>	VIII	—	10403
<i>H^c Gelil</i>	XI	—	10404
<i>Ngaous</i> (ad Oculum marinum?).		—	10417-25

Hoc quidem iter a *Ngaous*, hinc certe ad Lamasbam ¹⁰, illinc forsan ad Tubunas et Aquas Herculis atque ad Bur-

(a). FORTIA, p. 297.

1. Vide, supra, p. 66-67, 71.

2. *Rec. de Const.*, XVI, a. 1873-74, p. 222 et seq. *C. I. L.*, p. 452, 901, XIX.

6. FORTIA, p. 297. MARCUS, 523.

7. *C. I. L.*, p. 901.

8. El-Bekri, ap. *Journ. Asiat.*, 5e série, XIII, 1859, p. 60.

9. *C. I. L.*, p. 901-905. Vide, supra, viam CCVIII^a.

10. Eam itineris partem Wilmannsius ipse exploravit (*C. I. L.*, n. 10387).

gum Commodianum, prope Aquas Herculis, perducebat ¹. Inter Lamasbam et *Ngaous* multi reperti sunt miliarii, prope Lamasbam atque in locis supra inscriptis. Nec mediocris antiquitatis commodive hoc iter fuisse videtur, namque inscriptiones memorant M. Aurelium Antoninum (Caracallum) et Heliogabalum, M. Aurelium Severum Alexandrum, Gordianumque miliaria commeantibus innovasse aut vetustate dilapsa restituisse ². Nec non alia imperatorum nomina, usque ad Valentinianum et Gratianum tituli docent ³. Altera autem itineris pars, scilicet a vico *Ngaous* ad Tubunas et Aquas Herculis in Kieperti tabula II delineatur.

VIA CCVIII^B. VACCIS TUBONIS. M. P. XXV (a).

Tubunas esse *Tobna* jam supra scriptum est ⁴. Magnam ibi sitam fuisse urbem creditur ⁵, ubi praepositus limitis Tubunensis manebat ⁶, et unde plures viæ exibant, ad Lamasbam, ad Aquas Herculis, ad Macri tendentes.

VIA CCIX. DRUSILIANA VATARIM. M. P. CLV (b).

1 Drusiliana.		
2 Larabus	m. p.	xii
3 Orba		vii
4 Altuburos (seu Altuburus)		xvi
5 Mutia		xvi

1. Vide *tabulam II* KIEPERTI et, infra, p. 79, viam CCXII.

2. *C. I. L.*, p. 901-903. Antonini nomen sæpissime in titulis apparet et ipsa Lamasba Respublica Lamasbensium *Antoniniana* vocatur (*C. I. L.*, n. 10403).

3. *C. I. L.*, n. 10416, 10424, 10426.

(a). FORTIA, p. 297.

4. Vide, supra, p. 73, viam CCVIII^A. *C. I. L.*, 453.

5. MASQUERAY, *ap. Rev. Afric.*, 1877, p. 44.

6. *Ann. de Const.*, 1858-59, p. 13-14.

(b). FORTIA, p. 297.

1. Drusiliana et quinque mansiones sequentes in Tunesia sunt.

6 Admedera (<i>Heydra</i>).....	xvi
7 Ad Mercurium (<i>Ksar-Gourai</i>).....	xiii
8 Theveste (<i>Tebessa</i>).....	xi
9 Mova (<i>El-Kica</i> ?).....	xv
10 Vasampus (<i>Morsot</i>).....	xii
11 Flavia Marci (<i>Aouinet-et-Dieb</i>).....	xx
12 Vatarim (<i>Fedj-es-Suyud</i> ?).....	xvi

Drusiliana ad viam CCI attinet, quæ a Carthagine ad Rusicadem progrediebatur ¹². Neque ad Vatarim, tanquam ad præcipuum terminum, tetendisse hoc iter Peutingeranum videtur, sed, hinc per Gadiaufalam, illinc, per Tipasam, viis ad Cirtam atque ad Hipponem regium ducentibus sese junxisse ¹⁴.

Prior ejus viæ pars, inter Ammædaram et Thevestem, jam supra, cum via III inspecta fuit ¹⁵. Trans Thevestem, prope *Gounifida* ¹⁶, plura per chiliometra, viæ vestigia etiamnunc apparent ¹⁷. A Vasampo vicinalis via, cujus etiam vestigia permanent, ad *Gastal* ducebat, ubi pons antiquus superest; et inde aliud iter, per fauces hodie *col. d'El Attaba* vocatas, magnam viam CCIX, prope mansionem ad Mercurium, attingebat ¹⁸.

Inter Thevestem et Vatarim minime per miliarios via innotuit, sed eam Creullius, anno 1857, partim recognovit, et, prope Flaviam Marci montemque nunc *Dj. Mekriniga* dictum, bene conservatam ac quasi recentem vidit ¹⁹. Ean-

6, 7, 8. Vide, supra, viam III, p. 26, n. 11.

9. *Rec. de Const.*, XVIII, 1876-77, p. 410 et seq.

10. Ibi jacent magna rudera (*Rec. de Const.*, XII, 1868, p. 457. *C. I. L.*, n. 2145-2160).

11. *Rec. de Const.*, 1882, p. 99.

12. Vide, supra, p. 59 et p. 67, n. 6. *C. I. L.*, p. 875, xiii et n. 10118.

13. Vide viam CCI, supra, p. 53 et 62.

14. Vide vias X^a et CCI^a p. 53 et 65. *C. I. L.*, 875.

15. Vide, supra, viam III, p. 26 et seq.

16. *C. I. L.*, n. 10669-76.

17. *Rec. de Const.*, XVIII, 1876-77, p. 410.

18. *Rec. de Const.*, XVIII, p. 410-419.

19. *Rev. Archéol.*, 1857, p. 184-185.

dem quoque regionem nuperrime Reboudius investigavit vestigiaque viarum passim invenit ¹. Probabile est a Flavia Marci viam, hinc ad Vatarim, Gadiaufalam Cirtamque, illinc ad Tipasam, Vicum Juliani et Hipponem regium, deflexisse, sicut supra dictum est. Creullius autem hoc iter præsertim a Theveste ad Calamam duxisse opinatur; nam trans fluvium hodie *O. Mellègue* nominatum, ad Madauram (*Mdaurousch*), longas per ambages ascendit, et, inde, ad Thagoram, Tipasamque et Thubursicum Numidarum, ac denique Calamam, patet ². Quod quidem iter hodiernam viam a Theveste ad Hipponem regium per Thagastem (*Souk-Arhas*) nonnunquam sequitur.

VIA CCX. THEVESTE AD OCULUM MARINUM. M. P.? (223 sec. LAPIE) ^(a).

Theveste.

1* Ad Aquas Cæsaris (<i>Hamman</i> , prope <i>Okkus</i>).....	m. p.	VII
2 Ad Mercurium (?).....		XVI
3 Ruglata (?).....		VIII
4 Ad Germani (?).....		X
5 Ad Cahalis (seu Cazalis) (<i>Ain-Mtussa</i> ?).....		VI
6 Zyrras Maseli (alias Mascula) (<i>Bagai</i> ?).....		X
7 Vico Aureli (<i>H^e Fertas</i> ?).....		XIII
8 Ad Lali (<i>H^e El-Gessès</i> ?).....	m. p.	XII
9 Lampsilii (?).....		?

1. *Rec. de Const.*, 1882, p. 96 et seq.

2. *Id.*, p. 185. Vide, supra, p. 65-66, viam CCI^a. *Rec. de Const.*, 1866, p. 113-114. Iter militare nunc a Theveste ad Madauram ducens antiqua via partim utitur quæ passim bene conservata apparet (REBOUD., ap. *Rec. de Const.*, 1882, p. 98-99).

(a). FORTIA, p. 297-98.

1. *C. I. L.*, 243-244. Wilmannsius putat in Tabula P. numeri VII loco scribendum esse XII (*C. I. L.*, 243). Inter mansiones ad Aquas Cæsaris et ad Mercurium, miliarii reperti sunt in locis nunc *H^e Ksur* et *Ain-Schabru* nominatis. Vide, *C. I. L.*, n. 10165-72 et tab. II KIEPERTI.

2. Hæc mansio non eadem esse potest quæ inter Ammædaram et Thevestem, in via CCIX, sita est (Vide, supra, p. 75, n. 7 et p. 26, n. 13).

3. *C. I. L.*, p. 243, 256.

6. *Rec. de Const.*, 1873-74, p. 250. *C. I. L.*, p. 243, 252. Inter Zyrras Maseli et Vicum Aureli repertus est miliarius in loco nunc *H^e El Agouni* dicto (*C. I. L.*, n. 10189).

7. *C. I. L.*, p. 243-244.

8. *C. I. L.*, 244, 258. *Rec. de Const.*, XV, 205-207; XVIII, 401-410.

10	?		III
11	Lambiridi (<i>Kkerbet-Uled-Arif</i>) (?).....		X
12	Ad Dianam (<i>Zana</i>).....		XII
13	Ad Centenarium (<i>H^c Tassa?</i> aut <i>H^c Oum-el-Thiour?</i>).....		XV
14	Suaddurusi (alias Aurasu) praesidium (<i>H^c Mechta-Sidi-Salah?</i>).....		X
15	Zarai (<i>Zraya</i>).....		XII
16	Ad Capsu (alias ad Capsum) Juliani (<i>Ain-Guigba</i> *).....		XVI
17	Ad Oculum Marinum (<i>Ngaous?</i>).....		XVIII

Hoc iter tanquam pars prior viæ a Theveste ad Lambæsem ducentis (abhinc Theveste usque ad Vicum Aureli) haberi potest. Cujus viæ pars altera (scilicet abhinc Vico Aureli ad Lambæsem) ad viam CCXI attinet ¹⁸. Alia via a Theveste ad Lambæsem, per Masculam, magis ad meridiem deflectens, in Itinerario Antonini exponitur ¹⁹. Id autem Peutingeranum iter post Antoninianum factum fuisse Mollius putat, ut horridæ prope Masculam fauces vitarentur. A Vico Aureli usque ad Centenarium viæ tractus et antiquorum locorum cum hodiernis collatio a conjecturis non absunt ²⁰. Tota hac in regione multa rudera offenduntur, nec non viarum vestigia, ita ut iter ipsum certusque mansionum situs non facile determinari possint; nam, exempli causa, viæ tractus per Lambiridi et ad Dianam non intelligi potest, nisi aliæ mansiones eisdem nominibus vocatæ exstiterint, erratumve fuerit in milium numeris ²¹. Trans Dianam, prope lacum nunc *Chott Beida* dictum, hoc iter ad viam IV^c appropinquabat, priusquam ad mansionem ad Oculum Marinum descenderet, unde ad Lamasham, forsanique ad Tubunas

11. *C. I. L.*, 270.

12. Vide, supra, p. 38, n. 18.

13. *Rec. de Const.*, XVI, 250. Vide, supra, viam CCIII, p. 67, n. 14.

15. *C. I. L.*, 455 et, supra, p. 28, n. 41 et p. 42, n. 2.

16. *C. I. L.*, n. 10372.

17. *C. I. L.*, 452 et n. 10417-25; et supra, p. 73.

18. Vide, infra, p. 78.

19. Vide, supra, viam IV^c, p. 37.

20. MOLLIIUS et BOSREDONIUS, ap. *Rec. de Const.*, XVI, 204-207; XVIII, 387-440.

21. Vide *tab. II*. KIEPERTI. Cf. viam CCXI, infra, p. 78, n. 7.

aliæ viæ tendebant, si quidem mansio ad Oculum Marinum et vicus *Ngaous* recte assimilantur¹.

VIA CCXI. VICO AURELI AD CENTENARIUM. M. P.? (107 sec. LAPID.) (a).

1 Vico Aureli (<i>H^r Fertas</i> ?)		
2 Liviana (<i>Aïn-Changuet-el-Ursa</i>).....	m. p.	xviii
3 Popleto (<i>Aïn-El-Abasi</i>).....		v
4 Thamugadi (<i>Timgad</i>).....		viii
5* Lambafudi (<i>H^r Tuschin</i> ?).....		v (viii sec. Wilmannsius)
6 Lambese.....		xviii (v id.)
7 Lambiridi (<i>Kherbet-Uled-Arif</i>).....		? (xviii id.)
8 Lamasbua (alias Lamasba) (<i>Merouana</i>).....		?
9 Ad Centenarium (?).....		x

Hæc via, sicut via CCX, alio autem tractu, a Vico Aureli usque ad Lambiridi perducebat, ita ut, etiam a Theveste ad Lambæsem, per Thamugadi Lambafudique, evitalis faucibus prope Masculam sitis, eundi facultatem præberet¹⁰. Ceterum hoc iter non melius quam via CCX, miliariis pæne deficientibus, innotuit, quamvis eam Carbuccia Payenusque diligenter exploraverint, neque vestigia distincta passim careant¹¹.

1. Vide, supra, viam CCVIII^a, p. 73. *Ann. de Const.*, 1856-1857, p. 170-173. *Rec. de Const.*, a. 1870, p. 306; a. 1873-74, p. 222 et seq.

(a). FORTIA, p. 298.

1. Vide, supra, viam CCX, p. 76, n. 7.

2, 3. *C. I. L.*, 243. CH. TISSOT, *Géog. comp.*, p. 54.

4. Vide, supra, p. 37, n. 12.

5. *C. I. L.*, 270, n. 40212-1219. Wilmannsius milium numeros emendavit (*C. I. L.*, 270), sicut indicatum est.

6. Vide, supra, p. 33, n. 1 et p. 37, n. 16.

7. *C. I. L.*, 270, 443. *Rec. de Const.*, XVI, p. 222. *Rev. Afric.*, 1877, p. 43.

8. *Rec. de Const.*, XVI, 222. Vide, supra, p. 41, n. 7.

9. Hæc ignota mansio non eadem esse videtur quam in viis CCIII et CCX invenimus. (Vide supra, p. 53, n. 14; p. 67, n. 14; p. 77, n. 13.)

10. Vide, supra, viam IV^a, p. 37, n. 7.

11. *C. I. L.*, 243. *Rec. de Const.*, XVI, 203.

VIA CCXII. THEVESTE LAMBÆSE, M. P. ? (309 sec. LAPIE) (a).

1 Theveste		
2 Ubaza Castellum (<i>Terebaza?</i>).....	m. p.	LVIII
3 Ad Majores (<i>Besseriani</i>).....		XLII
4 Ad Medias (<i>H^c Taddert</i>).....		XXVIII
5 Ad Badias (<i>H^c Badès</i>).....		XXV
6 Thabudeos (<i>Thuda</i>).....		XXIII
7 Gemellas (<i>Mili</i>).....		XXIII
8 Ad Piscinam (<i>Hammam</i> , prope <i>Biskra?</i>).....		XXIII
9 Mesar Filia (prope <i>El-Outaya</i>).....		XVIII
10 Ad Aquas Herculis (<i>H^c-Sidi-El-Hadj?</i> aut <i>H^c Sellaouine?</i>).....		VI
11 Ad Calceum Herculis (<i>El-Kantara</i>).....		VIII
12 Ad duo Flumina (<i>Kherbet-Seroun</i>).....		VIII
13 Symmachi (<i>H^c Fegusia?</i> aut <i>Ain-Touta?</i> aut <i>El-Ksour?</i>).....		VIII
14 Ad Basilicam Diadumeni (<i>H^c El-Biar?</i>).....		XV
15 Lambese.....		?

Sicut montem Ferratum (*Dj. Djurdjura*), seu Kabiliam majorem, ita Aurasium montem regionemque *Nemencha* vocatam militaribus viis Romani cinxerant secuerantque, ut ferocissimas gentes coercerent et vicina tutarentur¹⁶. Itaque Trajanus Thamugadi, prope Aurasium montem, septentrionem versus, anno p. C. 100, condidit viamque a Lambæse Sitifi usque ad Thamugadi perduxit¹⁷. Eodem tempore magnus ille imperator, in extremis imperii partibus, Daciam simul et meridionales montis Aursii valles romanis colonis aperuisse et dicionem suam ab Istri ostiis ad Numidiæ deserta, hodie *Sahara* vocata, protulisse videtur. Anno enim p. C. 104 aut 105, per L. Minicium Natalem, legatum suum, oppidum ad Majores condidit¹⁸; nec teme-

(a). FORTIA, p. 298.

2. *C. I. L.*, p. 946, n. 40694.

3. et seq. Vide, *C. I. L.*, p. 275 et seq. (Wilmannsius, post Renierum, hanc viam exploravit et milium numeros emendavit.) L. RÉNIER, ap. *Arch. des miss. scient. et litt.*, t. II, 1851, p. 435-457.

8. *Bull. d'Oran*, XX, 1884, p. 23. *C. I. L.*, 276.

9. *Rec. de Const.*, 1873-74, tab. VIII. — 10. *C. I. L.*, 275, 279. — 14. *C. I. L.*, 275.

16. MASQUERAY, ap. *Bull. de Corr. Afric.*, 1879, p. 76-77.

17. Vide, supra, viam IV^c, p. 37, n. 12; p. 38.

18. *C. I. L.*, n. 40667. *Rec. de Const.*, a. 1872, p. 424; a. 1874, p. 298; a. 1875, p. 141-126, a. 1879-80, p. 247-148. *Revue Afric.*, 1879, p. 73-75. *Bull. de Corr. Afric.*, 1882, Fasc. II, p. 55-61.

rarium nimis est conjicere extremam hanc stationem cum Theveste itinere quodam conjunctam fuisse. Alias etiam militares stationes, cum præsidiis et vexillationibus, idem forsitan imperator prope deserta (*Sahara*) constituit; nam miliarius prope oppidum ad Badias repertus in Corpore I. L. invenitur ¹.

Quicquid id est, minime dubitari potest quin viam a Theveste ad Lambæsem, circiter chil. 500 longam, juxta Numidiæ deserta (*Sahara*) Romani perfecerint. Quam quidem viam, memoria sane dignissimam et multis etiam nunc vestigiis designatam ² Itinerarium Ant. omisit, Tabula autem Peut. totam indicat. Præterea, miliarii lapides inscriptionesque nova ad hanc materiem documenta contulerunt ³. Quamvis autem verisimile sit hanc viam a Trajano inchoatam fuisse, nullius usque ad hanc diem, imperatoris ante Commodum annumque p. C. 188 mentionem fecerunt ⁴. Deinde P. Helvium Pertinacem annumque 193 ⁵ et sæpius M. Aurelium Severum Antoninum, id est Caracallum, annumque 215 commemorant ⁶.

Hæc igitur vere militaris via *limites*, scilicet oppida castellaque et burgos speculatorios conjungebat unde Romani hostiles minas avertere et colonos commeantesque tueri possint. Ea enim loca, hodie deserta et inculta, agricultura quondam non abhorrebant, sicut villarum rudera aliaque opera testantur, quibus Romani aquas colligere et in agros perfundere solebant ⁷.

1. C. I. L., p. 275, xi.

2. L. RÉNIER, ap. *Arch. des miss.*, t. II, 1851, p. 436 et seq.

3. C. I. L., p. 275, xi et p. 885-887.

4. C. I. L., n. 2495. *Rec. de Const.*, 1866, p. 22.

5. C. I. L., n. 10248.

6. C. I. L., n. 10231, 10236, 10239.

7. *Rev. Afric.*, 1878, p. 449-450; a. 1879, p. 65 et seq. *Bull. d'Oran*, XIII, p. 28-29. *Rec. de Const.*, 1882, p. 407 et seq.

Quamvis, abhinc Theveste usque ad Mesar Filia, miliarii deficiant, antiquarum mansionum hodierna nomina et situs Francogalli viatores et deinde Wilmannsius ipse, quibusdam milium numeris « satis audacter » emendatis, restituere non frustra tentaverunt ¹. Prope Mesar Filia, ceterasque mansiones, Lambæsem versus, miliarii inventi sunt qui intervalla interdum denuntiant. Trans Mesar Filia jacent rudera, nunc *H^r Sellaouine* vocata, ubi stetisse creditur Burgus Commodianus a M. Antonio Gordiano, imperatoris Antonini Commodi legato, « inter duas vias, ad salutem commeantium », anno p. C. 188, conditus ². Inde enim alia exibat via ad Tubunas pergens ³.

Lambæsitana via, trans Aquas Herculis, burgo alio speculatorio, prope vicum hodie *Loth-Bordj* constituto, muniebatur. Quibus burgis speculatores legionis III Aug. præsidebant, ut Gætulos prædatores a romanis agris averterent ⁴. Etenim, prope mansionem Ad Calceum Herculis (*El-Kantara*) m. p. VIII a priore distantem, formidandæ incipiunt fauces, qua transitur a desertis ad felices magis regiones, ubi soli cœlique natura omnino mutata videtur. Id autem arabicum nomen « *El-Kantara* » romanni nos admonet pontis qui etiam nunc superstat ⁵. Deinde romana via flumen *O. Kantara* sequebatur, nec multum ab hodierno itinere deflectebat quod a Bescera ad Lambæsem perducit. At nunc, tanto in spatio, scilicet inter Besceram (*Biskra*) ⁶ et Thevestem, nullum jam magnum iter reperitur, nec renovata est

1. C. I. L., p. 275-276.

2. C. I. L., n. 2495. *Rec. de Const.*, 1866, p. 22.

3. Vide supra, viam CCVIII^a, in fine, p. 73 et viam CCVIII^a.

4. C. I. L., p. 279, n. 2494.

5. *Rec. de Const.*, 1866, p. 22 et seq. Dr GUYON, *Voyage aux Ziban*, p. 157 et seq.

6. C. I. L., p. 278.

ea magna via quam Romani juxta Numidiæ deserta conferant.

Attamen in iis remotissimis partibus et aliæ forsitan viæ erant, seu ad septentrionem, seu ad meridiem vergentes. Quis enim certo affirmare posset romana præsidia non trans eam magnam viam (a Theveste ad Lambæsem) constituta fuisse? Nempe alius stationis rudera trans mansionem ad Majores, meridiem versus, in loco *Mohammed-ben-Ionnès* vocato, anno 1875 reperta sunt ¹. Altera in parte viæ, mansiones Thabudei et Bescera recto magis et breviori quam per Gemellas itinere conjunctæ fuisse videntur. At saltem certum est aliam viam per ipsa Aurasii montis præcordia, Antonino Pio imperante, anno p. C. 145, a vexillatione legionis VI Ferratæ, stralam fuisse, postquam rebelantes hujus regionis gentes devictæ fuerunt ². Quibusnam in locis hoc iter initium terminumque habuerit nondum tituli demonstravere; sed verisimillimum est a Lambæse, forsitan per Thamugadi, ad Thabudeos duxisse, ibique magnæ viæ a Theveste ad Lambæsem tendenti sese junxisse. Unicus titulus, in angustiis nunc *Tanga-Tiganimine* vocatis repertus, probare videtur viam proximam fuisse flumini *O. El-Abiod*, quod, non longe a Thamugadensi regione ortum, ad Thabudeos descendit ³.

Erant fortasse aliæ viæ per Aurasium saltum, aut per montanam regionem hodie *Nemencha* nominatam; nempe nonnulli his in partibus tituli reperti sunt. Exempli causa, viam a Mascula per Vazanam (*Zou*), seu per Vegesalam, ad mansionem ad Majores accedentem agnovisse sibi visus est Mas-

1. Cap. PARISOT, ap. *Réc. de Const.*, 1875, p. 127-130 et Pl. XVI.

2. L. RÉNIER, *Insc. d'Algérie*, p. 526, n. 4360. *C. I. L.*, 883, XVIII. *Réc. de Const.*, 1875, p. 193-195. DURUY, *Hist. des Rom.*, IV, 426, n. 1.

3. L. RÉNIER, *ibid.* *C. I. L.*, p. 275-276.

queray, sed rem tanquam ancipitem ipse exposuit ¹. Quicquid id est, mirabilia romanæ potentiae et providentiae vestigia, vel in his longinquissimis regionibus, etiam nunc supersunt.

Postremo non omittendæ sunt tres aliæ viæ, a Theveste exeuntes, quæ in Itinerariis antiquis desunt, miliariis autem non omnino carent. Quarum prima a Theveste ad Theleptem ² tendebat, per vicos hodie dictos *Tenukla*, *El-Ma-El-Abiad* ³, *H^r El-Gis* * ⁴ *Bir-Um-Ali* ⁵, qui in Algeria, prope flumen *Safsaf*, siti sunt. Miliarii Thelepte reperti nomen M. Aurelii Severi Antonini (a. p. C. 216) etiam memorant ⁶.

Altera via a Theveste usque ad Medias ibat, per Tinfadi ⁷, *H^r Hedjaz*, *Ain-Ghorab* et *Sidi-Abid*; ita ut partem viæ IV^c comprehenderet, ac deinde magnam viam CCXII in mansione ad Medias inveniret.

Tertia tandem via, pariter a Theveste usque ad Majores (*Besseriani*), seu per *Hammemat* Ubazamque, seu per *H^r Mabreck* et *Ferkau* ducebat et sese magnæ viæ CCXII etiam conjungebat. Treseas vias Kiepertus in tabula II delineavit ⁸.

VIA CCXIII. Hæc via in Tunetano regno tota continetur (a).

VIA CCXIV. TACAPE COL. (*Gabès*) AD MAJORES (b). M. P. ? (195 sec. LAPIE)

Ejus viæ solummodo pars ultima in Algeria invenitur, abhinc Thelepte, aut abhinc mansione ad Palmam; nam ubi hæc fuerit ignoratur.

1. MASQUERAY, ap. *Rev. Afric.*, 1878, p. 451-459. De Yazana (Vazanis ap. C. I. L.); vide etiam *Bull. de l'Acad. d'Hippone*, n. xx, p. 72.

2. *Medinet Khedima* (C. I. L., p. 864, n. 10032-33).

3. C. I. L., p. 234.

4. C. I. L., n. 10034-36.

5. C. I. L., n. 2090-93.

6. C. I. L., 10032-33.

7. Vide, supra, viam IV^c, p. 37.

8. Vide *tab. II* KIEPERTI, ap. C. I. L., t. VIII.

(a). FORTIA, p. 299.

VIA CCXV TACAPE COL. CAPSAM ^(a).

Hæc via in Tunetano regno tota patet.

VIA CCXY^a Cerva UBaza CASTELLUM ^(b). M. P. ? (61 sec. LAPIE).

1 Cerva.	
2 Alonianum.....	m. p. xx
3 Thelepte.	xxi
4 Ubaza castellum (<i>Terebaza?</i>).....	xx

Mansio Cerva etiam ad viam CCXV attinebat, ita ut duæ viæ eum in locum una convenirent, et inde, hæc ad Capsam, illa ad Theleptem Ubazamque tenderet. Quæ quidem via in mansione Thelepte viam CCXIV aliamque viam ad Tacapas ducentem ⁵, et in mansione Ubaza viam CCXII attingebat ⁶; sed quem habuerit in extrema parte, scilicet in Algeriensi provincia, tractum tituli nondum docuerunt. Immo conjicere licet in milium numero Tabulam Peut. erravisse, nam ab Ubaza Thelepte plus quam m. p. XX certissime distat; nisi altera Ubaza, magis Thelepte propinqua, exstiterit. Africanarum viarum ultimam hanc Tabula Peut. inscripsit.

(a). FORTIA, p. 300. *C. I. L.*, p. 860.

(b). *Ibid.*

1-4. Mansiones ignotæ.

5. PARTHEY et P., *Itin. Ant.*, p. 35.

6. Vide, supra, p. 79, viam CCXII, n. 2.

CONCLUSIO

Ex iis quæ supra dicta sunt satis constat permultas in Numidia vias a Romanis, vel in remotissimis regionibus, confectas fuisse. Quæ quidem viæ, maxima cura stratæ, oppidis, castellisque et præsidiis undique munitæ, non dominationis tantum sed etiam prosperitatis instrumenta fuere ¹. Neminem fugit hæc opera maximo semper studio Romanis fuisse; nec satis ex antiquis Itinerariis innotuere, quæ præcipuas tantum vias, scilicet publicas, indicant. Has autem præter vias, pecunia publica militumque manu instructas, multæ erant aliæ, provinciales municipalesve, aut vicinales, quæ provinciarum urbiumve aut territorii possessorum impensis conficiebantur ². Ceterum tituli locorumque investigatio vias multas, nec non mansiones, urbesve ostendunt quas in Itinerariis frustra quæreret ³.

1. Gén. DUVINIER, *Recherches*, p. 60, 61.

2. *C. I. L.*, p. 859. BERGIER, *Hist. des grands chemins de l'Empire*, I, p. 81-82, 592-93. Urbes interdum, et territorii possessores, una cum ærario, viarum impensas sustinebant. (*C. I. L.*, n. 10032; *Bull. d'Oran*, XIV, 1882; *Archéol.*, p. 135-136 et supra, p. 63). Operam quoque suam et vectigalia quædam, sicut *rotarium* vectigal, incolæ præstabant. (*Insc. d'Algérie*, n. 2300; *Rec. de Const.*, XII, 1868, p. 396; *Bull. d'Oran*, XIV, 135-136.)

3. Vide, ex. c. Celtiane, ap. *Bull. de Corr. Afr.* Fasc. II, 1882, p. 45 et seq. Fasc. V, p. 221-223, et imprimis Calamam (*Guelma*) ap. DE VIGNAL,

Eæ igitur viæ, seu publicæ, seu provinciales, vicinalesve, prout eundem ad locum numerosiores accedunt, pristinam ejus prosperitatem declarant.

Inter antiqua Numidiæ oppida quæ pluribus utebantur viis quædam etiamnunc florent. Tales sunt Cirta (*Constantine*) ¹, Sitifi (*Sétif*) ², Hippo regius (*Bone*) ³, Rusicade (*Philippeville*) ⁴, Saldæ (*Bougie*) ⁵. Alia contra oppida, sicut Theveste (*Tebessa*), Lambæsis (*Lambessa*), Thamugadi (*Timgad*), quæ viarum numero plerasque urbes antecellebant, rudерibus tantum hodie conspicua sunt.

THEVESTE ⁶ quidem primum omnia inter oppida locum obtinebat; nempe plures inde viæ ad Lambæsem, ad Cirtam, ad Sitifim, ad Hipponem regium (nec non ad Carthaginem, ad Tacapas (*Gabès*), ad Thenas (*Hr Thiné*) in Africa provincia) discedebant.

LAMBÆSIS ⁷ etiam, ubi legionis III Augustæ castra, usque ad Diocletiani tempora, perstetere, plures possidebat vias qua milites in ceteras Numidiæ regiones dimitti possent.

Denique THAMUGADI ⁸, oppidum Lambæsi minime impar, sicut rudera testantur, cum Sitifi, cum Cirta, cum Diana,

Ruines rom. du cercle de Guelma, p. 82-83. — Vide etiam Gén. DUVIVIER, *Recherches*, p. 37; *Rec. de Const.*, XVI, 1873-74, p. 181.

1. Vide, supra, p. 14, 24, 26, 27, 30, 31, 32, 33, 36, 44, 49, 50-57, 62-69, 73-76 et *C. I. L.*, p. 876-878, 787-895.

2. Vide, supra, p. 14, 27, 28, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 42, 48, 49, 50, 51, 67, 68, 70, 74, 73, 79 et *C. I. L.*, p. 895-900; *Rec. de Const.*, XV, p. 53-54.

3. Vide, supra, p. 14, 23, 55, 57, 58, 61, 63, 66, 68, 75, 76; *C. I. L.*, p. 875; *Revue Algér., et Colon.*, III, 1860, p. 123-124.

4. Vide, supra, p. 12, 22, 24, 62-65-67, 69, 75.

5. Vide, supra, p. 12, 22, 33, 34, 46, 47, 48, 50, 70, 72; *Rec. de Const.* 1869, p. 133-134.

6. Vide, supra, p. 14, 26, 29-31, 37, 40-42, 51, 59, 66, 68, 75-83. *C. I. L.*, 30, 47, 864, 875, 876, 879. *Rec. de Const.*, a. 1858-59, p. 26 et seq.; a. 1866, p. 228 et seq.; a. 1876-77, p. 382.

7. Vide, supra, p. 14, 33, 35-40, 42, 50-52, 68, 77-82; *C. I. L.*, p. 883, 885, 887; *Rec. de Const.*, a. 1873-74, p. 182 et seq.; a. 1882, p. 387-399; *Bull. d'Oran*, XVI, 1883; *Archéol.* p. 246-250.

8. Vide, supra, p. 14, 36-42, 50-52, 78, 79, 82. *C. I. L.*, p. 879, Lieut.

cum Lambæse connectebatur viis quarum una etiamnunc, prope forum, manifestior apparet.

Tota in regione AURASII montis (*Djebel-Aurès*), sive ad septentrionem, sive ad meridiem spectes, alia oppida multa ¹, præter Lambæsem et Thamugadi, pluribus viis conjuncta, conspiciuntur, Mascula (*Khenchela*) ² scilicet, Gemellæ (*Mlili*) ³, Thabudei (*Tûda*) ⁴, ad Badias (*Badès*) ⁵, ad Medias (*H^r Taddert*) ⁶, ad Majores (*Besseriani*) ⁷, Basilica Diadumeni (*H^r-El-Biar*) ⁸, Casæ (*H^r Madher?*) ⁹, Tadutti (*Aïn-Ksar*) ¹⁰, Gibba (*Ksar-Kalaba*) ¹¹, Diana (*Zana*) ¹², Lamasba (*Merouana*) ¹³, Tubunæ (*Tobna*) ¹⁴, Aquæ Herculis (*Sidi-el-Hadj?*) ¹⁵.

Alia in parte, orientem et Numidiæ fines versus, Naraggara (*Sidi-Yusef?*) ¹⁶, Thagaste (*Souk-Arhas*) ¹⁷, Flavia Marci (*Aouinet-el-Dieb*) ¹⁸, Thagora (*Taura*) ¹⁹, Tipasa Numidiæ (*Tifesch*) ²⁰, Thubursicum Numidarum (*Khamissa*) ²¹, Vicus

col. PLAYFAIR, *Travels, etc.*, p. 85-90; *Rec. de Const.*, a. 1873-74, p. 196; a. 1882 p. 341 et seq.

1. *C. I. L.*, p. 271, 885. Gén. DUVIVIER, *Recherches*, p. 27.

2. V. supra, p. 13, 37, 77, 78, 82.

3. V. supra, p. 14, 18, 79.

4. V. supra, p. 14, 18, 82.

5. V. supra, p. 14, 79, 80, 83.

6. V. supra, p. 14, 18, 79, 83.

7. V. supra, p. 14, 79, 82, 83.

8. V. supra, p. 42.

9. V. supra, p. 35, 42.

10. V. supra, p. 35, 42, 51.

11. V. supra, p. 51, 52.

12. V. supra, p. 36, 38, 41, 42, 77. *C. I. L.*, p. 901.

13. *C. I. L.*, p. 901, 905. *Rec. de Const.*, XVI, 250. V. supra, p. 36, 41, 42, 73, 74, 77.

14. V. supra, p. 73, 74, 76, 81; *Ann. de Const.*, 1856-57, p. 173.

15. V. supra, p. 73, 74, 79, 81.

16. V. supra, p. 53, 58, 59, 62.

17. V. supra, p. 56-59, 76; *Rec. de Const.*, 1882, p. 110.

18. V. supra, p. 75-76.

19. V. supra, p. 53, 59, 62, 76.

20. V. supra, p. 56, 58, 62, 63, 65, 75, 76; *Rev. Archéol.*, 1857, p. 184-86.

21. V. supra, p. 62, 65, 66, 76; *Rec. de Const.*, 1866, p. 111 et seq.

Juliani (*Niniba*, prope *Duvivier*)¹, plures etiam vias habuisse videntur.

In media atque in septentrionali Numidiæ regione Calama (*Guelma*)², Thibilis (*Announa*)³, Aquæ Thibilitanæ (*Hammam-Meskoutin*)⁴, Gadiaufala (*Ksar-Sbai*)⁵, Lacus regius (*Ain-Haddada*)⁶, Milev (*Milah*)⁷, Cuicul (*Djemila*)⁸, ad Sava (*Hammam-Guergour*?)⁹, ad Ficum (*El-Ksar*?)¹⁰, ad Basilicam (*Teksenna*?)¹¹, Tamannuna (*Bou-Areridj*?)¹²; Aræ (*Tarmunt*?)¹³; et, prope Ferratum montem (*Djurdjura*)¹⁴, Tubusuptu (*Tiklat*)¹⁵, Auzia (*Aumale*)¹⁶, Rapidi (*Sur-Djuab*)¹⁷, nonnihil animadversionis sibi vindicant. Postremo, in occidentalibus veteris Numidiæ partibus, seu in Mauretaniis, ubi rariores viæ urbesque fiunt, Sufasar (*Amoura*)¹⁸, Aquæ (*Hammam-Righa*)¹⁹, Mina (*Relizane*)²⁰, Gilva (*R'bal*?)²¹, Siga (*Takebrit*)²², Numerus Syrorum (*Lalla Maghnia*)²³, ne plures dicantur²⁴, notari debent.

1. V. supra, p. 58, 65, 76. *Rec. de Const.*, 1882, p. 96 et seq. 110.

2. V. supra, p. 56, 62, 66, 76. DE VIGNERAL, *Cercle de Guelma*, p. 80, 81.

3. V. supra, p. 54, 56, 62, 63, 69. *Rec. de Const.*, a. 1875, p. 389 et seq. 1876-77, p. 487.

4. V. supra, p. 55-56, 66. DE VIGNERAL, p. 85.

5. V. supra, p. 53, 54, 56, 63, 67-69, 75, 76.

6. V. supra, p. 51, 52, 68.

7. V. supra, p. 24, 27, 31, 32. *C. I. L.*, p. 894.

8. V. supra, p. 27, 32, 50, 70. *C. I. L.*, 708, 712.

9. V. supra, p. 33, 34, 48-50, 72; *Rec. de Const.*, XVIII, 620 et seq.

10. V. supra, p. 48, 50, 70.

11. V. supra, p. 48, 50, 70.

12. V. supra, p. 33, 71, 72. *Rec. de Const.*, XVIII, p. 620 et seq.

13. *C. I. L.*, p. 906. *Rec. de Const.*, p. 37, 39. V. supra, p. 28, n° 47, p. 33.

14. V. supra, p. 11, 25, 28, 47, 48, 71, 79.

15. V. supra, p. 28, 33-35, 46, 47.

16. V. supra, p. 28, 29, 32, 33, 71.

17. V. supra, p. 28. *Bull. de Corr. Afric.*, 1882, p. 221-23.

18. V. supra, p. 29, 43, 46.

19. V. supra, p. 29, 43, 44.

20. V. supra, p. 43, 45.

21. V. supra, p. 20, 45.

22. V. supra, p. 20, 45.

23. V. supra, p. 45.

24. Igilgili, Zarai, Equizetum, Medea, Zucabar, Cæsarea, Portus Magnus Altava, Pomarium (*C. I. L.*, p. 895, 900, 905, 907, 910. *Bull. d'Oran*. XX, 113-114).

Et alia quidem multa hoc in opusculo omittuntur oppida, quæ in antiquis Itinerariis deficiunt et ruderebus tamen miliariisve designantur. Quod si autem eas tantum quæramus mansiones quas Itinerarium Antonini Tabulaque Peutingerana præbent, multæ nimis inveniuntur quæ ad hodierna loca nondum referri certe potuerunt, aut minime innotuere.

Mansiones etiamnunc incertæ¹ aut ignotæ.

ITINERARIUM ANTONINI

VIA I. — Lemnis. — Popleto fl. (?) — Portus Sigensis (?) — Ad Crispas. — Gilva (?) — Castra Puerorum. — Lar Castellum. — Cartili (?) — Casæ Calventi (?) — Rusubricari Matidiæ (?) — Cisi (?) — Rusazu (?) — Muslubio (?) — Paccianis Matidiæ. — Culucitani (?) — Sublucu (?) — Ad Dianam.

VIA III. — Altaba (?) — Justi (?) — Perdices (?) — Macri (?) — Araæ (?) — Tatilti. — Tiranadi (?) — Caput Cilani.

VIA IV^a. — Horrea (?) — Lesbi (?).

VIA IV^b. — Tadutti (?)

VIA IV^c. — Tinfadi (?) — Vegesela (?) — Claudii (?) — Nova Petra (?).

VIA V. — Turris Cæsaris.

VIA VI^a. — Tadutti (qui etiam in via IV^b invenitur).

VIA VI^b. — Perdices (?). (Vide etiam viam III.)

VIA VII. — Ad Rubras (?) — Ad Albulas (?) — Ad Dracones (?) — Ad Regias (?) — Tasaccora (?) — Castra Nova (?) — Bal-lene (?) — Cadaum castra (?) — Vagal. — Castellum Tingi-tanum (?) — Oppidum novum (?) — Velisci (?) — Tamaricetum. — Rapida Castra.

VIA VIII. — Tigisis (?) — Bidil, aut Syda (?).

VIA IX. — Ad Olivam. — Ad Sava (?) — Ad Basilicam (?) — Ad Ficum (?).

VIA X. — Ad Rotam (?).

VIA X^b. — Naraggara (?).

VIA X^c. — Ad Villam Servilianam (?).

¹ 1. Mansiones incertæ hoc signo (?) designantur.

VIA X^o. — Odiana. — Ad Aquas.

VIA X^s. — Naraggara (?) ¹.

Tabula Peutingerana.

VIA CXCI^x. — Rusubricari Matidiæ (?) — Cisi (?) — Rusipisir (?) — Rusahu (?) — Muslubio (?) — Paccianis Matidiæ. — Culucitani (?) — Ubus fl. — Armoniacum fl. ².

VIA CC. — Onellaba. — Ad Aquas (?) ³.

VIA CCI. — Naraggara (?) — Vasidice. — Ad Molas. — Capraria. — Castellum Fabatianum. — Ad Palmam. — Ad villam Selæ ⁴.

VIA CCI^c. — Ad Villam Servilianam (?) ⁵.

VIA CCI^p. — Ad Plumbaria. — Nedibus.

VIA CCIII. — Siguese. — Flacciana. — Sibus. — Ad Arvalla. — Vicus Valeriani. — Vatari (?) — Velefi. — Ad Pisinas. — Rustici. — Magri. — Fons Potamianus. — Ad Rubras. — Ad Centenarium (?). — Thenebreste. — Buduxi. — Visalta. — Luculianis. — Salviana. — Thadute. — Ad Surnos. — Baccarus. — Ad Stabulum Olearium. — Ad Portum.

VIA CCIV. — Numiturianæ. — Nobas Fusciani. — Berzeo. — Modolana. — Caput Budelli. — Mons (?) ⁶.

VIA CCIV^a. — Ad Lapidem Baium.

VIA CCIV^b. — Tucca.

VIA CCV. — Ad Basilicam (?) — Ad Ficum (?). — Mopti ⁷.

VIA CCVI. — Tigisis (?) — Syda (?). — Ruzai (?) ⁸.

VIA CCVII. — Tamannuna (?) — Tamascani (?) — Equezetum (?) — Galaxia. — Castra.....

VIA CCVIII. — Ruzai (?). — Ad Olivam. — Ad Sava (?). — Tamannuna (?) — Lemelli (?) — Præsidium... ⁹.

1. Vide viam X^o, supra p. 89.

2. Hæc nomina pleraque in via I, etiam inveniuntur. V. supra, p. 22-23.

3. Vide viam X^o, supra, p. 57.

4. Vide viam X^o, supra, p. 53.

5. Vide viam X^c, supra, p. 53.

6. Vide, supra, viam III, p. 27.

7. Vide, supra, viam IX, p. 48.

8. Vide, supra, viam VIII, p. 46.

9. Vide, supra, vias I, IV^a, IX, CXCI^x, CCVI, CCVII, p. 22, 33, 48, 61, 71.

VIA CCVIII^A. — Ad Oculum Marinum (?). — Vaccis. — Salinæ Nubonenses. — Præsidium...

VIA CCVIII^B. — Vaccis ¹.

VIA CCIX. — Mova (?) — Flavia Marci (?) — Vatarì (?).

VIA CCX. — Ad Mercurium. — Ruglata. — Ad Germani. — Ad Cahalis (?) — Zyruas Maseli (?). — Vicus Aureli (?) — Ad Lali (?) — Lampsilii. — Ad Centenarium (?). — Suaddurusi (?) — Ad Capsum Juliani (?). — Ad Oculum marinum (?) ².

VIA CCXI. — Vicus Aureli? — Lambafudi (?). — Ad Centenarium (?) ³.

VIA CCXII. — Ubaza (?) — AdAguas Herculis (?) — Symmachi (?) — Ad Basilicam Diadumeni (?).

VIA CCXIV. — Ad Palmam.

VIA CCXV. — Ubaza (?).

Quod si vias nunc quæramus quarum tractus et mansiones parum innotuere, notandæ sunt imprimis, in Itinerario Antonini, viæ VII, VIII, IX; in Tabula Peutingerana, viæ CCI, CCIII, CCVII, CCVIII, CCVIII^A, CCXI, ut omittantur aliæ. Inter omnes animadvertenda est via CCIII, quæ fere tota etiamnunc ignoratur.

Denique, Itinerarium Antonini Tabulamque Peutingeranam conferenti planius apparet Tabulæ itinera et mansiones, usque ad hanc diem, minus innotuisse.

Multa igitur in ea veteris Numidiæ viarum investigatione desiderantur; neque omnino eruditissimi Vivieni verbis assentiendum est, qui, anno 1873, jam asserebat Africæ romanæ tabulam fere totam viarumque antiquarum tractum delineari posse. Multa quidem facta sunt, multa autem quærenda et reperienda, priusquam integra satis et justa

1. Vide supra, viam CCVIII^A, p. 73.

2. Vide, supra, vias, CCVIII^A, CCX, p. 73, 77.

3. Vide, supra, vias CCIII, CCX, p. 67, 77.

Numidicarum viarum tabula, vere Gallicum opus, ins-
truatur ¹.

1. « On peut, dès à présent reconstruire, avec très peu de lacunes, la carte de l'Afrique romaine et le tracé des anciennes voies. » (VIVIEN-SAINTE-MARTIN, *Hist. de la Géographie*, p. 487.). Tissotius, in novissimo opere, nuntiat se provinciam Africam *usque ad Amsagam*. scilicet antiquæ etiam Numidiæ partem, et *ipsas Numidiæ vias* recognovisse; ea autem hujus operis pars nondum evulgata est. (CH. TISSOT, *Géog. comparée de la province d'Afrique*, I, 3, 52.)

FINIS

Vidi ac perlegi,
Lutetiæ Parisiorum, in Sorbona,
a. d. VI Idus Aug., ann. MDCCCLXXXV,
*Facultatis litterarum in Academia
Parisiensi Decanus,*

A. HIMLY.

Typis mandetur,
Academiæ Parisiensis rector,
GRÉARD.

INDEX CAPITUM ET VIARUM

INDEX PRÆCIPUORUM OPERUM IN HOC OPUSCULO LAUDATORUM.....	VII-VIII
PRÆFATIO	1-6

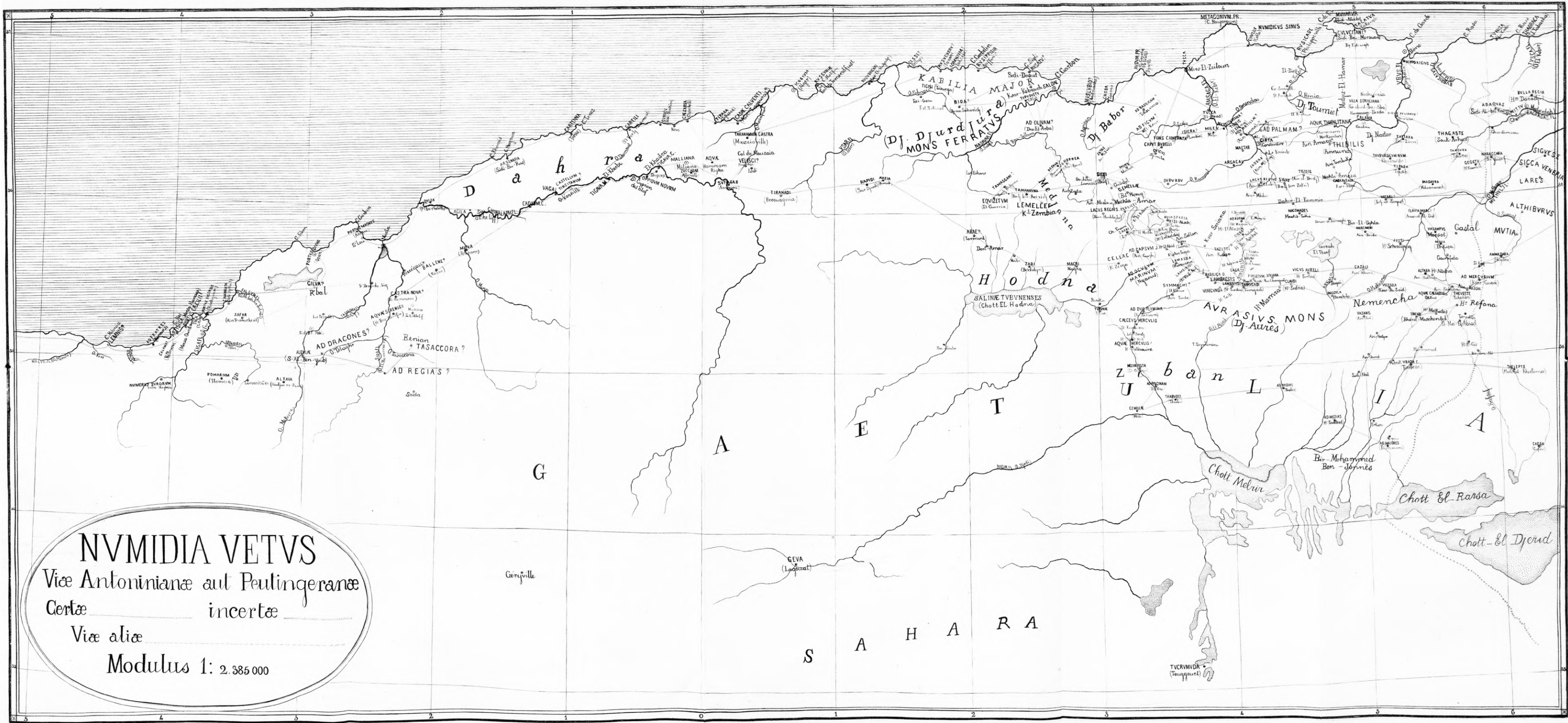
PARS PRIMA

I. — De regione quæ Numidia vocabatur.....	6-10
II. — Brevissima Numidiæ descriptio.....	10-15
III. — De viarum numidicarum antiquitate.....	15-18

PARS SECUNDA

Romanæ viæ in Numidia, ex Itinerario Antonini et Tabula Peutingerana descriptæ.

Via	I.	— A Tingi Mauretaniæ, per maritima loca, Carthaginem usque.....	19-25
	III.	— A Carthagine Cæsarea.....	26-33
	IV ^A .	— A Sitifi Saldas.....	33-35
	IV ^B .	— A Lambæse Sitifi.....	35-36
	IV ^C .	— A Theveste per Lambæsem Sitifi.....	37-41
	V.	— A Turri Cæsaris Cirta.....	41
	VI ^A .	— A Thamugadi Lamasba.....	41
	VI ^B .	— A Lamasba Sitifi.....	42-43
	VII.	— A Calama Rusucurro.....	43-44
		— A Siga Minam.....	45-46
	VIII.	— A Rusucurro Saldis.....	46-48
	IX.	— A Saldis Igilgili.....	48-50
	X ^A .	— A Lambæse Cirta.....	50-52
	X ^B .	— A Musti Cirta.....	53-55
	X.	— A Cirta Hippone regio.....	55-57
	X ^D .	— Ab Hippone regio Carthagine.....	57-58
	X ^E .	— Item alio itinere ab Hippone regio Carthagine.....	58-59

NVMIDIA VETVS

Vice Antoninianæ aut Peulingeranæ
Certæ ————— incertæ - - - - -

Vice aliæ

Modulus 1: 2.385.000